

Hier kom ik weg

Hoe Emmen de creatieve klasse aan wil trekken

Hier kom ik weg

Hoe Emmen de creatieve klasse aan wil trekken

Ivar van Os

ivarvanos@gmail.com

03-06-2015

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

Economische Geografie

Begeleider: Dr. Aleid E. Brouwer

Tweede beoordelaar: Dr. Frans Sijtsma

Voorwoord

*Hier kom ik weg, veur mien hiele leben
Ben 'k met dizze horizon verweben
Hier kom ik weg, hier stiet ons huus
Bliikbaar kom ik daar altied weer terecht
Hier kom ik weg*

Hier kom ik weg – Daniel Lohues

Voor u ligt mijn afstudeeronderzoek van de masteropleiding Economische Geografie. In dit onderzoek wordt een beleidsanalyse gemaakt van de gemeente Emmen wat betreft het beleid dat gericht is op het aantrekken van de creatieve klasse en hoger opgeleiden.

Hoewel mijn vrienden denken dat mijn opleiding alleen maar bestaat uit het doen van grondboringen in de buurt van Eext, het proeven van verschillende soorten zand en op excursie gaan door Mexico, kwam het punt van het kiezen van een onderwerp voor mijn afstudeeronderzoek in de richting van de economische geografie in de zomer van 2014 angstvallig dichtbij. Het maken van een lijstje van onderwerpen die mij interesseren zorgde voor een richting van mijn onderzoek. Het moest iets te maken hebben met beleid gericht op de creatieve klasse, het aantrekken van hoog opgeleiden en de gemeente Emmen.

Bijkomende onderwerpen waren de 'problemen' waarmee de gemeente Emmen de afgelopen jaren te maken heeft, namelijk bevolkingskrimp gepaard met ontgroening en vergrijzing, een hoge werkloosheid en een relatief laag opgeleide beroepsbevolking. Hoewel de cijfers niet in het voordeel van de gemeente Emmen spreken, probeert de gemeente toch een kentering teweeg te brengen. Daarbij, zoals het liedje van Daniel Lohues doet vermoeden, zijn er toch genoeg mensen die het wonen in Emmen en omstreken meer dan de moeite waard vinden. In dit onderzoek wordt het beleid nader bekeken en aan de hand van literatuuronderzoek, interviews met betrokkenen en een enquête een verwachting gemaakt of het beleid succesvol kan zijn.

Uiteraard wil ik eenieder bedanken die op welke manier dan ook heeft meegeholpen aan het uitvoeren van dit onderzoek. Zowel door het invullen van de enquête, het meewerken aan het interview of het bediscussiëren van mijn conclusies. Zonder die hulp was het lastig geworden om dit onderzoek te volbrengen.

Ook veel dank voor mijn begeleidster Aleid Brouwer: voor het meedenken, de tips en de feedback op mijn onderzoek. Ook dank aan mijn vrienden en familie voor de getoonde interesse en het motiveren. Tot slot dank aan mijn ouders en mijn broer: bedankt voor het meedenken, nalezen en de interesse tijdens het schrijven van mijn scriptie.

Ik wens u veel plezier tijdens het lezen van het onderzoek.

Ivar van Os
Emmen, 03-06-2015

Samenvatting

De gemeenten Emmen is gelegen in Zuidoost-Drenthe en telt 107.782 inwoners. De economische en demografische omstandigheden in de gemeente zijn niet heel rooskleurig. De werkloosheid bedraagt 13% van de beroepsbevolking en het opleidingsniveau van de beroepsbevolking is relatief laag: 19% is hoger opgeleid, terwijl het landelijke gemiddelde op 33% ligt. Daarnaast kampt de gemeente Emmen, zoals veel grensgemeenten, met een demografische krimp. De bevolking ontgroend en vergrijsd, waardoor de beroepsbevolking op termijn af zal gaan nemen.

Aan de hand van het Atalanta-project, de grootschalige centrumvernieuwingen, en via de regiomarketing probeert de gemeente Emmen het tij te keren en Emmen een attractievere en positievere uitstraling mee te geven. Daarnaast is er binnen de gemeente de ambitie om meer hoger opgeleiden aan de gemeente te binden en het aandeel van de creatieve klasse in de beroepsbevolking te vergroten. Deze twee laatste ambities staan niet op zichzelf, want vrijwel alle Nederlandse gemeenten hebben deze ambitie (al dan niet opgeschreven). Na het uitkomen van het boek *The Rise of the Creative Class* van Richard Florida in 2001 werd de focus op de creatieve klasse, en indirect daarmee op de groep hoger opgeleiden, in het gemeentelijk beleid gericht. De groep creatieve klasse zou de regionale economie verbeteren en werkgelegenheid creëren.

De harde cijfers zijn voor de gemeente Emmen niet positief, zowel met betrekking tot de demografie als de economie. Maar ook het imago van Emmen is niet altijd even positief. De prognoses voor de gemeente Emmen is een krimpende bevolking, mede ingegeven door de brain drain: de trek van hoger opgeleiden naar grotere steden. Emmen heeft een kleine groep creatieve klasse, maar deze groep is de laatste jaren wel aan het groeien. Het aandeel hoger opgeleiden in de beroepsbevolking ligt ver onder het landelijk gemiddelde.

In dit onderzoek wordt het beleid van de gemeente Emmen nader bekeken. Zowel aan de hand van literatuur dat over deze onderwerpen de voorbije jaren is verschenen, als ook door verschillende actoren aan het woord te laten door middel van interviews. Ook hebben zowel de bewoners van Emmen als de bewoners van andere gemeenten hun mening over de ontwikkelingen duidelijk gemaakt via een online-enquête. Tot slot hebben experts, zowel vanuit de wetenschap als uit het beleidsveld, gereflecteerd op de onderzoeksresultaten op basis van enkele stellingen.

Het beleid van de gemeente Emmen is om op den duur het aandeel hoger opgeleiden in de beroepsbevolking te vergroten. Door middel van een aantal projecten en evenementen moet er meer samenwerking komen tussen de onderwijsinstellingen en de bedrijven in de regio. Ook wordt er door de gemeente vol ingezet op de groene chemiesector, die momenteel al relatief groot is en waarvan verwacht wordt op termijn nog verder gaat groeien.

Zoals gezegd is de concurrentie tussen gemeenten om hoogopgeleiden en de creatieve klasse aan de gemeente te binden groot, waarbij komt dat de invloed van een gemeente relatief klein is. Zeker voor gemeenten buiten de Randstad, waarvoor geldt dat 'people follow jobs', oftewel, mensen gaan wonen in de buurt van hun werk. Voor de Randstad geldt dat 'jobs follow people', gezien het feit dat het aanbod in de Randstad van personeel veel groter is en het voor bedrijven dus aantrekkelijker is om zich daar te vestigen.

Emmen lijkt zich dus te moeten richten op het behouden van de inwoners en bedrijven die momenteel al gevestigd zijn in de gemeente en verdere verliezen, zoals bijvoorbeeld gelukt is met de Belastingdienst en Philips te voorkomen. Daarnaast hoeft de gemeente niet het nieuwe Amsterdam te worden, maar moet de gemeente zorg dragen voor een stabiele economie die goed aansluit bij de profielen van de huidige inwoners.

De gemeente Emmen zal de komende jaren weinig profijt ondervinden van een groter aandeel hoogopgeleiden en creatieve klasse in de beroepsbevolking. Dit komt door een aantal factoren, die voortkomen uit het verleden. De historie van Emmen, de padafhankelijkheid die de huidige economische structuur nog altijd beïnvloed, met een grote industriële sector is nog steeds van invloed op de huidige economie. Daarbij opgeteld het heden, de huidige economische en demografische omstandigheden zoals eerder genoemd en de toekomst, het beleid van de gemeente Emmen en het feit dat het lastig is om de doelgroep hoogopgeleiden aan te trekken, zorgen ervoor dat het erg moeilijk is voor de gemeente Emmen om zich te onderscheiden als gemeente voor de creatieve klasse. Het is dan ook niet reëel om op korte termijn een economische boost te verwachten vanuit de doelgroep hoogopgeleiden en creatieve klasse.

Inhoudsopgave	
Voorwoord	3
Samenvatting	4
Inhoudsopgave	6
Lijst van figuren en tabellen	9
1. Inleiding	10
1.1 Aanleiding.....	10
1.2 Probleemstelling.....	11
1.3 Doelstelling.....	11
1.4 Vraagstelling	11
1.5 Onderzoeksmethode	12
1.6 Conceptueel model	12
1.7 Leeswijzer	13
2. Achtergrond	14
2.1 Demografische situatie gemeente Emmen	14
2.2 Economische situatie gemeente Emmen	16
2.3 Atalanta-project.....	16
2.4 Ambitie gemeente Emmen.....	19
2.5 Verwachtingen.....	20
3. Theoretisch kader	22
3.1 Brain drain	22
3.2 Verwachtingen.....	23
3.3 Human capital theory	24
3.4 Verwachtingen.....	25
3.5 Florida's creatieve klasse.....	26
3.5.1 Creatieve klasse	26
3.5.2 Creatieve industrie	26
3.5.3 Creatieve stad.....	27
3.5.4 Verschillen tussen de creatieve klasse theorie en de human capital theory	27
3.5.5 De creatieve klasse in een Nederlandse context.....	28
3.5.6 De creatieve klasse in Emmen	29
3.5.7 De creatieve klasse en 'brain drain'	29
3.5.8 Diversiteit en tolerantie.....	30
3.5.9 Padafhankelijkheid en imago	31
3.6 Verwachtingen.....	32
3.7 Stimuleren van ondernemerschap	32
3.8 Verwachtingen.....	33

4. Methode van onderzoek	34
4.1 Literatuuronderzoek.....	34
4.2 Diepte-interviews	34
4.2.1 Respondenten interviews.....	34
4.2.2 Ethiek	35
4.3 Enquête	35
4.3.1 Ethiek.....	36
4.4 Scenario's.....	36
4.5 Reflectie op onderzoek.....	36
4.6 Mixed methods research.....	37
5. Analyse	38
5.1 Hoe staat de gemeente Emmen er voor wat betreft imago, demografie en economie?	38
5.1.1 Imago.....	38
5.1.2 Demografie.....	44
5.1.3 Economie	47
5.1.4 Conclusie	49
5.2 Hoe is het gesteld met de creatieve klasse en de hoger opgeleiden in Emmen?.....	51
5.2.1 Creatieve klasse in Emmen.....	51
5.2.2 Brain drain	52
5.2.3 Mismatch op de arbeidsmarkt	53
5.2.4 Conclusie	55
5.3 Wat is het beleid van de gemeente Emmen wat betreft de creatieve klasse en hoger opgeleiden?	57
5.3.1 Emmen Kennisstad	57
5.3.2 Onderwijs	58
5.3.3 Projecten	60
5.3.4 Chemiecluster.....	61
5.3.5 Stimuleren van ondernemerschap.....	62
5.3.6 Stimuleren werkgelegenheid voor lageropgeleiden	63
5.3.7 Conclusie	64
5.4 Wat zijn de landelijke trends in het beleid om creatieve klasse en hoger opgeleiden aan te trekken?.....	66
5.4.1 Het beleid in Emmen afgezet tegen het landelijk beleid	66
5.4.2 Do jobs follow people or do people follow jobs	67
5.4.3 Conclusie	68
5.5 Wat zijn de verwachtingen van actoren en bewoners over de toekomst van Emmen aan de hand van de scenario's?.....	69
5.5.1 Scenario's	69
5.5.2 Conclusie	71

6. Conclusie	72
6.1 Conclusie.....	72
6.2 Reflectie op onderzoeksresultaten.....	74
6.3 Discussie	77
6.4 Reflectie op eigen onderzoek.....	77
6.5 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek.....	78
Literatuurlijst	79

Lijst van figuren en tabellen

Figuren:

Figuur 1.1: Conceptueel model

Figuur 2.1: Aandeel hoogopgeleiden (15-64 jaar) per gemeente, 2013.

Figuur 2.2: Werkgelegenheid naar sector (Kadernota Economie, 2011).

Figuur 2.3: Een kaart van hoe De Verbinding, onderdeel van het Atalanta-project, eruit moet gaan zien (Gemeente Emmen, 2015).

Figuur 2.4: Tekening vanuit vogelperspectief hoe het plein over de Hondsrugtunnel, beiden onderdeel van het Atalanta-project, eruit moet gaan zien (Gemeente Emmen, 2015).

Figuur 2.5: Tekening hoe het nieuwe theater eruit moet gaan zien (Gemeente Emmen, 2015).

Figuur 3.1: Migratie per landsdeel van afgestudeerden 2003-2008 (Venhorst, 2010).

Figuur 3.2: Diamond of Porter.

Figuur 3.3: De creatieve klasse, onderverdeeld in drie begrippen, van Richard Florida (2002).

Figuur 3.4: Effecten van start-ups op de regionale markt (Fritsch, 2008).

Figuur 5.1: Ontwikkeling van geboorte en sterfte vanaf 1998 in de gemeente Emmen.

Figuur 5.2: Migratiecijfers gemeente Emmen opgesplitst naar leeftijdscategorieën.

Figuur 5.3: Werkgelegenheid naar sector (Kadernota Economie, 2011).

Figuur 5.4: De verdeling van de keuze van de 159 respondenten voor een scenario voor de gemeente Emmen.

Tabellen:

Tabel 2.1: Leeftijdsofbouw van de bevolking in de gemeente Emmen

Tabel 2.2: Migratiecijfers Emmen 2009-2013 (Statline, 2014)

Tabel 2.3: Gemiddeld besteedbaar inkomen in 2012 (CBS, 2014)

Tabel 5.1: De waardering van een zestal indicatoren door de respondenten van de enquête.

Tabel 5.2: Respondenten van enquête over het Atalanta-project deel 1.

Tabel 5.3: Respondenten van enquête over het Atalanta-project deel 2.

Tabel 5.4: Respondenten van enquête over het Atalanta-project deel 3.

Tabel 5.5: De prognoses van de beroepsbevolking in Emmen, Drenthe en Nederland.

Tabel 5.6: Arbeidsplekken per sector (MMmeter, 2015).

Tabel 5.7: Aantal werkloze jongeren (<27 jaar) in de provincie Drenthe en de gemeente Emmen. (Peildatum per jaar is 1 augustus),(UWV en SBB, 2014).

Tabel 5.8: Opleidingsniveau van Nederland, Drenthe en Emmen (Bron UWV en SBB, 2014).

Tabel 5.9: Problemen bij het invullen van vacatures naar opleidingsniveau (Ecorys, 2010)

Tabel 5.10: Verschillende initiatieven in de gemeente Emmen om de creatieve klasse en de kenniscirculatie te verbeteren.

Tabel 5.11: De drie scenario's voor de gemeente Emmen.

Tabel 5.12: Uitslag enquête wat betreft de drie scenario's, verdeeld naar woonplaats.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Emmen is voor het vierde jaar op rij uitgeroepen tot ‘minst aantrekkelijke gemeente’ van Nederland, in de Atlas voor Gemeenten (RTV Drenthe, 2015), een jaarlijks terugkerend onderzoek waarin de vijftig grootste gemeenten van Nederland met elkaar worden vergeleken. Daarnaast is er sprake van een landelijke trend dat hoger opgeleiden, en dan met name de talenten, wegtrekken uit de perifere regio's, oftewel er is sprake van een ‘brain drain’ (Venhorst et al., 2010). De gemeente Emmen is door de Rijksoverheid aangemerkt als krimpregio.

Deze drie punten zorgen niet direct voor een aantrekkelijk imago van Emmen, maar de gemeente Emmen is de laatste jaren druk bezig om dit beeld te veranderen. Naast een actiever beleid inzake citymarketing gebeurt er ook veel op het gebied van ruimtelijke ordening. Op het moment van schrijven ligt een groot gedeelte van de binnenstad op de schop. In 2009 is begonnen met de eerste fase van het Atalanta-project, in 2018 moet het project afgerond zijn. Tot het Atalanta-project behoren de bouw van een tunnel onder de Hondsrugweg, de aanleg van het centrumplein, de bouw van een nieuw theater, het vernieuwen van de binnenstad en de verhuizing van Dierenpark Emmen.

In 2002 schreef Richard Florida ‘The Rise of the Creative Class’, een theorie die in beginsel lijkt op de human capital theory. Volgens Florida is creativiteit de stuwende factor van een groeiende economie, waarbij opgemerkt moet worden dat niet alleen de kunstsector tot creatief gerekend wordt, maar ook kennis, innovaties en het creëren van iets nieuws. *“Want de creatieve klasse is niet alleen creatief en innovatief, ze besteden ook veel geld aan verschillende vormen van uitgaan zoals de horeca en theater,”* aldus Van Aalst et al. (2006, p. 1). De drie T's zijn een belangrijke pijler achter de gedachte van de creatieve klasse, namelijk Talent, Tolerantie en Technologie. In veel beleidsstukken van Nederlandse gemeenten heeft de creatieve klasse haar navolging gevonden, zo is de creatieve klasse ook een van de indicatoren in het onderzoek van Atlas voor Gemeenten. Een belangrijk kenmerk van deze creatieve klasse is dat ze bij het kiezen voor een woonplaats niet laat leiden door werk, maar juist kiezen voor een groot aanbod van voorzieningen. Ook de gemeente Emmen zet hier (in)direct op in, onder andere door het Atalanta-project; een grootschalige centrumvernieuwing.

Het ‘negatieve’ imago dat bestaat over Emmen, in combinatie met de huidige verbouwingen van de binnenstad, zorgt voor een beleidsmatig interessante situatie. In het beleid van de gemeente Emmen wordt gesproken over het bevorderen van de kennis- en netwerkeconomie, maar in hoeverre strookt het beleid met de bestaande theorieën over creatieve klasse en human capital. Is de gemeente Emmen in staat om met het verbeteren van de voorzieningen hoger opgeleiden aan te trekken?

1.2 Probleemstelling

De kille cijfers over de gemeente Emmen zijn negatief, terwijl de gemeente toch vooruit wil. Door veel gemeentebesturen wordt de aanpak van het vergroten van de creatieve klasse als dé oplossing gezien, waardoor de concurrentie tussen gemeenten groot is. Het 'winnen' van steden als Amsterdam, Utrecht en Groningen zal lastig worden, maar stilstand is achteruitgang.

Emmen staat echter niet alleen in deze problematiek. Veel grensgemeenten in Nederland kampen met bevolkingskrimp. Door ontgroening en vergrijzing krimpt de beroepsbevolking. De trek van bevolking naar grotere steden is een trend van de afgelopen jaren, waarbij veelal de hoger opgeleiden als eersten de gemeenten verlaten. De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek zit in het feit dat het ten eerste de vraag is, hoe groot is de invloed van een gemeente in dit vraagstuk en ten tweede, wat kan een gemeente vervolgens precies betekenen in dit vraagstuk.

1.3 Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek is om te kijken of het beleid in de gemeente Emmen aansluit op de bestaande theorieën over human capital en creatieve klasse. Er wordt gekeken welke stappen de gemeente onderneemt om het negatieve imago van de gemeente tegen te gaan, maar ook wat de gemeente doet om de brain drain tegen te gaan, het opleidingsniveau van de bevolking op te schroeven en de bevolkingskrimp het hoofd te bieden.

In de bestaande literatuur wordt er steeds vaker en meer een verband gelegd tussen de economische groei van een stad en/of regio en het aantal hoogopgeleiden. Hoewel onderzoek uitwijst dat talenten niet per definitie geneigd zijn om naar de Randstad te migreren, zoals de 'human capital model of migration' wel voorspelt, is er wel sprake van een migratie van de echte talenten naar het buitenland (Venhorst et al., 2010). Daarbij komt dat Emmen wel een hogeschool huisvest, maar geen universiteit. Onderzoek heeft uitgewezen dat meer mensen na hun studie in de studiestad wonen en/of werken dan daarvoor het geval was, oftewel er is sprake van een positieve migratie naar de studiesteden (Venhorst et al., 2011).

Omdat een belangrijk onderdeel van het gemeentebeleid, het Atalantaproject, nog gebouwd en gevormd moet worden, is het niet mogelijk om te toetsen of het beleid succesvol is. Daarom zal er in dit onderzoek puur gekeken worden naar de aansluiting van het gekozen beleid op de bestaande literatuur.

1.4 Vraagstelling

De hoofdvraag die in dit onderzoek beantwoord zal gaan worden luidt als volgt:

In hoeverre sluit de aanpak van de gemeente Emmen van het 'brain drain-probleem' aan op de bestaande theorieën over human capital en de creatieve klasse?

De hoofdvraag is opgesplitst in een aantal deelvragen:

- Hoe staat de gemeente Emmen er voor wat betreft imago, demografie en economie?
- Hoe is het gesteld met de creatieve klasse en de hoger opgeleiden in Emmen?
- Wat is het beleid van de gemeente Emmen wat betreft de creatieve klasse en hoger opgeleiden?

- Wat zijn de landelijke trends in het beleid om creatieve klasse en hoger opgeleiden aan te trekken?
- Wat zijn de verwachtingen van actoren en bewoners over de toekomst van Emmen aan de hand van de scenario's?

1.5 Onderzoeksmethode

Het theoretisch kader zal gevormd worden door bestaande theorieën in het versterken van de regionale economie door human capital, creatieve klasse en binnenstadvernieuwing, maar ook welke invloed een brain drain op een regio heeft.

Vervolgens zal het beleid, wat uitgediept zal worden door middel van onderzoek naar beleidsstukken, maar ook door middel van kwalitatief onderzoek (interviews), onder de loep genomen worden. Naast interviews die zich richten op het beleid van de provincie en gemeente, worden ook interviews gehouden met bijvoorbeeld de citymarketeer, iemand van Stenden University, iemand van de ondernemerskring en krijgen de bewoners door middel van een online-enquête ook een manier om hun mening te verkondigen.

Uiteindelijk zal het beleid van de gemeente geanalyseerd worden aan de hand van bestaande theorieën, om te kijken of de brain drain die gaande is in Emmen geprobeerd wordt te remmen door middel van in te zetten op de creatieve klasse, human capital en binnenstadvernieuwing.

1.6 Conceptueel model

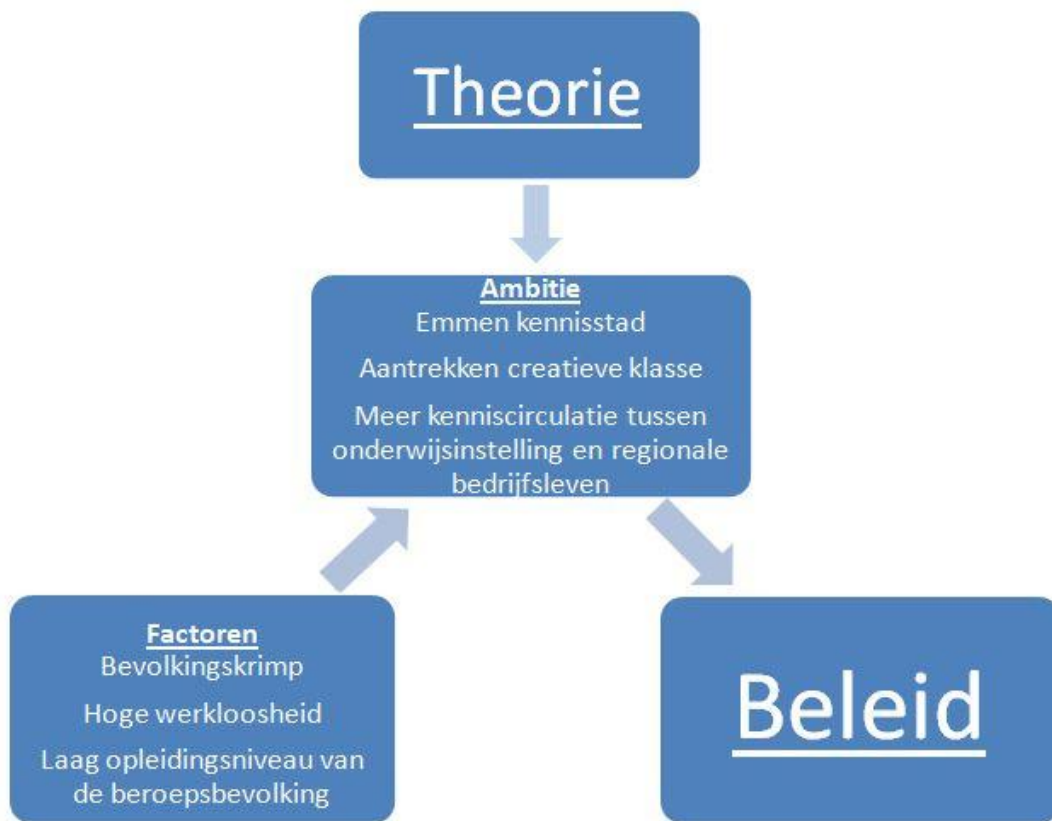
Het wegtrekken van hoogopgeleiden uit de regio Emmen, de brain drain, in combinatie met de krimp in Zuidoost-Drenthe heeft ervoor gezorgd dat de gemeente Emmen de ambitie heeft om Emmen om te buigen tot een kennisstad. Een onderdeel van dit plan richt zich op de aantrekkelijkheid van de binnenstad. Het Atalanta-project moet ervoor zorgen dat de binnenstad van Emmen aantrekkelijker wordt, waardoor meer bewoners, met name hoogopgeleiden, zich blijvend willen vestigen in Emmen. Dit moet uiteindelijk leiden tot een sterkere economie: *“Aantrekkelijke woonmilieus dragen daartoe bij. Minder kans op krimp heeft weer positieve effecten op de verzorgende diensten en daarmee weer op de werkgelegenheid”*, schrijft de Gemeente Emmen in de Kadernota Economie (2011, p.5).

Het beperken, of zelfs tegengaan, van krimp in de gemeente Emmen moet leiden tot een sterkere regionale economie. Zoals uit bovenstaand citaat blijkt moet het verkleinen van de kansen op krimp in de regio zorgen voor een zelfversterkend proces door het genereren van banen en daarmee het tegengaan van de werkloosheid.

Dit sluit aan op de theorie van Florida (2002), die voorzieningen als belangrijke bindfactor voor een stad en regio beschouwd. De bohemians, personen die tot de creatieve klasse behoren en naast alleen wonen in een regio ook gebruik wil maken van een verscheidenheid aan voorzieningen, moeten zorgen voor meer economische groei in een regio. Hoogopgeleiden moeten zorgen voor meer innovaties, wat de regionale economie moet stuwten, iets wat beschreven is in de human capital theory.

De economische en demografische factoren hebben geleid tot een ambitie van de gemeente Emmen. Deze ambitie is mede ingegeven door enkele economisch geografische theorieën, zoals te zien is in

Figuur 1.1. Die ambitie leidt uiteindelijk tot een gemeentelijk beleid, het beleid dat in dit onderzoek nader wordt bekeken.

Figuur 1.1: Conceptueel model

1.7 Leeswijzer

In Hoofdstuk 1 wordt het onderwerp van dit onderzoek nader geïntroduceerd, aan de hand van onder andere de aanleiding, doelstelling en vraagstelling van het onderzoek. In Hoofdstuk 2 wordt vervolgens de achtergrond van de gemeente Emmen nader uiteengezet, zowel op het gebied van imago, demografie als economie. In Hoofdstuk 3 staat de relevante literatuur voor dit onderzoek centraal, op het gebied van brain drain, human capital, creatieve klasse en ondernemerschap. Vervolgens wordt in Hoofdstuk 4 de onderzoeksmethode toegelicht, het literatuuronderzoek, de interviews, de enquête en de reflectie van kenners op de onderzoeksresultaten. In Hoofdstuk 5 komt de analyse aan bod, door middel van de beantwoording van de deelvragen. Tot slot wordt de hoofdvraag in Hoofdstuk 6 beantwoord, in de conclusie van het onderzoek.

2. Achtergrond

Emmen

De gemeente Emmen, gelegen in Zuidoost-Drenthe, telt 107.782 inwoners en is in Nederland met name bekend dankzij het Dierenpark Emmen. De gemeente is de op drie na grootste gemeente van Nederland qua oppervlakte en qua inwoneraantal de op een na grootste gemeente van Noord-Nederland. De gemeente Emmen heeft de grootste industrieconcentratie van Noord-Nederland, met name gericht op kunststof, elektronica, gas- en olie-exploitatie en op tuinbouw (Gemeente Emmen, 2011).

2.1 Demografische situatie gemeente Emmen

Emmen telt 107.782 inwoners (peildatum 1 februari 2015, CBS, 2015), waarvan 22% jonger is dan twintig jaar, 58,1% is twintig tot 65 jaar en 19,9% is ouder dan 65 jaar. Het Nederlandse gemiddelde is respectievelijk 22,9%, 59,8% en 17,3%, waardoor Emmen qua aantal jongeren onder het Nederlandse gemiddelde zit en qua ouderen boven het gemiddelde. In 1990 was 26% van de bevolking jonger dan twintig jaar en 13% ouder dan 65 jaar. In 2000 lagen deze percentages respectievelijk op 23% en 15%.

	<20 jaar	>65 jaar
1990	26%	13%
2000	23%	15%
2014	22%	19,9%

Tabel 2.1: Leeftijdsopbouw van de bevolking in de gemeente Emmen (CBS, 2015).

In de periode 2011-2013 kende Emmen een werkloosheidspercentage van 8,7%, terwijl het landelijk gemiddelde in dezelfde periode lag op 6,7%, in Drenthe op 6,9% en in Noord-Nederland op 7,5%. Het aandeel van de potentiële beroepsbevolking dat ook daadwerkelijk werkt is in Emmen relatief laag, namelijk 60 tot 63%, terwijl het landelijk gemiddelde op 70% ligt, wat aansluit op het hoge werkloosheidscijfer in Emmen. Op 1 maart 2015 telde Emmen 7.202 inwoners zonder werk, die wel op zoek zijn naar werk. Dit komt neer op 13,3% van de beroepsbevolking (UWV, 2015). De verwachting is dat de potentiële beroepsbevolking de komende jaren verder af zal nemen als gevolg van de vergrijzing (Gemeente Emmen, 2011). In Tabel 2.1 staat dat de bevolking in Emmen sinds 1990 relatief gezien steeds minder uit jongeren bestaat en dat de groep ouderen, boven de 65 jaar, steeds groter wordt.

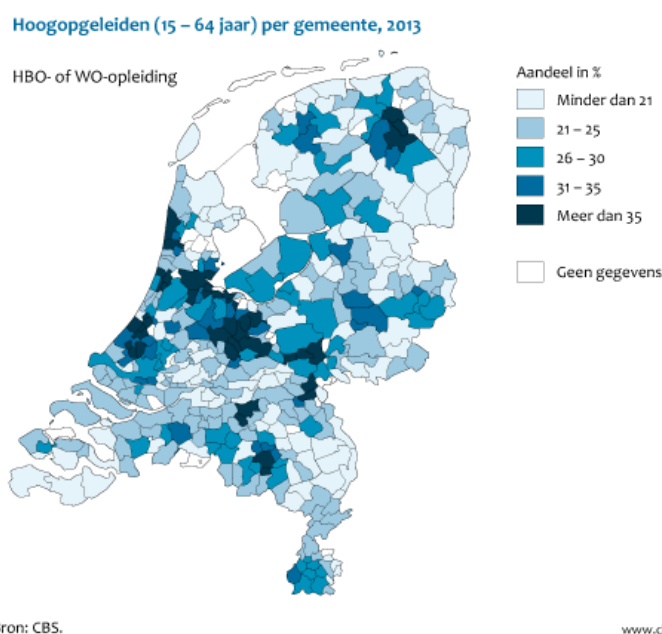
Migratiecijfers Emmen

Uit Tabel 2.2 valt af te lezen dat de migratie in de gemeente Emmen redelijk stabiel is. Wel is de trend dat de laatste vijf jaar er meer mensen vertrekken uit de gemeente dan dat personen zich vestigen. Er is sprake van een krimpende bevolking, maar relatief gezien gaat het om een kleine daling in het bevolkingsaantal.

	2009	2010	2011	2012	2013
Bevolking 1 januari	109.441	109.491	109.259	108.838	108.392
Bevolking 31 december	109.491	109.259	108.838	108.392	108.052
Bevolkingsgroei	50	-232	-421	-446	-340
Bevolkingsgroei, relatief (in procenten)	0,05	-0,21	-0,39	-0,41	-0,31
Totale vestiging	3553	3166	3192	3314	3164
Totaal vertrek	3510	3302	3577	3604	3282

Tabel 2.2: Migratiecijfers Emmen 2009-2013 (Statline, 2014)

De gemeente Emmen is een belangrijke speler betreffende de werkgelegenheid in de regio, omdat Emmen de grootste kern, zowel qua inwoners als wat betreft de werkgelegenheid, in Zuidoost - Drenthe is. Dit is anders dan in bijvoorbeeld de gemeente Twenterand, met als grootste plaats Vriezenveen. In de nabijheid van deze gemeente ligt de gemeente Almelo met als grootste stad Almelo, waar veel inwoners uit Vriezenveen ook werken. Door de omvang en het belang van de werkgelegenheid in de gemeente Emmen, zeker in vergelijking met omliggende gemeenten, is Emmen minder vatbaar voor de gevolgen van krimp. *“Bij de voortgaande verstedelijking in Nederland (en wereldwijd) brengt deze positie met zich mee dat de demografische ontwikkeling in Emmen minder snel tot krimp zal leiden dan in kleinere werkgelegenheidskernen.” (Gemeente Emmen, 2011, p.5)*

Figuur 2.1: Aandeel hoogopgeleiden (15-64 jaar) per gemeente in 2013 (CBS, 2014).

In Emmen is 19% van de beroepsbevolking hoogopgeleid (HBO- of WO-opleiding), terwijl het landelijk gemiddelde 33% is. In Figuur 2.1 is te zien dat met name de periferie een kleiner aandeel hoogopgeleiden heeft ten opzichte van met name de Randstad. Daarnaast hebben universiteitssteden, als bijvoorbeeld Groningen, Eindhoven en Maastricht, en aangrenzende gemeenten een hoger aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking. Elders in Drenthe scoort Assen gemiddeld (32%) en hebben de gemeenten Meppel (28%) en Coevorden (24%) een hoger

aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking. In Hoogeveen is net als in Emmen 19% van de beroepsbevolking hoogopgeleid (CBS in Gemeente Emmen, 2011). Geconcludeerd kan dus worden dat de beroepsbevolking in Emmen zowel in vergelijking met het landelijk gemiddelde ver achter blijft, maar ook in vergelijking met andere gemeenten in Drenthe. Het gaat dus niet zozeer om een probleem van Noord-Nederland of Drenthe, maar met name voor Emmen en ook Hoogeveen.

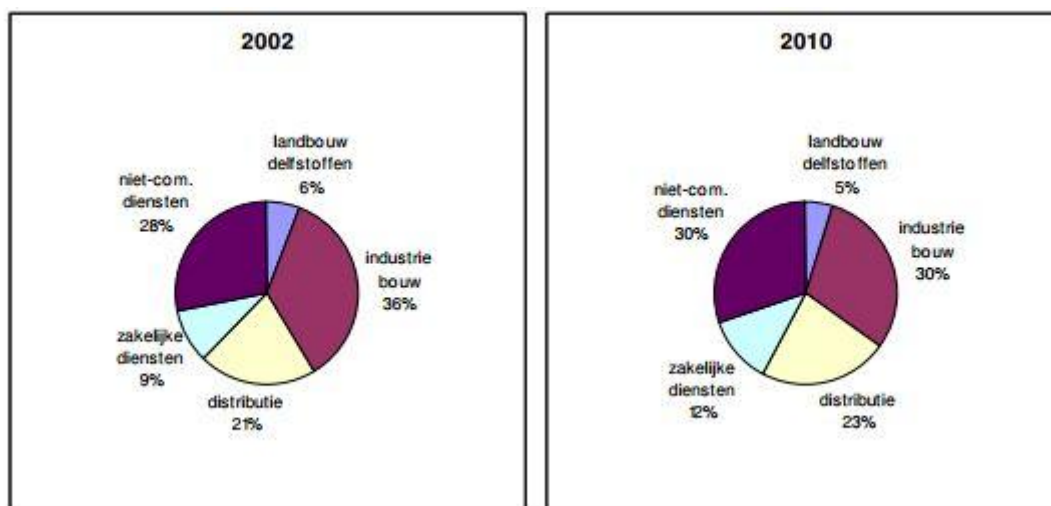
2.2 Economische situatie gemeente Emmen

De gemeente Emmen telt ruim 8000 bedrijven, waar meer dan 40.000 arbeidsplaatsen mee worden gecreëerd. In de gemeente Emmen is de productie goed voor 8,9 miljard euro, waarvan de industrie 3,2 miljard euro voor zijn rekening neemt. Zoals te zien is in Tabel 2.3 ligt het gemiddeld besteedbaar inkomen in de gemeente Emmen in 2012 lager dan het gemiddelde in Nederland, Noord-Nederland en in de provincie Drenthe.

	Gemiddeld besteedbaar inkomen in 2012
Nederland	€15.100
Noord-Nederland	€13.900
Drenthe	€14.300
Emmen	€13.400

Tabel 2.3: Gemiddeld besteedbaar inkomen in 2012 (CBS, 2014)

De samenstelling van de werkgelegenheid in de gemeente Emmen is de voorbije jaren enigszins veranderd, zoals te zien is in Figuur 2.2. Waar in 2002 de industrie en bouw nog vier keer groter was dan de zakelijke dienstverlening, was deze sector in 2010 nog 2,5 keer zo groot. Het aandeel industrie in de economie van Emmen is, in vergelijking met het landelijke gemiddelde, nog altijd groot.

Figuur 2.2: Werkgelegenheid naar sector (Gemeente Emmen, 2011).

2.3 Atalanta-project

Naast de hoogste industrieconcentratie van Noord-Nederland bezit Emmen ook het grootste overdekte winkelgebied van Noord-Nederland (Winkelcentrum De Weiert, 2014). In 2011 is de gemeenteraad van Emmen akkoord gegaan met een bestemmingsplan om vrijwel de gehele binnenstad te vernieuwen (Nieuwsbrief gemeente Emmen, 2011). Onder de naam Atalanta wordt er sindsdien gewerkt aan drie grote projecten, namelijk Hoofdstraat, De Verbinding en Centrum-West.

De Hoofdstraat

Het Dierenpark Emmen heeft ruim zeventig jaar gehuisvest in hartje Emmen aan de Hoofdstraat. Omdat het Dierenpark Emmen zal verhuizen naar de rand van de stad, komt er twaalf hectare vrij in de binnenstad. Er is besloten om deze ruimte in te vullen als 'mensenpark', maar de exacte invulling is nog niet bekend. Dit park zal pas na de verhuizing van het Dierenpark, begin 2016, ingericht worden (Gemeente Emmen, 2015).

Figuur 2.3: Een kaart van hoe De Verbinding, onderdeel van het Atalanta-project, eruit moet gaan zien (Gemeente Emmen, 2015).

De Verbinding

Aangezien de nieuwe locatie van de diertuin niet gelegen is in de binnenstad van Emmen, heeft de gemeente ervoor gekozen om in het gebied tussen de binnenstad en de diertuin een groot centrumplein te creëren. Omdat de belangrijkste weg door Emmen, de Hondsrugweg met meer dan 20.000 voertuigen per dag, Gemeente Emmen, 2014) hier langsloopt, is er voor gekozen om de Hondsrugweg gedeeltelijk via een tunnel onder het plein door te laten lopen, zodat voetgangers geen hinder van het verkeer ondervinden. De tunnel is in december 2014 opgeleverd en wordt gekenmerkt door het grootste lichtkunstwerk ter wereld (Gemeente Emmen, 2015). Het plein is ongeveer 100 bij 250 meter. Door dit plein wordt de binnenstad, met het nieuwe Mensenpark, en de Zuidesch met de nieuwe diertuin en het theater met elkaar verbonden.

Figuur 2.4: Tekening vanuit vogelperspectief hoe het plein over de Hondsrugtunnel, beiden onderdeel van het Atalanta-project, eruit moet gaan zien (Gemeente Emmen, 2015).

Centrum-West

De diertuin krijgt een ander karakter dan voorheen het geval was. Het park zet in op 'een onvergetelijke ervaring', de bedoeling is dat de bezoekers niet alleen meer kunnen kijken, maar ook gaan ervaren en beleven. Daarnaast wordt ook het theater in het Centrum-West gebouwd, met een bijzondere architectuur. In totaal kosten de bouw van de nieuwe diertuin, het theater met de Wereld van Ontmoeting 198,5 miljoen euro, waarvan de gemeente 80,8 miljoen euro voor haar rekening neemt. De rest wordt bijgedragen door de diertuin, subsidies vanuit provincie, rijk en Europa, banken en bedrijfsleven (Gemeente Emmen, 2012).

Figuur 2.5: Tekening hoe het nieuwe theater eruit moet gaan zien (Gemeente Emmen, 2015).

Financiering Atalanta-project

De totale kosten van het Atalanta-project zijn geraamd op 454 miljoen euro. Bijna de helft van dit bedrag, 207,5 miljoen euro, wordt gedekt door derden (private investeringen). De gemeente betaalt 84 miljoen euro mee aan het project en het overige gedeelte, 162,5 miljoen euro, zal worden bekostigd door subsidies, parkeergeld, verkoop van grond en verhuur van gebouwen (Gemeenteraad Emmen, 2015). Een gedeelte van de subsidies komt van de provincie Drenthe, maar ook het Rijk betaalt een aanzienlijk bedrag mee, namelijk 40 miljoen euro. Door het afblazen van de Zuiderzeelijn is er een potje waaruit projecten in Noord-Nederland gefinancierd worden, om daarmee de bereikbaarheid van het noordelijk landsdeel te verbeteren. Onder andere de ondertunneling van de Hondsrugweg, onderdeel van het Atalanta-project, is een voorbeeld van het verbeteren van de bereikbaarheid (Gemeente Emmen, 2011).

2.4 Ambitie gemeente Emmen

In 2011 kwam de gemeente Emmen met de Kadernota Economie 2011-2015, waarin de ambities en doelen voor die periode zijn vastgelegd. Het hoofddoel voor de gemeente is het 'behoud en bevordering van de werkgelegenheid.' Om dit doel te bereiken heeft de gemeente een vijftal subdoelen samengesteld.

Een robuuste en evenwichtige regionale economische structuur.

De gemeente wil meer differentiatie in de werkgelegenheid, door met name in te zetten op moderne industrie (innovaties), toerisme, recreatie en leisure, transport en logistiek en de zorgsector. Daarnaast moet de gemeente duurzamer worden in het energiegebruik en moet er meer ruimte komen voor kennisintensieve sectoren.

Een wervende productieomgeving voor meer bedrijven.

Om dit doel te bereiken is er een belangrijke rol weggelegd voor Atalanta-project, namelijk het verbeteren van het imago van de gemeente Emmen voor zowel bedrijven als bezoekers. Belangrijk hierin is ook dat het 'platteland' in de gemeente Emmen goed ontsloten is, maar de bereikbaarheid van Emmen-centrum heeft prioriteit.

Behoud van de positie van Emmen in de top van de gemeenten met een aantrekkelijk ondernemingsklimaat.

De beoordeling van het ondernemingsklimaat van de gemeente Emmen is positief (ECORYS, 2010 in Gemeente Emmen, 2011) en de gemeente zet dan ook in op het behouden van deze positieve beoordeling, door onder andere de regeldruk zo laag mogelijk te houden.

Een florender kennis- en netwerkeconomie met goed lopende verbindingen tussen onderwijs en arbeidsmarkt

De gemeente wil meer ruimte voor projecten op gebied van kennisinnovatie, wat zijn uitwerking moet hebben op het bedrijfsleven. De gemeente zet in op meer innovatie in de regionaal belangrijke sectoren chemie, techniek, toerisme en hospitality. Daarnaast is er ook aandacht voor kennisoverdracht, onder andere door een samenwerkingsverband tussen de gemeente Emmen en Stenden University. Dit alles moet resulteren in meer human capital in de gemeente Emmen, waardoor de gemeente verwacht dat het aandeel creatieve industrie in de gemeente zal stijgen.

Een ruime bekendheid van Emmen bij ondernemers, consumenten en toeristen, als uitstekende plek voor ondernemen, winkelen en (dag)toerisme

De gemeente Emmen wil, mede door economische promotie, de positieve punten van de gemeente duidelijker uitdragen aan bedrijven en bezoekers. Er wordt dus niet alleen ingezet op de doelgroep toeristen, maar juist ook op nieuwe ondernemers, zowel van buitenaf als het stimuleren van de bevolking tot ondernemerschap (Gemeente Emmen, 2011).

De vijf bovenstaande ambities die zijn omschreven in Gemeente Emmen (2011) vormen samen met het Atalanta-project de basis voor de plannen voor de (economische) toekomst van de gemeente Emmen. De grootschalige centrumvernieuwing is een project dat al langere tijd speelt en ook al jaren geleden gepland was, maar de ambities uit de Kadernota Economie (Gemeente Emmen, 2011) zijn geënt op de economische ontwikkelingen van de afgelopen jaren. Dit komt ook naar voren in de ambities, omdat mede door de economische crisis, maar ook door de industriële historie van Emmen, de regionale economie een boost kan gebruiken.

2.5 Verwachtingen

Gezien de cijfers omtrent de demografie zal Emmen, mits er geen veranderingen optreden, steeds verder vergrijzen. In combinatie met het relatief lage aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking is het de vraag of het aanbod van banen blijft aansluiten op de beroepsbevolking. Hoewel het aandeel zakelijke dienstverlening is toegenomen in het geval van de werkgelegenheid, blijft de gemeente nog erg drijven op het hoge aandeel industrie. De gemeente zet met haar beleid in op een verbeterde economische structuur en op het versterken van het ondernemersklimaat. Daarnaast wil de gemeente de kennis- en netwerkeconomie stimuleren, om daarmee de trend van de voorbije jaren, het lage aandeel hoogopgeleiden in de gemeente, te doorbreken.

Mede door het Atalanta-project hoopt de gemeente Emmen een aantal negatieve trends te doorbreken. Door het aantrekkelijker maken van de binnenstad wil de gemeente meer bedrijven aantrekken. Door het benadrukken van de positieve punten van Emmen, mede door economische promotie, wil de gemeente meer toeristen aantrekken, maar ook de industrie promoten. Daarnaast zet de gemeente in op een verandering van de economie. Door meer ruimte te bieden aan kennisinnovatieve projecten hoopt de gemeente dat het aandeel creatieve klasse in de gemeente gaat groeien.

3. Theoretisch kader

3.1 Brain drain

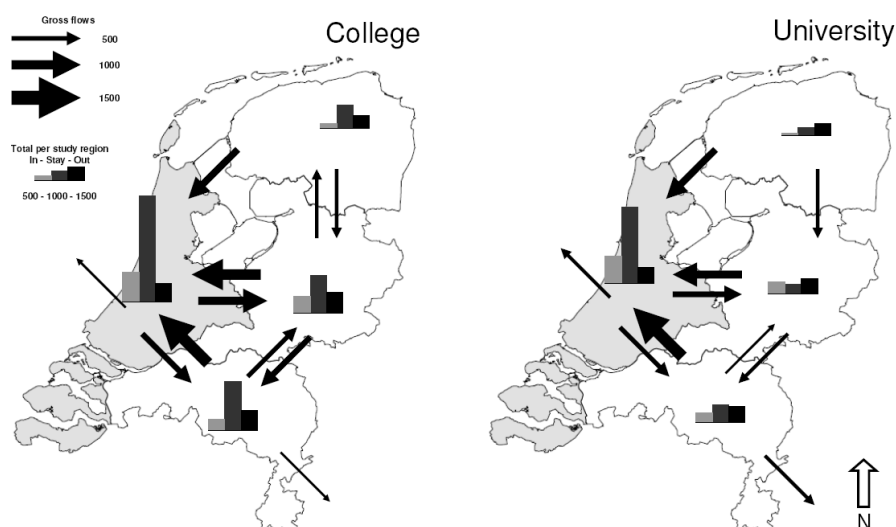
Brain drain houdt in dat hoog opgeleide personen wegtrekken uit een land of regio om ergens anders een baan te zoeken. Het begrip werd sinds de jaren '50 van de vorige eeuw steeds meer gebruikt, vooral om het hoge migratiecijfer van met name hoogopgeleide mensen uit India naar Engeland te duiden (Castles & Miller, 2009). Mede door de toename van de globalisering en de verbondenheid van economieën over de gehele wereld is er sprake van een grote concurrentie op de arbeidsmarkt, met name voor hoogopgeleide mensen.

Sinds 1960 is er wereldwijd een trend zichtbaar dat hoogopgeleiden vanuit minder ontwikkelde landen, met name landen uit Azië en Afrika, migreren naar ontwikkelde landen. Door deze trend wordt de kloof tussen de ontwikkelings- en ontwikkelde landen groter (Castles & Miller, 2009).

Er is echter niet alleen sprake van een vlucht van kennis op wereldschaal, ook binnen de landsgrenzen kan een brain drain voorkomen. De positieve relatie tussen human capital en economische groei zorgt ervoor dat beleidsmakers er op uit zijn om hoogopgeleiden te binden aan een regio, waardoor het investeren in educatie een logische stap lijkt. Er dient zich echter een ander probleem aan, namelijk dat hoger opgeleiden mobieler zijn dan lager opgeleiden, wat er voor zorgt dat de kans bestaat dat de hoger opgeleiden de regio, die geïnvesteerd heeft in educatie, zal verlaten (Venhorst et al., 2010).

Brain drain in Nederland

In Nederland verlaat 21% van de afgestudeerden op het HBO de regio waarin men gestudeerd heeft en vertrekt 3% naar het buitenland. Van de universiteitsstudenten verlaat 42% de regio waar men heeft gestudeerd en vertrekt 7% naar het buitenland. Voor hbo-studenten is er meer sprake van een regionale arbeidsmarkt waarop men actief zal zijn, terwijl voor universiteitsstudenten eerder sprake is van een nationale arbeidsmarkt. Over het algemeen is de trend in Nederland dat het 'westen' studenten aantrekt vanuit alle landsdelen, maar dat er ook sprake is van migratie uit het westen naar het oosten en van het zuiden naar andere delen van Nederland, zoals te zien is in Figuur 3.1 (Venhorst et al., 2010).

Figuur 3.1 Migratie per landsdeel van afgestudeerden 2003-2008 (Venhorst, 2010).

Negatieve effecten van de brain drain

In het land of de regio waar de hoogopgeleide personen wegtrekken treden enkele negatieve gevolgen op. Het meest directe gevolg is het verlies van arbeidskrachten, waardoor er minder mensen zijn en er in de regio dus minder geproduceerd en geconsumeerd zal worden. Daarnaast daalt bij het vertrek van hoogopgeleiden het gemiddelde kennisniveau, wat op langere termijn leidt tot een relatief lagere productie, omdat er minder innovaties zullen plaatsvinden (Grubel & Scott, 1966).

Naast deze direct zichtbare effecten zijn er ook minder zichtbare effecten. Volgens Kwok en Leland (1982) komt een land of regio met een brain drain in een negatieve spiraal. Het verschil tussen het ontvangende land of regio en het verliezende land of regio wordt groter, wat betreft kennis, maar ook het verschil tussen de lonen. Het gevolg daarvan is dat steeds meer hoogopgeleiden naar het ontvangende land of regio zullen vertrekken, waardoor het verschil tussen de twee landen of regio's groter en groter zal worden en de brain drain alleen maar versterkt wordt.

3.2 Verwachtingen

Het noorden, met name de periferie, heeft last van brain drain. Hoogopgeleide studenten zoeken werk elders in het land, met name in de Randstad. Het gegeven dat 19% van de werknemers in Emmen hoger opgeleid is, terwijl in Nederland dit gemiddelde op 33% ligt, is tekenend daarvoor. Een gedeelte van de verklaring kan gezocht worden in het feit dat het aanbod van banen voor hoogopgeleide mensen lager is in de gemeente Emmen, maar de trend in Emmen is dat het aanbod van arbeidsplaatsen in de zakelijke dienstverlening groeit. Hoogopgeleiden zullen sneller passend werk vinden in de sector zakelijke dienstverlening, dan in de agrarische sector, dus deze trend is positief voor het aanbod werkgelegenheid voor hoogopgeleiden in de gemeente Emmen. Momenteel is in Emmen 30% van de beroepsbevolking die actief is in de zakelijke dienstverlening hoogopgeleid, terwijl in de sector industrie en bouw dit percentage onder de 20% ligt (Gemeente Emmen, 2011). Zolang de sector industrie en bouw in Emmen dus nog dominant is, is het aannemelijk dat het opleidingsniveau van de beroepsbevolking niet direct zal stijgen. Een groeiende zakelijke dienstverlening sector zal daarentegen wel bijdragen aan een hoger opgeleide beroepsbevolking.

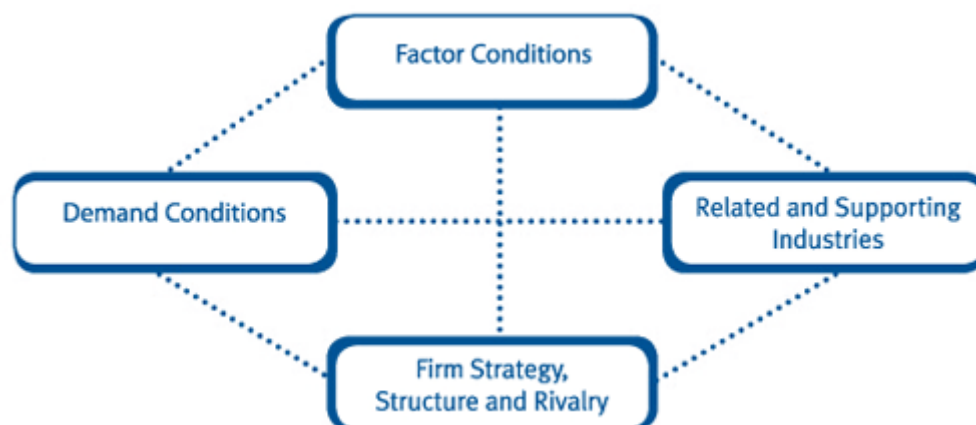
In het beleid van de gemeente Emmen wordt met name ingezet op het bevorderen van de economie, mede door het aandeel hoogopgeleiden te vergroten. Een belangrijk middel wat de gemeente hierin wil gebruiken is het verbeteren van de voorzieningen en het aantrekkelijker maken van het woonmilieu, mede door het Atalanta-project. Door ook meer ruimte te bieden aan kennisinnovatieve bedrijven wil de gemeente meer kennis in huis houden, in plaats van dat veel hoogopgeleiden uit de gemeente wegtrekken.

3.3 Human capital theory

De human capital theory werd voor het eerst beschreven door Adam Smith in 1776 in *The Wealth of Nations*. Naast de traditionele productiefactoren arbeid, kapitaal en grondstoffen is door de verschuiving naar een diensteneconomie is arbeid een steeds belangrijkere productiefactor geworden en is het belang van grondstoffen afgenomen. Bovenberg en Theeuwes (2004) onderschrijven het belang van hoger opgeleiden voor een regio. Er is echter niet alleen een strijd tussen regio's om deze hoogopgeleiden aan de regio te binden, maar ook al een strijd in een eerder stadium, namelijk om studenten (de toekomstige hoger opgeleiden) aan de regio te binden (Lucas, 1988 & Maskell et al., 1998 in Meisner, 2011). Volgens Glaeser en Saiz (2003) is naast het klimaat, menselijk kapitaal de belangrijkste voorspeller van economische groei in een stad of regio.

Kennis en innovatie

Twee begrippen die nauw verbonden zijn aan de human capital theory zijn kennis en innovatie. Porter (1990) wijdt het succes van sommige regio's inzake innovaties toe aan vier kenmerken, zoals te zien is in Figuur 3.2. Allereerst moeten er voldoende productiefactoren, zoals kapitaal en grondstoffen, maar ook kennis en talent, in een land of regio aanwezig zijn. Daarnaast moet de vraag van de eigen markt groot genoeg zijn. Ten derde moeten er gerelateerde bedrijven in de regio aanwezig zijn, zodat er schaalvoordelen te behalen zijn. Tot slot heeft Porter (1990) het over de condities in een land en binnen een bedrijf om concurrerend te werk te gaan.

Figuur 3.2: Diamond of Porter (Porter, 1990).

Met name het eerste punt dat aangehaald wordt door Porter (1990), de aanwezigheid van de juiste productiefactoren in een regio, is belangrijk in de human capital theory. Om als regio innovatief te kunnen zijn is de aanwezigheid van kennis een belangrijke voorwaarde. Dit hangt echter nauw samen met de vraag naar zowel kennis als producten die er in de regio is. In een regio met een grote vraag naar producten en een hoog aanbod van werkgelegenheid zal er meer vraag komen naar kennis, om bijvoorbeeld tot innovaties te komen.

Innovaties spelen een belangrijke rol in de human capital theory. Bovenberg en Theeuwes (2004) omschrijven de effecten van innovaties als tweezijdig. De aanwezigheid van creatieve mensen, ofwel menselijk kapitaal, zorgt voor een hoger aantal innovaties. Tegelijkertijd zorgt het hogere aantal innovaties voor meer economische groei en dus productie, dus zijn er meer werknemers gewenst. Waar er volgens Kwok en Leland (1982) sprake is van een negatieve spiraal voor de regio waar

hoogopgeleiden vertrekken, is er sprake van een positieve spiraal voor de regio die de hoogopgeleiden aantrekt (Bovenberg en Theeuwes, 2004).

Volgens Marlet (2009) zijn er vier redenen waarom hoogopgeleiden van grote invloed zijn op de economie van een stad:

- hoogopgeleiden zijn productiever, waardoor bedrijven zich graag in een stad vestigen met veel hoogopgeleiden, dus zal de werkgelegenheid toenemen.
- hoogopgeleiden geven meer geld uit in de plaatselijke horeca, waardoor ook de laagopgeleide werkgelegenheid wordt gestimuleerd.
- hoogopgeleiden zullen sneller vanuit huis een bedrijf starten in plaats van het elders zoeken van een geschikte locatie om een bedrijf te starten.
- steden met een hoger aandeel menselijk kapitaal passen zich beter aan veranderingen in de economie, zoals bijvoorbeeld een economische crisis.

Het gaat dus niet enkel en alleen om de productiviteit van hoger opgeleiden dat de regionale economie stimuleert, maar met name ook om de neveneffecten die een positieve invloed hebben op de regionale economie. Er is sprake van een positief zelfversterkend effect dat optreedt bij een hoge concentratie hoger opgeleiden in een regio, met een uitwerking op de volledige economie in de regio, dus zowel voor hoger als lager opgeleiden.

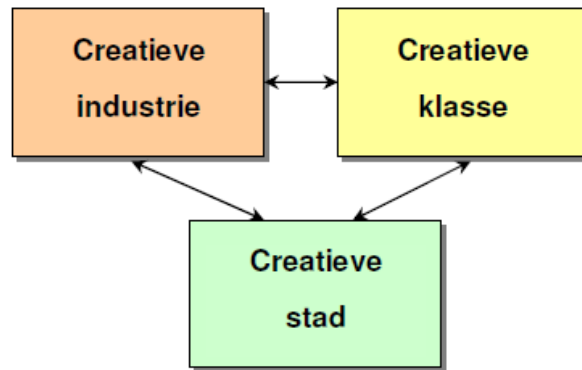
3.4 Verwachtingen

In het geval van aanwezigheid van human capital kan de gemeente Emmen nog een grote inhaalslag maken. Slechts 19% van de werkzame beroepsbevolking is hoogopgeleid, terwijl in Nederland dit 33% is. De aanwezigheid van Stenden University, een HBO-instelling die samen met Hogeschool Windesheim is uitgeroepen tot een van de vijf belangrijkste knooppunten voor innovatie in de chemiesector in Nederland (Knooppunt Magazine, 2014), is een belangrijke speler om in de toekomst extra groei van human capital te genereren.

Jarenlang werd vanuit de Nederlandse overheid te eenzijdig gekeken naar de kenniseconomie. Veelal werd de kenniseconomie gedefinieerd als onderzoek en ontwikkeling (R&D) in de industrie, maar mededoor verschuivingen in de economie gaat het tegenwoordig in Nederland ook over vernieuwing en innovatie in de handel- en dienstensector (Raspe et al, 2004). Dit sluit aan op het aanbod van werkgelegenheid in Emmen, waar de voorbije jaren een verschuiving heeft plaatsgevonden van het aanbod in de industrie naar meer werkgelegenheid in de zakelijke dienstverlening.

3.5 Florida's creatieve klasse

In 2002 schreef Richard Florida 'The Rise of the Creative Class'. Volgens Florida (2002) groeit de economie van creatieve steden en regio's sneller, omdat de aanwezigheid van de creatieve klasse zorgt voor meer bedrijvigheid en dus een hogere werkgelegenheid. Om de theorie van de creatieve klasse nader te bestuderen wordt er veelal een onderscheid gemaakt tussen drie begrippen, namelijk de creatieve klasse, de creatieve industrie en de creatieve stad.

Figuur 3.3: De creatieve klasse, onderverdeeld in drie begrippen, van Richard Florida (2002).

3.5.1 Creatieve klasse

Volgens Florida (2002) is de creatieve klasse de motor van regionale economische groei. Deze creatieve klasse is vernieuwend en daarmee een stuwende kracht voor de lokale economie. De creatieve klasse hoeft niet per definitie uit hoogopgeleiden te bestaan, maar juist uit personen die creatief zijn en nieuwe ideeën hebben. Florida verstaat onder de creatieve klasse niet alleen de kunstenaars en ontwerpers, maar ook beroepen als medici, ingenieurs en sociale wetenschappers. Volgens Florida behoort dertig procent van de Amerikaanse inwoners tot de creatieve klasse en is deze groep verantwoordelijk voor vijftig procent van de productie in de Verenigde Staten.

Tot de creatieve klasse behoren mensen, ongeacht het opleidingsniveau, die in sectoren werkzaam zijn die zorgen voor innovaties, vernieuwing en economische groei. Als een laagopgeleid iemand een 'creatief' beroep uitoefent, behoort deze persoon tot de creatieve klasse. Als een hoogopgeleid persoon een laaggeschoolde baan heeft, wordt deze persoon in onder andere de human capital theory wel tot de groep hoogopgeleide personen gerekend, terwijl deze persoon wellicht minder toevoegt aan de economische groei (Marlet en Van Woerkens, 2004).

3.5.2 Creatieve industrie

De vertaling van het Engelse 'creative industry' naar creatieve industrie is niet helemaal juist, omdat in Nederland industrie veel meer wordt gezien als het verwerken van grondstoffen tot een product. Het Engelse 'creative industry' is een breder begrip en is beter te omschrijven als creatieve bedrijvigheid (ETIN, 2005). De creatieve industrie bestaat uit veelal kleine kennisintensieve ondernemingen die erg innovatief te werk gaan. Uit onderzoek van Volberda (2003) blijkt ook dat het midden- en kleinbedrijf in Nederland innovatiever te werk gaat dan multinationals. Dit komt mede omdat het MKB creatiever met geld moet omgaan, maar ook omdat er bij grote bedrijven meer kans is op een lock-in, een te starre bedrijfsvoering omdat men een soort van tevreden is met de huidige gang van zaken. Volgens Nelson en Winter (1982) worden veel beslissingen binnen grote onderneming genomen op basis van routine en gewoontes, oftewel padafhankelijkheid. Een gevolg daarvan is dat grote ondernemingen zich langzamer aanpassen en dat jonge, dynamische ondernemers die iets nieuws hebben ontwikkeld zelf een onderneming beginnen, oftewel spin-offondernemingen. Kleinere bedrijven zijn dus vaker betrokken bij innovaties en zijn dus ook een belangrijk onderdeel van de creatieve industrie.

3.5.3 Creatieve stad

Tot slot heeft Florida (2002) het ook over de creatieve stad, het toneel waar de creatieve klasse woont, werkt en ontspant. In de creatieve stad spelen de 3T's, technologie, talent en tolerantie, een belangrijke rol, met name voor de economische ontwikkeling van een regio en/of stad. Om innovatief en succesvol te zijn als bedrijf zijn volgens Florida (2002) creatieve mensen nodig. Een stad, gemeente of regio zal moeten zorgen voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat om creatieve mensen aan te trekken. Lopes (2010) beschrijft dat tolerantie de belangrijkste pijler van economische ontwikkeling is, wat echter ook weer wordt bediscussieerd omdat een hoger aantal culturele groeperingen kan zorgen voor een stijging in conflicten.

Florida (2002) schrijft dat creatieve steden innovatiever zijn, mede doordat er een hogere tolerantie is in de stad. Doordat meer mensen uit verschillende milieus, met verschillende culturen en achtergronden, elkaar treffen in een creatievere stad, zal er in deze stad ook meer innovatie plaatsvinden, zoals blijkt uit volgend citaat: *"Diversity increases the odds that a place will attract different types of creative people with different skill sets and ideas. Places with diverse mixes of creative people are more likely to generate new combinations"*, (Florida, 2002, p.249). In het boek van Florida wordt tolerantie nader uitgelegd aan de hand van een aantal indexen, namelijk de 'melting pot', 'gay' en 'bohemian' index.

Uit het onderzoek van Florida (2002) blijkt dat steden met een grote technologische sector veelal ook een hoge concentratie homoseksuelen onder de bevolking heeft. Daarnaast vertonen de lijstjes met steden van de 'bohemian index' en in het geval van technologie ook veel gelijkenissen, waaruit Florida (2002) concludeert dat steden die hoog scoren op deze drie punten, een grotere creatieve klasse hebben. Daardoor zullen deze steden aantrekkelijker zijn voor bedrijven en versterkt dat de economie.

De gedachte over tolerantie van Florida (2002) sluit aan op de theorie van Jacobs (1984). Jacobs (1984) heeft het over 'urbanization economies', het voordeel voor bedrijven dat optreedt mits bedrijven in elkaars nabijheid vestigen, maar er ook sprake is van diversiteit tussen de bedrijven. Ze stelt dat een gediversifieerde economie innovatiever is. Daarnaast heeft Jacobs aandacht voor het belang van culturele activiteiten. Culturele activiteiten kunnen eveneens zorgen voor meer creativiteit en innovaties. Dit sluit daarop weer aan op het idee van Florida (2002) dat 'amenities', de voorzieningen die een stad te bieden heeft, en voor de creatieve klasse een belangrijke factor zijn om zich in een bepaalde stad te vestigen. De creatieve klasse staat niet voor 100% gelijk aan een groep die enkel geïnteresseerd is in kunst en cultuur, maar het aanbod van winkels, theaters, bioscopen en andere activiteiten spelen wel een belangrijke rol in de vestigingskeuze van de creatieve klasse.

3.5.4 Verschillen tussen de creatieve klasse theorie en de human capital theory

Een belangrijk verschil in de definitie van de creatieve klasse en de human capital theory (en andere theorieën die zich richten op het opleidingsniveau) zit in het definiëren van de belangrijkste katalysator van economische groei. Naast het feit dat Florida (2002) een andere definitie heeft voor de groep die gezien wordt als katalysator voor economische groei in een land of regio, zit er nog een verschil tussen de theorie van de creatieve klasse en de human capital theory.

Wat de theorie van Florida (2002) fundamenteel anders maakt dan bijvoorbeeld de theorie van Glaeser en Saiz (2003) is het feit dat Florida creativiteit koppelt aan economische vooruitgang. Mensen uit de creatieve klasse zijn verantwoordelijk voor innovaties, economische groei en werkgelegenheid, maar wonen en werken het liefst in een stad die kan voldoen aan hun leefstijl: *“Die creatieve klasse verenigt een calvinistisch arbeidsethos (met hard werken als levensdoel) en een hedonistische levensstijl (met genot als doel) in zich”*, wordt vermeld in Marlet en Van Woerkens (2004, p.280). De hedonistische levensstijl is lastig te vangen in een definitie, maar in de theorie van Florida (2002) wordt met name gedoeld op de activiteiten van de creatieve klasse in bijvoorbeeld de vrije tijd. De creatieve klasse is bovengemiddeld geïnteresseerd in kunst, eet liever in een bistro dan in de McDonald's en koopt liever een antieke kast dan iets bij de IKEA. Volgens Florida (2002) kan een stad door amenities, technologie, talent en tolerantie voldoen aan de verwachtingen van de creatieve klasse, waardoor die groep in de stad zal groeien en uiteindelijk bedrijven (en economisch succes) zullen volgen.

Glaeser en Saiz (2003) wijten het economische succes van een stad aan andere indicatoren. De groei van steden met een hoog human capital ten opzichte van steden met een laag human capital wordt verklaard door de groeiende economische productiviteit en niet door de toename van de aantrekkelijkheid van de stad: *“We also find that skilled cities are growing because they are becoming more economically productive (relative to less skilled cities), not because these cities are becoming more attractive places to live”*, aldus Glaeser en Saiz (2003, p.1)

3.5.5 De creatieve klasse in een Nederlandse context

De theorie van de creatieve klasse van Florida (2002) is gericht op de Amerikaanse economie en geografie. Waar in de Verenigde Staten er van uit gegaan mag worden dat iemand die in een stad woont, ook in diezelfde stad werkt, is dat voor Nederland absoluut niet het geval. Door de kortere afstanden tussen verschillende grote steden en kernen, is de kans groot dat iemand bijvoorbeeld in Hilversum woont, maar in Amsterdam werkt. Hierdoor is de aanwezigheid van creatieve klasse in een stad niet direct te linken aan de werkgelegenheidsgroei in diezelfde stad (Marlet en Woerkens, 2004).

Volgens Marlet & Van Woerkens (2004) behoort volgens de richtlijnen van Florida (2002) 35% van de Nederlandse beroepsbevolking tot de creatieve klasse. Omdat in de definitie van Florida (2002) hele bedrijfstakken worden meegerekend tot de creatieve klasse, hebben Marlet & Van Woerkens (2004) een strengere definitie bedacht. Door deze strengere definitie is de groep creatieve klasse ongeveer 19% en is het effect (betreffende innovaties en creativiteit) van deze specifieke groep beter aan te tonen. In de definitie van Florida (2002) worden bijvoorbeeld leraren uit het basis- en voorgezet en hoger onderwijs tot de creatieve klasse gerekend, terwijl in de definitie van Marlet & Woerkens (2004) enkel de docenten uit het hoger onderwijs tot deze klasse behoren.

Marlet en Woerkens (2004) hebben de theorie van de creatieve klasse enigszins aangepast aan de Nederlandse economie en vervolgens getoetst of er een verband tussen de creatieve klassen en werkgelegenheidsgroei bestaat. Uit de cijfers van 1996 tot 2002 blijkt dat er een positieve relatie bestaat tussen de creatieve klasse en de groei van de werkgelegenheid in een regio, oftewel hoe hoger het aandeel creatieve klasse in een regio, hoe groter de groei van de werkgelegenheid. Omdat het niet ondenkbaar is dat mensen uit de creatieve klasse in een bepaalde regio wonen, maar in een andere regio werken, is er ook gekeken naar het effect op omliggende gemeenten. Daaruit blijkt

echter het tegendeel, namelijk dat juist alleen de eigen regio van de creatieve klasse profiteert en er geen tot weinig weglekeffecten zijn (Marlet en Woerkens, 2004).

3.5.6 De creatieve klasse in Emmen

Volgens de strenge definitie van Marlet en Van Woerkens (2004) telt de huidige creatieve klasse in Emmen 2.400 personen die werken bij 800 bedrijven in de creatieve sector. De creatieve sector is 4,9% van de totale werkgelegenheid in de gemeente, terwijl het landelijk gemiddelde 8,7% is. De afgelopen 10 jaar is de sector echter wel met 120% gegroeid, een sterkere groei dan in vergelijkbare gemeenten in Noord- en Oost-Nederland (Gemeente Emmen, 2011). Volgens Marlet en Van Woerkens (2007) behoort 7,7% van de beroepsbevolking in Emmen tot de creatieve klasse. Emmen scoort daarmee het laagste van de vijftig grootste Nederlandse gemeenten. Utrecht heeft het hoogste percentage creatieve klasse, namelijk 33%. Het landelijke gemiddelde ligt op 19% van de beroepsbevolking van de gemeente Emmen dat onderdeel uitmaakt van de creatieve klasse.

De creatieve klasse is een groep mensen die zich bezighoudt met innovatie, denken en vernieuwen in plaats van het uitvoeren en doen van zaken. Zoals gezegd heeft de creatieve klasse niets met opleidingsniveau te maken, al blijkt uit de praktijk dat een groot gedeelte van de creatieve klasse wel een hogere opleiding heeft genoten (ETIN, 2005). Dit sluit aan op de ambitie van de gemeente Emmen, namelijk het stimuleren van de kennis- en netwerkeconomie. Een belangrijke factor hierin is de aanwezigheid van kennisinstellingen. De Rijksuniversiteit Groningen maakte begin 2015 bekend dat er een nevenvestiging wordt geopend in Dwingeloo, Drenthe. Daarnaast zijn er plannen van de Universiteit om nader samen te gaan werken met Stenden University in Emmen (DVHN, 2015). De plannen van de Rijksuniversiteit Groningen sluiten aan op de plannen van de provincie Drenthe en van de gemeente Emmen. De provincie streeft naar een arbeidsmarkt waarin het aanbod van werk aansluit op het opleidingsniveau en de competenties van de burgers. Om dit te bereiken is het aanbieden van een universitaire studie in de provincie een onderdeel (Provincie Drenthe, 2014). In 2009 is er een werkgroep opgericht door de provincie Drenthe, de gemeente Emmen en Stenden University. Deze werkgroep heeft ambities samengesteld en ook vijf adviezen gegeven om de kenniseconomie in Drenthe te versterken. De belangrijkste conclusie van de werkgroep is dat er sprake is van een gezamenlijk belang, waardoor nauwe samenwerking gewenst is (Faun et al., 2011).

Voor de gemeente Emmen is de nadere uitleg van Marlet en Woerkens (2004) ook zeker van belang. Emmen is een belangrijke werkgelegenheidskern in Zuidoost-Drenthe, zoals blijkt uit volgend citaat: *“Emmen vervult een duidelijke functie als centrum van werkgelegenheid in de wijde regio tussen Zwolle, Groningen en Enschede/Hengelo.”* (Gemeente Emmen, 2011, p. 7.) Het is dan ook niet ondenkbaar dat inwoners van buurgemeenten Coevorden, Borger-Odoorn en Vlagtwedde werkzaam zijn in de gemeente Emmen, waardoor de gemeente Emmen als grotere kern meer zal profiteren van de creatieve klasse dan omliggende gemeenten.

3.5.7 De creatieve klasse en ‘brain drain’

Zoals gezegd is het lastig om de creatieve klasse exact te definiëren. Marlet en Woerkens (2004) hebben voor de Nederlandse economie strengere criteria gehanteerd dan Florida (2002) voor de economie van de Verenigde Staten, waardoor het effect van de creatieve klasse aan een specifiekere groep is toe te wijzen. Een belangrijk kritiekpunt op de theorie van de creatieve klasse is het feit dat het verschil met de human capital theory niet erg groot is. Hoewel Florida (2002) uit gaat van de

sectoren die creatief zijn en niet van het opleidingsniveau, wordt er volgens Boschma en Fritsch (2007) een erg groot gedeelte van de creatieve beroepen gevonden bij hoogopgeleiden en is er dus een grote overlap tussen de hoogopgeleiden van de human capital theory en de creatieve klasse van de theorie van Florida.

Aangezien hoogopgeleide personen mobieler zijn, zeker nadat ze net zijn afgestudeerd, is het voor regio's interessant om te kijken of ze deze personen aan kunnen trekken (Venhorst, 2010). Volgens de theorie van Florida (2002) is het erg belangrijk voor een regio, mits de regio de groep creatieve klasse aan wil trekken, om voldoende amenities (voorzieningen) te hebben. In de gemeente Emmen wordt door middel van het Atalanta-project ingezet op het verbeteren van de amenities, het creëren van een aantrekkelijk woonmilieu, om het aandeel hoogopgeleiden in de gemeente te vergroten (Gemeente Emmen, 2011).

3.5.8 Diversiteit en tolerantie

Wellicht is het in de Nederlandse context minder noodzakelijk om naar tolerantie te kijken, omdat de verschillen in het geval van tolerantie tussen Amerikaanse staten onderling groter is dan tussen Nederlandse provincies. Wel is er in Nederland verschil tussen provincies en gemeenten wat betreft de 'melting pot index', de vermenging van culturen, wat in de Randstad en in grote steden een grotere rol speelt dan elders (Planbureau voor de leefomgeving, 2013).

De stelling van Florida, dat tolerantie leidt tot een grotere creatieve klasse wat tot gevolg heeft dat er meer ontwikkeling optreedt op het gebied van technologie, wordt door Van Aalst et al. (2005) deels bevestigd. Volgens de onderzoekers zijn de factoren van openheid en tolerantie van belang in de Nederlandse context qua spreiding van de creatieve klasse over Nederland. De cultuur van een regio speelt een grote rol, waarmee meer het gedrag en de tolerantie van mensen wordt bedoeld dan cultuur in de zin van onder andere kunst. Het tweede gedeelte van de stelling van Florida, over de samenhang tussen een grote creatieve klasse en veel technologische innovatie, wordt echter ontkracht door Van Aalst et al. (2005). De groei van werkgelegenheid in de high-tech sector heeft niks te maken met het aandeel creatieve klasse, de verstedelijkingsgraad of de productiestructuur, maar met opleidingsniveau.

Voor de gemeente Emmen is het lastig om in te zetten op een zeer diverse gemeenschap, omdat dit afhankelijk is van wereldwijde en nationale trends. In Nederland is de trend dat met name allochtonen zich vestigen in de gemeenten, of in de buurgemeenten, waar het percentage allochtonen al hoog is. In Nederland is het percentage niet-westerse allochtonen hoger in de Randstad (Rotterdam en Amsterdam) en rondom grotere steden, zoals Eindhoven en Den Bosch. Het percentage westerse allochtonen in de grensregio's is ook hoog, maar dit heeft grotendeels te maken met grensmigratie. De verwachting voor de periode 2010 tot 2040 is dat allochtonen zich meer gaan verspreiden over Nederland, maar dat het patroon van een hoger percentage allochtonen in de Randstad blijft bestaan (Planbureau voor de leefomgeving, 2013).

Maar diversiteit hoeft zich niet per definitie te richten op land van herkomst. Zoals gezegd ontgroent en vergrijsd de gemeente Emmen, waardoor het citymarketingbeleid van Emmen zich richt op jonge (hoogopgeleide) gezinnen. Door het aantrekken van jonge gezinnen moet de diversiteit in de gemeente Emmen groter worden. Daarnaast ziet de gemeente Emmen kansen in het uitbreiden van

de creatieve klasse door het stimuleren van de kenniseconomie in Emmen. De gemeente wil het aandeel van de creatieve sector in de economie van Emmen vergroten, met als neveneffect dat andere sectoren baat hebben bij de innovaties uit de creatieve sector (Gemeente Emmen, 2011).

3.5.9 Padafhankelijkheid en imago

De Pater (2005) benoemt het begrip padafhankelijkheid, oftewel de historie van bijvoorbeeld een stad of regio, en de invloed van de historie op huidige beslissingen. De padafhankelijkheid, dus wat er in het verleden in een bepaalde stad is gebeurd, qua historische gebeurtenissen tot economische activiteit, is vaak nog steeds van invloed op de huidige economische structuur. De padafhankelijkheid valt samen met het imago, iets wat voor steden erg lastig is om te veranderen. Dit sluit aan op de gedachte in de evolutionaire economische geografie, namelijk dat historische processen onomkeerbaar zijn en daarom van invloed zijn op de huidige ruimtelijke invulling en dus de economie (De Beer, 2012).

Daarnaast is er een belangrijk verschil tussen de begrippen 'imago' en 'identiteit' (Lombarts, 2011). Het imago is het beeld dat mensen van een bepaalde stad of regio hebben, terwijl identiteit is wat de stad of regio daadwerkelijk is. In het citymarketingplan van Emmen wordt dit verschil ook duidelijk aangeduid: *"De gemeente beseft dat het imago van Emmen buiten de regio niet altijd strookt met de werkelijke situatie (de identiteit)"*, (Citymarketing Emmen, 2011, p.3). In de Atlas voor Gemeenten (RTV Drenthe, 2015) scoort Emmen slecht op het punt van aantrekkelijkheid als woonstad, namelijk van de 50 grootste gemeenten staat Emmen op voor het vierde jaar op rij op de laatste plek. Door de landelijke media-aandacht voor het onderzoek is het imago in de rest van Nederland over Emmen veelal negatief.

De (economische) groei van steden kan op verschillende manieren gemeten worden, bijvoorbeeld in bevolkingsgroei en werkgelegenheidsgroei. In Amerika gebruikt men met name bevolkingsgroei als graadmeter van economisch succes van een stad, omdat het in Amerika aannemelijk is dat mensen die in een bepaalde stad wonen, daar ook werken. In Nederland gebruikt men echter vaker de werkgelegenheidsgroei, omdat door de kortere afstanden tussen steden het voorkomt dat men in stad x werkt en in stad y woont (Marlet, 2009). De huidige trend in het revitaliseren van de binnenstad is met name gericht op functiemenging van wonen, werken en recreëren. Dit sluit goed aan op de gedachte van Florida (2002), want de creatieve klasse vestigt zich graag in een stad waar deze drie functies samenkomen. Dankzij de groter wordende creatieve klasse én door groei in met name de high tech sector, wat een van de drie T's van Florida is, neemt de werkgelegenheid in een stad toe (Lombarts, 2011).

Volgens Lombarts (2011) is er een grote overlap in het aantrekkelijk maken van een stad voor de doelgroep bezoekers als voor de doelgroepen bewoners en bedrijven. *"Datgene wat toeristen bekoort – simpel gesteld het leisure-aanbod van de stad – blijkt ook aantrekkelijk te zijn voor bewoners en bedrijven"*, (Lombarts, 2011, p.20). De aantrekkelijkheid en het imago van de stad wordt mede bepaald door het aanbod en diversiteit van leisure, wat van invloed is op het aandeel creatieve klasse in de stad.

3.6 Verwachtingen

De eerder omschreven verbouwing van de binnenstad van Emmen moet ervoor zorgen dat de stad aantrekkelijker wordt voor met name bewoners, maar ook bezoekers. De dierentuin en het grote overdekte winkelcentrum zijn een grote trekpleister in de regio. Maar niet alleen de huidige bewoners en de bezoekers worden gezien als doelgroep van de gemeente Emmen, ook nieuwe bewoners. Door de binnenstad aantrekkelijker te maken, wil de gemeente meer bewoners aan zich binden, om op die manier de krimp tegen te gaan (Gemeente Emmen, 2011). Dit is in lijn met de gedachte achter de theorie van Florida over de creatieve klasse.

De ambitie van de gemeente Emmen, het aantrekken van bewoners en het vergroten van de creatieve klasse, is erg ambitieus. Met het aantrekkelijker maken van de binnenstad is de doelstelling om jonge gezinnen aan te trekken echter wel realistisch. Uit onderzoek blijkt dat 34% van de jonge gezinnen in het westen van Nederland graag zou willen verhuizen naar plek met meer ruimte, vrijheid en natuur (Citymarketing Emmen, 2011). Uiteraard is er veel concurrentie en is Emmen niet de enige stad in Nederland met citymarketingbeleid, maar door de binnenstad te vernieuwen wordt de stad aantrekkelijker en heeft het meer 'amenities' om de creatieve klasse aan te trekken.

Daarnaast speelt het beleid van de gemeente in op de brain drain uit Emmen, namelijk door meer samenwerkingsverbanden tussen het bedrijfsleven en het onderwijs in Emmen te arrangeren (Citymarketing Emmen, 2011). De groei van de creatieve klasse van 120% in de voorbije 10 jaar duidt dat er kansen liggen voor deze sector in de gemeente Emmen, om de komende jaren deze sector verder te laten groeien (Gemeente Emmen, 2011).

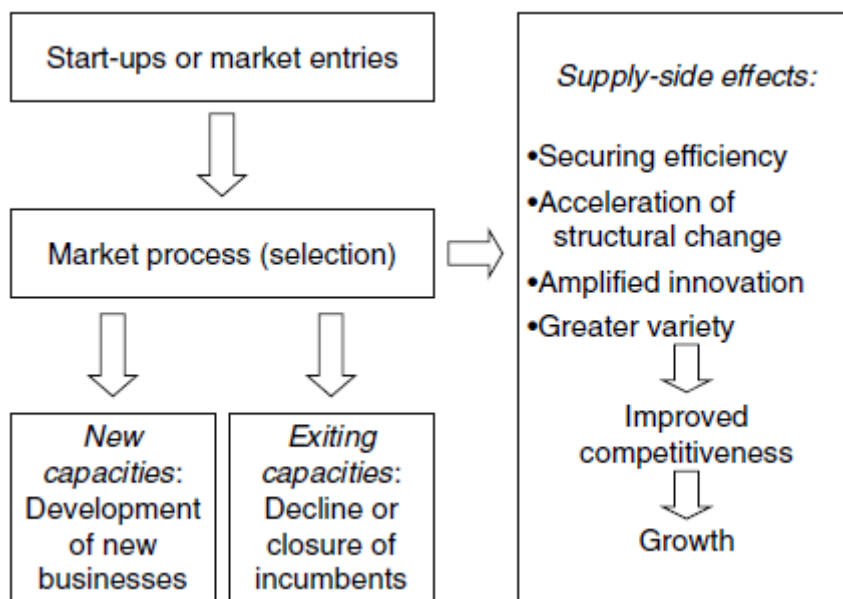
3.7 Stimuleren van ondernemerschap

Het idee dat ondernemerschap een bijdrage levert aan de regionale economie wordt breed gedragen door economen. Volgens Koster en Van Stel (2011) zorgen start-ups, nieuwe ondernemingen, voor competitie in de regionale economie, maar zijn de effecten eerder te zien op de lange termijn in plaats van de korte termijn. Daarnaast zorgen start-ups voor extra concurrentie, wat gevestigde ondernemingen activeert tot innovaties en procesverbetering, wat uiteindelijk ook leidt tot een verbeterde macro-economie. Koster en Van Stel (2011) vinden het indirecte effect, oftewel de toename van concurrentie, van start-ups op de werkgelegenheid dan ook belangrijker dan de directe effecten.

Fritsch (2008) werkte de invloed van nieuwe bedrijven op de regionale economie uit, zoals te zien in Figuur 3.4. Het gedeelte van 'market process' en de daarop aansluitende 'supply-side effects' sluit aan op de indirecte effecten zoals Koster en Van Stel (2011) die ook omschreven. De indirecte effecten van start-ups, zoals de toegenomen concurrentie op de regionale markt. Volgens Fritsch (2008) blijven deze effecten echter niet alleen binnen de eigen sector, maar is er ook uitwerking op andere sectoren die meegaan in de strijd om innovaties. Daarnaast kunnen andere sectoren profiteren van de toegenomen welvaart. Ook bedrijven buiten de regio kunnen profiteren van de toegenomen concurrentie en de daarbij behorende effecten, door mee te gaan met de innovaties.

Een belangrijk effect wat Fritsch (2008) echter ook benoemd zijn de negatieve directe effecten van start-ups, namelijk dat al gevestigde bedrijven hinder kunnen ondervinden van een nieuwe concurrent, met krimp of sluiting van het bedrijf tot gevolg. Een start-up kan een stukje extra vraag

genereren, maar logischerwijs kan het ook voor komen dat de start-up een stukje vraag bij een ander, al bestaand bedrijf, wegkaapt, waardoor dit bedrijf negatieve effecten ondervindt van de start-up.

Figuur 3.4: Effecten van start-ups op de regionale markt (Fritsch, 2008).

Van Stel (2008) onderschrijft het verband dat in de economische en politieke wereld breed wordt gedragen, namelijk dat ondernemerschap goed is voor de regionale economie. Toch zijn er twee kanttekeningen die gemaakt moeten worden waar beleidsmakers rekening mee moeten houden op het moment dat zij investeren in het stimuleren van ondernemerschap. Ten eerste is er sprake van een vertragend effect en duurt het veelal vijf tot tien jaar totdat een bedrijf zich ontwikkeld heeft tot een onderneming die direct of indirect een bijdrage levert aan de regionale economie. Daarnaast is het profijt van het ondernemerschap voor de regionale economie in landelijke gebieden kleiner dan in stedelijke gebieden. Van Stel (2008) wijt dit aan het ontbreken van agglomeratievoordelen en de trek van hoger opgeleiden naar stedelijke kernen.

3.8 Verwachtingen

Door het aantrekken van de economie na de economische crisis zal er ruimte zijn voor nieuwe bedrijven. Door de hoge werkloosheid zullen mogelijk mensen zonder werk een eigen onderneming als kans zien om in de komende jaren voorzien te zijn van werk. Het aanbod van panden op bedrijventerreinen in Emmen is groot, waardoor het ook voor de gemeente Emmen als kans gezien kan worden om het ondernemerschap in de gemeente te stimuleren.

4. Methode van onderzoek

In dit hoofdstuk zal de methode van onderzoek nader worden besproken. In het onderzoek zijn meerdere methoden gebruikt om tot beantwoording te komen van de hoofd- en deelvragen, zoals een literatuuronderzoek, diepte-interviews, een enquête en door een drietal kenners is er gereflecteerd op de onderzoeksresultaten.

4.1 Literatuuronderzoek

Voor het opstellen van de Achtergrond van Emmen zijn een aantal bronnen gebruikt die met name gericht zijn op de plannen van Emmen in het geval van de centrumvernieuwing en de economische ambities voor de komende jaren. In het theoretisch kader worden een aantal wetenschappelijke bronnen besproken die relevant zijn voor de theorie op het gebied van brain drain, human capital, creatieve klasse en ondernemerschap.

Om het beleid van de gemeente Emmen duidelijk voor ogen te krijgen, is er gebruik gemaakt van meerdere documenten. Zowel de Kadernota Economie als ook de Begroting 2015 en de Structuurvisie 2020 zijn belangrijke documenten waarin de ambities van Emmen inzake de regionale economie en het aantrekken van hoger opgeleiden en creatieve klasse staat omschreven.

4.2 Diepte-interviews

Aan de hand van diepte-interviews zijn betrokken actoren van het beleid en de ambitie aan het woord gelaten. Zowel vanuit de bestuurskant, de gemeente Emmen en de provincie Drenthe, als ook actoren die de gevolgen van het beleid zouden moeten ervaren, uit het onderwijs en het bedrijfsleven in Emmen. De reden waarom er gekozen is voor diepte-interviews, ligt in het feit dat door middel van deze manier van interviewen er achter de gevoelens van de respondenten gekomen kan worden (O'Leary, 2010). Daarnaast kan er doorgevraagd worden op het moment dat er wellicht 'politiek correcte antwoorden' gegeven worden.

De vragen die gesteld worden aan de respondenten zijn gestoeld op de volgende onderwerpen: het imago, de creatieve klasse en hoger opgeleiden in Emmen. Daarnaast worden er vragen gesteld over het beleid van de gemeente Emmen en het Atalanta-project. De interviews zijn semi-gestructureerd, ze hebben een vast onderwerp waarmee het gesprek begint. Het verloop van het interview daarentegen ligt niet helemaal vast, omdat afhankelijk van de achtergrond van de respondent er andere antwoorden gegeven worden. Iemand van de gemeente Emmen kan meer vertellen over het beleid van de gemeente, iemand van Stenden University zal meer weten over het aanbod van onderwijs. Doordat het interview semi-gestructureerd is is er meer mogelijkheid om door te gaan op onderwerpen die volgens de respondent van belang zijn in plaats van een strak schema met vragen aan te houden (O'Leary, 2010).

4.2.1 Respondenten interviews

Gemeente Emmen

Aan de hand van een interview met een beleidsmedewerker Economie, die uit naam van de gemeente sprak en dus niet met naam en toenaam in het verslag genoemd wilde worden, zijn de ambities en het beleid van de gemeente Emmen duidelijker geworden. Een collega, eveneens een beleidsmedewerker Economie, Daarnaast is er contact geweest met een beleidsmedewerker zorg,

om meer input te krijgen voor de vergrijzing van de gemeente Emmen en de zorgvraag die daarmee gepaard gaat.

Dènis Assen

De heer Assen is regiomarketeer voor Stichting Marketing Regio Emmen (SMRE). De stichting bestaat sinds 2011 en de heer Assen is sinds januari 2014 regiomarketeer van de gemeente Emmen. De SMRE werkt onafhankelijk van de gemeente, maar wordt in de eerste jaren wel gedeeltelijk gefinancierd door de gemeente. De gemeente is wel een belangrijke overlegpartner.

Herman Idema

De heer Idema is directeur bestuurder van VPB, Vereniging Parkmanagement Bedrijventerreinen Emmen. De vereniging vertegenwoordigt 11.000 van de 12.000 FTE op de bedrijventerreinen in de gemeente en is een belangrijke overlegpartner van de gemeente. VPB Emmen praat met de gemeente mee over het beleid en dient de belangen van de bedrijven. VPB Emmen is in 2003 opgericht vanuit het BAHCO-project (de herstructurering van bedrijventerreinen in Emmen) en is sinds 2009 volledig zelfvoorzienend.

Robert Dreier

De heer Dreier is sinds 2007 werkzaam bij Stenden University, de enige hogeschool van de provincie Drenthe en gevestigd in Emmen en Leeuwarden. Dreier werkt voor Stenden Professionals en houdt zich met name bezig met contractactiviteiten, oftewel de samenwerking tussen het regionale bedrijfsleven en de hogeschool. Zowel qua opdrachten en casussen voor studenten, maar ook de kennisvalorisatie van de beschikbare kennis bij docenten en studenten waar het bedrijfsleven een beroep op kandoen.

Ard van der Tuuk

De heer Van der Tuuk (PvdA) is sinds 2011 lid van het college van gedeputeerde staten van de provincie Drenthe. Van der Tuuk heeft een uitgebreide portefeuille, met onder andere economische zaken en arbeidsmarkt, krimp, Marketing Drenthe en de BioBased Economy.

4.2.2 Ethiek

Voorafgaand aan de interviews is er besproken dat het interview en het transcript van het interview enkel en alleen voor academische doeleinden gebruikt zullen worden. De respondenten van de gemeente Emmen zijn geanonimiseerd, omdat zij uit naam van de gemeente Emmen spraken. De andere respondenten gingen akkoord met het benoemen van hun naam in het verslag, om de uitspraken te kunnen duiden in combinatie met rol als actor van de respondent. Ter controle zijn de transcripten naar de respondenten opgestuurd.

4.3 Enquête

Naast de diepte-interviews is er in dit onderzoek ook gebruik gemaakt van een online-enquête, om zowel de mening van de inwoners van de gemeente Emmen te peilen als ook de mening van inwoners van andere gemeenten in Nederland. Er is gekozen voor een enquête, omdat hiermee een groter publiek bereikt kan worden dan door bijvoorbeeld een vijftal interviews af te nemen (O'Leary, 2010). Het gebruik van de resultaten van de enquête zorgen ervoor dat de persoonlijke voorkeuren van de vijf geïnterviewden geen te prominente rol krijgen in het onderzoek. Door het afnemen van

een enquête is een groter gedeelte van de bevolking van de gemeente Emmen ook vertegenwoordigd.

Via de website Thesistools.com is er in de periode van februari tot april 2015 een digitale enquête afgenomen onder 178 mensen uit zowel de gemeente Emmen als uit andere gemeenten van Nederland. Via social media en de mail heb ik respondenten bereikt, hoofdzakelijk uit Emmen, maar ook een groot aantal van buiten de gemeentegrenzen of studenten die in beide gemeenten woonachtig zijn. De enquête was met name gericht op de verwachtingen van het Atalanta-project. Hiernaast waren er vragen gericht op het thema waar zowel jongeren als ouderen willen werken en werd er doorgevraagd als men niet in Emmen wilde werken naar de motieven.

In de online-enquête stonden zowel open als gesloten vragen. De open vragen waren bedoeld om de respondent ruimte te geven om dieper in te gaan op bepaalde onderwerpen, terwijl de gesloten vragen gericht waren op een meer generaal beeld van de mening van de bevolking (Hay, 2010).

4.3.1 Ethiek

De respondenten van de enquête konden de vragenlijst volledig anoniem invullen en het is door de onderzoeker dan ook niet mogelijk om de respondenten te achterhalen.

4.4 Scenario's

Zowel in de diepte-interviews als bij de enquête is er aan de respondenten gevraagd om een voorspelling te doen over de toekomst van de gemeente Emmen. Aan de hand van een drietal scenario's, die gebaseerd zijn op de binnenstad, de dierentuin, de migratie en het aandeel hoogopgeleiden werden de respondenten gevraagd om een keuze te maken tussen een krimp, gelijkmatig en groei scenario. Hoewel het lastig is om op basis van vier indicatoren te kiezen tussen een scenario, is er bewust voor gekozen om de scenario's relatief klein te houden en aan de hand van de indicatoren de richting van het scenario aan te geven, in plaats van alle mogelijke opties volledig uit te werken.

4.5 Reflectie op onderzoek

Na afloop van het onderzoek hebben een drietal experts hun mening gegeven over de onderzoeksresultaten. Naast het literatuuronderzoek, de mening van betrokken actoren en bewoners zorgt de reflectie van kenners voor een triangulatie van het onderzoek (InfoNu.nl, 2015). Aan de hand van een aantal stellingen is er met de ervaringsdeskundigen gediscussieerd over het gevoerde beleid van de gemeente Emmen en de verwachtingen van het beleid.

Bas Dijkema en Mimoent Benali

De heer Dijkema en mevrouw Benali zijn werkzaam bij de Provincie Drenthe als beleidsmedewerkers en hebben dus in de praktijk veel te maken met beleid van zowel de provincie, maar ook van de verschillende Drentse gemeenten, op het gebied van krimp, economie en onderwijs.

Gert-Jan Hospers

De heer Hospers is economisch geograaf en docent aan de Universiteit Twente. Daarnaast is hij bijzonder hoogleraar City- en Regiomarketing aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Het onderzoek van de heer Hospers is met name gericht op innovatie in stad en regio, city- en regiomarketing,

krimpgebieden en binnensteden. Bovendien heeft Hospers een voorkeur voor gemeenten buiten de Randstad.

4.6 Mixed methods research

Zoals gezegd is er in het onderzoek gebruik gemaakt van verschillende methoden van onderzoek. Deze verschillende methoden worden in de analyse door elkaar heen gebruikt. Om de verschillende deelvragen te beantwoorden is een methode niet afdoende, maar zorgt juist de mix van methoden voor een volledige beantwoording van de vraag. Alle methoden die in dit hoofdstuk behandeld zijn zijn in de analyse van de resultaten door elkaar gebruikt.

Daarnaast is er in dit onderzoek ook een mix gebruikt wat betreft kwalitatieve en kwantitatieve data. De basis van het onderzoek is gericht op een analyse van kwalitatieve data, maar het wordt ondersteund met kwantitatieve data. Volgens O'Leary (2010) verhoogt de mix van methoden de validiteit van het onderzoek, omdat er zowel de diepte in wordt gegaan, maar er ook een breder beeld wordt gegeven.

5. Analyse

In dit hoofdstuk zal het beleid van de gemeente Emmen aan de hand van het beantwoorden van de deelvragen een analyse gemaakt worden van het beleid van de gemeente Emmen voor het aantrekken van hoger opgeleiden en de creatieve klasse.

5.1 Hoe staat de gemeente Emmen er voor wat betreft imago, demografie en economie?

In het volgende hoofdstuk zal verder ingegaan worden op de huidige situatie van de gemeente Emmen op het gebied van het imago, de demografie en de economie.

5.1.1 Imago

Een belangrijk accent in de ambitie van de gemeente Emmen is *“de toegenomen transformatie en profilering van Emmen als attractieve stad voor bedrijfsinvesteringen en voor bezoekers...”* (Gemeente Emmen, 2011, p.14). Om deze ambitie in te kunnen vullen is er gekozen voor het Atalanta-project, om de attractiviteit van de gemeente te vergroten. De gemeente kan daarin echter slechts een bescheiden rol spelen. *“Je kunt hoogstens allerlei zaken zo goed mogelijk faciliteren. De centrumvernieuwing is daar een voorbeeld van, om aantrekkelijker te worden voor de eigen inwoners, maar ook voor mensen van buiten de gemeente”*, aldus Gemeente Emmen. Dit is een belangrijk punt om in het achterhoofd te houden bij de plannen van de gemeente Emmen. Het imago wordt niet alleen bepaald door de wensen van de gemeente en de inwoners, maar juist door de mensen van buiten de gemeente en de media.

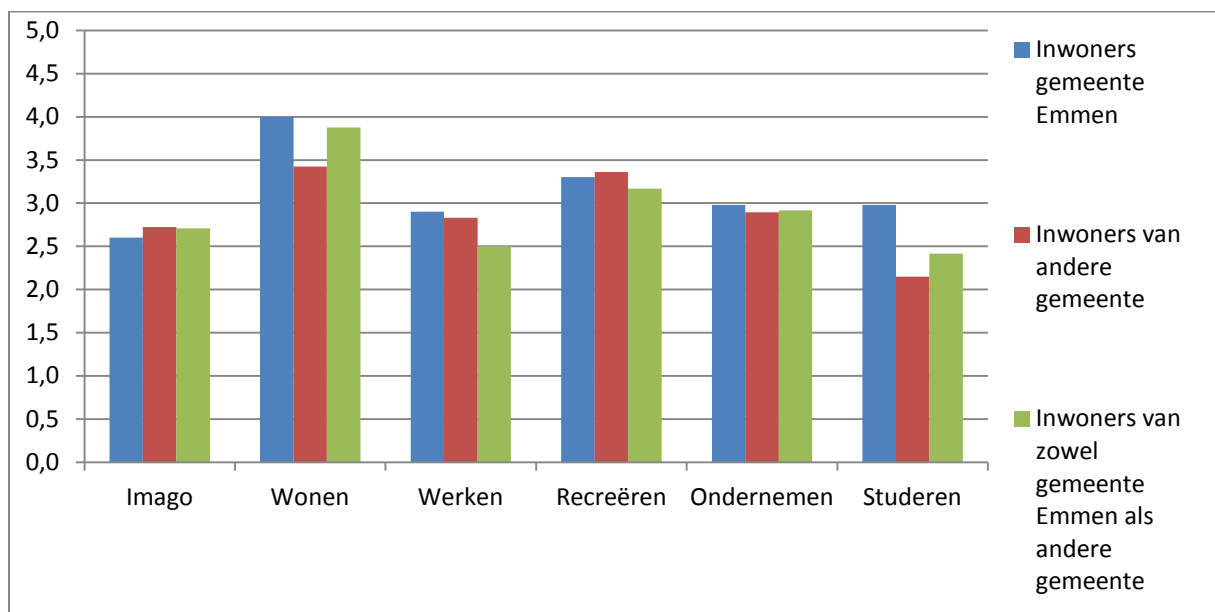
Een belangrijk onderdeel van de beeldvorming van Emmen is de jaarlijkse uitgave van de Atlas voor gemeenten. Vier jaar lang eindigde Emmen op de laatste plaats in deze lijst, waarin de vijftig grootste gemeenten van Nederland met elkaar vergeleken worden. De Atlas voor gemeenten krijgt elk jaar media-aandacht en bepaald mede de publieke opinie over ‘goede’ en ‘slechte’ gemeenten. Hoewel er gemeten wordt met een groot aantal indicatoren, is er ook kritiek op de ranglijst van de Atlas voor gemeenten. Volgens Brouwer (2013) is de Atlas voor gemeenten teveel gericht op de aantrekkelijkheid van een gemeente voor een bepaalde groep in de samenleving, namelijk de creatieve klasse. Daarnaast leunt volgens Brouwer (2013) het onderzoek teveel op de trek van mensen naar de grote stad, terwijl dit in het verleden anders is geweest (bijvoorbeeld de suburbanisatie in de jaren rond 1970) en in de toekomst dit ook weer kan veranderen. Ook is er in het onderzoek te veel gewicht voor grootstedelijke attracties, waar de creatieve klasse in geïnteresseerd is, waardoor attracties in kleinere steden en voor een andere doelgroep minder waarde in het onderzoek hebben.

Volgens Brouwer (2013) zegt de ranglijst van de Atlas voor gemeenten dus niet zoveel over de aantrekkelijkheid van een gemeente voor ‘de gemiddelde Nederlander’, waar bijvoorbeeld het onderzoek van het tijdschrift Elsevier meer op gericht is. Uit het onderzoek van Elsevier (2014) naar de beste gemeente van Nederland komt Haren (Groningen) als winnaar naar voren. Emmen eindigt op de 392^e plaats, van de in totaal 403 gemeenten. In het onderzoek scoren kleinere gemeenten erg goed, in tegenstelling tot het onderzoek van Atlas voor gemeenten. Hoewel daar alleen gekeken is naar de vijftig grootste gemeenten, is er een verband tussen de grootte van een gemeente en de beoordeling in het onderzoek (Brouwer, 2013), namelijk hoe groter de gemeente, hoe hoger (en dus beter) de eindrangschikking.

Uitslagen enquête

Aan de hand van de beschikbare data uit de enquête is er gekeken hoe inwoners van Emmen en van andere gemeenten in Nederland een aantal indicatoren waarderen. De nulhypothese luidt als volgt: er is geen verschil in waardering tussen inwoners van Emmen en niet-inwoners op het gebied van imago/werken/recreëren/wonen/ondernemen/studeren. Op basis van de resultaten van de Independent Samples T-Test kan de nulhypothese voor het imago, werken, recreëren en ondernemen aangenomen worden. Daarentegen wordt de nulhypothese voor het wonen en studeren verworpen, wat betekent dat er een verschil bestaat tussen de waardering van deze indicatoren door inwoners van de gemeente en mensen die er niet wonen. Met andere woorden: inwoners van de gemeente Emmen waarderen het wonen en studeren in Emmen significant hoger dan inwoners van een andere gemeente in Nederland.

De gemiddelde waardering van een aantal indicatoren geeft een opmerkelijk beeld, zoals te zien is in Tabel 5.1. Het imago van Emmen en de waardering van het recreëren in de gemeente Emmen is door inwoners van buiten de gemeente Emmen hoger dan door de inwoners van de gemeente zelf. De indicatoren wonen en studeren daarentegen, zoals het verwerpen van de nulhypothese al deed vermoeden, geven een duidelijk meningsverschil. Het wonen wordt door Emmenaren op een schaal van 1 tot 5 met een 4,1 beoordeeld, terwijl niet-Emmenaren dit een 3,5 geven. Het studeren wordt beoordeeld met een 3,0 tegen een 2,1. Het imago wordt dus niet hoger beoordeeld dan door inwoners van een andere gemeente, terwijl dit voor de indicator wonen wel het geval is. Dit wordt waarschijnlijk verklaard door het idee dat mensen hun eigen woonplaats als prettig ervaren, mede door de nabijheid van bijvoorbeeld werk, vrienden en recreatie. Voor mensen die niet in de gevraagde gemeente wonen, in dit geval Emmen, zal de waardering op deze punten waarschijnlijk lager liggen. Dit zal eveneens gelden voor de indicator studeren, dat door de eigen inwoners aanzienlijk hoger wordt beoordeeld dan door inwoners van de andere gemeenten. Een inwoner van Emmen zal dit logischerwijs hoger beoordelen dan een inwoner uit bijvoorbeeld Tilburg en andersom zal dit ook het geval zijn.

Tabel 5.1: De waardering van een zestal indicatoren door de respondenten van de enquête.

Emmen maak het mee!

De Stichting Marketing Regio Emmen heeft als campagne Emmen maak het mee! Door middel van deze campagne wil regiomarketeer Dènis Assen dat meer inwoners van de gemeente Emmen met een trots gevoel over de regio gaan praten, zodat de inwoners uiteindelijk als ambassadeurs voor de gemeente gaan dienen. *“Je hebt er gaat niets boven Groningen. Emmen maak het mee! moet hier ook tussen de oren komen. Dat gaat niet in een jaar, ook niet in twee jaar, maar als je dat consequent blijft volhouden dan wordt dat op een bepaald moment herkenbaar voor mensen”*, zegt Dènis Assen. De insteek om met de citymarketing meer te richten op de zittende bewoners wordt ook in de literatuur beschreven als succesfactor (Hospers et al., 2011). Warme citymarketing, voor mensen die al bekend zijn met de gemeente, heeft meer succes dan koude citymarketing, bij mensen die de gemeente nog niet kennen. Volgens Hospers (2011) moeten gemeenten de focus richten op het behouden in plaats van het aantrekken, iets wat in de gemeente Emmen dus ook nadrukkelijk gebeurt.

Atalanta-project

In Emmen wordt geprobeerd het negatieve imago te keren, wat met name de opdracht is voor de stichting SMRE die gaat over de regiomarketing in Emmen. Daarnaast probeert de gemeente Emmen de aantrekkelijkheid van de binnenstad te verbeteren, door een grootschalige herstructurering van het centrum. De gemeente Emmen hoopt op sneeuwbaaleffect in het centrum, zodra de centrumvernieuwing volledig uitgewerkt is. Dit sluit aan op Wellink (2008), dat een partij, de gebiedsincubator, op een gegeven moment ervoor kiest om aan gebiedsontwikkeling te gaan doen, om daarmee een koers in te zetten. Dit proces wordt in de vastgoedwereld veel vaker ingezet, maar dan vooral op zeer kleine schaal. Bijvoorbeeld door een pand in een gebied te laten opknappen door een incubator, waardoor vervolgens omliggende panden geneigd zijn om mee te gaan in de vernieuwing en het omliggende gebied een flinke upgrade krijgt (Claassen et al. 2012).

Buitengewoon hoogleraar eMarketing Cor Molenaar zet zijn vraagtekens bij de centrumvernieuwing van Emmen, zowel door de krimpende bevolking als door de veranderende markt: *“Daar komt bij dat de dierentuin, een publiekstrekker, uit het centrum verdwijnt. Die verhuizing slaat echt een diepe wond. Tel daar bij op dat sowieso één op de drie winkels de komende jaren verdwijnt, en het plaatje ziet er niet mooi uit. We moeten durven denken in krimpmoedellen. De tijd van meer, meer, meer is echt voorbij”*, aldus Molenaar in DvhN (06-03-2015).

De respondenten zijn over een aantal onderwerpen positief gestemd over de verwachtingen van het Atalanta-project, zoals te zien is in Tabel 5.2. Hoewel er in, met name voor de bouw van het Atalanta-project, veel kritiek was op met name de kosten van het hele project, zijn de respondenten tamelijk mild over dit onderwerp. Van de 147 respondenten denkt 30% dat het project het geld niet waard gaat zijn, terwijl 37% dit wel denkt. In het geval van de uitstraling van het centrum zijn de respondenten eensgezinder, slechts 9% verwacht dat het Atalanta-project een negatief effect zal hebben op de uitstraling van Emmen, terwijl 73% een positief effect voorziet. Ook de horeca en de werkgelegenheid zullen profiteren, volgens respectievelijk 60% en 52% van de respondenten.

	Atalanta is het geld waard	Atalanta is goed voor de uitstraling van het centrum	Atalanta is goed voor de horeca en de winkels	Atalanta is goed voor de werkgelegenheid
Mee oneens	12%	3%	1%	2%
Gedeeltelijk mee oneens	18%	6%	12%	19%
Neutraal	32%	18%	27%	27%
Gedeeltelijk mee eens	29%	48%	46%	39%
Mee eens	8%	25%	14%	13%

Tabel 5.2: Respondenten van enquête over het Atalanta-project deel 1.

Ook zijn de respondenten gevraagd over de verwachte invloed van het Atalanta-project op de eerder gebruikte indicatoren imago, wonen, werken, recreëren, ondernemen en studeren, zoals te zien is in Tabel 5.3. Volgens 70% van de respondenten zal het Atalanta-project zorgen voor een beter imago. Daarnaast zal met name recreëren baat hebben bij het Atalanta-project, aldus de respondenten. Voor de overige onderwerpen zijn de verwachtingen naar aanleiding van de centrumvernieuwing minder groot.

	Atalanta is goed voor het imago van Emmen	Atalanta is goed voor het wonen in Emmen	Atalanta is goed voor het werken in Emmen	Atalanta is goed voor het recreëren in Emmen	Atalanta is goed voor het ondernemen in Emmen	Atalanta is goed voor het studeren in Emmen
Mee oneens	0%	5%	3%	0%	3%	16%
Gedeeltelijk mee oneens	4%	25%	17%	7%	16%	29%
Neutraal	26%	39%	41%	24%	41%	33%
Gedeeltelijk mee eens	54%	24%	31%	51%	36%	19%
Mee eens	16%	6%	7%	18%	5%	3%

Tabel 5.3: Respondenten van enquête over het Atalanta-project deel 2.

Er is een significant verschil tussen de waardering van inwoners van Emmen voor de effecten van het Atalanta-project op het gebied van werkgelegenheid, imago en wonen ten opzichte van inwoners van een andere gemeente. Voor de andere categorieën is er geen significant verschil. Wel is het zo dat op alle punten de waardering van inwoners van Emmen hoger is, zoals te zien is in Tabel 5.4. De scores zijn op een schaal van 1 tot 5, waarbij 5 volledig mee eens betekent.

Atalanta is....	Inwoners van Emmen	Inwoners van een andere gemeente
het geld waard.	3,1	2,7
goed voor de uitstraling van het centrum.	3,9	3,7
goed voor de horeca en de winkels.	3,6	3,4
goed voor de werkgelegenheid.	3,6	3,0
goed voor het imago van Emmen.	3,9	3,5
goed voor het wonen in Emmen.	3,1	2,6
goed voor het werken in Emmen.	3,3	2,8
goed voor het recreëren in Emmen.	3,8	3,6
goed voor het ondernemen in Emmen.	3,2	3,1
goed voor het studeren in Emmen.	2,8	2,4

Tabel 5.4: Respondenten van enquête over het Atalanta-project deel 3.

Bedrijvigheid

Emmen wil haar positie in de top van gemeenten met een aantrekkelijk ondernemingsklimaat behouden. Zowel bij de regiomarketing als in het beleid van Emmen is echter meer aandacht voor het behoud van de huidige groep bedrijven en ondernemers, dan het investeren in het aantrekken van bedrijven van buitenaf.

Of het attractiever maken van de binnenstad van de gemeente Emmen zal zorgen voor een beter ondernemingsklimaat in de gehele gemeente is de vraag. Naast dat vrijwel elke gemeente of stad koketteert met een aantrekkelijk bedrijfsklimaat en daarmee de concurrentie erg groot is, is het ook de vraag of er zoveel bedrijfsverhuizingen zijn. Volgens Marlet (2009) zorgen verhuizende bedrijven voor een toenemende economische activiteit in de ontvangende stad en voor minder economische activiteit in de stad die verlaten wordt, maar gaat het om geringe aantallen.

De meeste bedrijven verhuizen binnen de stad of regio, blijkt uit onderzoek van Van Oort et al. (2007). Uit cijfers blijkt dat 94% van de bedrijven verhuist binnen de eigen regio en 75% binnen de eigen gemeente. *“De groei van de gemeentelijke werkgelegenheid door bedrijven van elders die zich in de gemeente vestigen, moet dus niet worden overschat”*, (Van Oort et al. 2007, p.9). Dit gegeven wordt onderstreept door de cijfers in Pellenbarg (2002). Uit onderzoek op postcodeniveau blijkt dat 75% van de bedrijfsverplaatsingen binnen 3,5 kilometer zijn, 50% verplaatst zich binnen 1,5 kilometer en ongeveer 25% zelfs binnen 500 meter. De keuze in de citymarketing voor het behoud van bedrijven is gezien het verhuisgedrag van bedrijven dan ook logischer dan te kiezen voor het inzetten op het aantrekken van bedrijven van buiten de gemeente.

Op het gebied van ondernemersvriendelijkheid scoort Emmen goed. Uit onderzoek van ECORYS (2010, in Gemeente Emmen, 2011) in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken scoort Emmen op de ‘algemene waardering ondernemingsklimaat’ een 7.0 en staat daarmee op de derde plek van de 31 grote steden. Het gemiddelde van de 31 steden was een 6.8. Op het onderdeel ‘kwaliteit gemeentelijke dienstverlening’ eindigde Emmen eveneens op de derde plaats met een 6.6 en een landelijk gemiddelde van 6.3. Dat Emmen ondernemersvriendelijk is wordt bevestigd vanuit de ondernemers uit Emmen. *“Als je vraagt is Emmen ondernemersvriendelijk? Dan kan ik daar op zeggen: het antwoord is ja. In het verleden heb ik zelf onderzoek gedaan naar de*

bestemmingsplannen en alle bouwaanvragen die zijn ingediend. Over hoe vaak zijn die afgewezen dankzij de gemeente. Ik geloof van de 1500 bouwaanvragen zijn er 2 afgewezen door de gemeente”, aldus Herman Idema. Emmen staat echter niet in de Top 100 MKB-vriendelijkste gemeente van Nederland 2012/2013 (MKB Nederland, 2013).

In 2002 heeft de gemeente Emmen het BAHCO-project (Bargermeer Herstructureren Collectief Ondernemen) opgezet, om de kwaliteit van de bedrijfsterrinen in de gemeente te verbeteren. Op het bedrijventerrein in Emmen vindt 30% van de totale werkgelegenheid in de gemeente plaats, met ruim 12.000 FTE. Het bedrijventerrein Bargermeer is het grootste bedrijventerrein van Noord-Nederland (Gemeente Emmen, 2006). Volgens Witzenburg & Kamps (2002) waren er een vijftal problemen op de bedrijventerreinen, namelijk:

- De ruimtelijke kwaliteit in bepaalde gebieden is ondermaats, op het gebied van de stedenbouwkundige opzet, de ontsluiting en de bebouwing
- De beeld- en beheerkwaliteit is onvoldoende, oftewel het uiterlijk en het beheer van onder andere het groen op de bedrijventerreinen
- Met name in het noordelijk deel van het Bargermeer is de milieukwaliteit onvoldoende
- De economische kwaliteit, hoge werkloosheid, leegstand, achterblijvende investeringen bij bedrijven
- Slechte samenwerking tussen bedrijven, zowel fysiek als organisatorisch

Het eerste punt dat Witzenburg & Kamps (2002) lijkt te zijn opgelost, want in Ecorys (2010, in Gemeente Emmen, 2011) scoort de gemeente Emmen samen met de gemeente Heerlen het beste met een 7.6 voor ontsluiting en bereikbaarheid van bedrijven. De eerste jaren van het BAHCO-project is ook met name gericht geweest op het verbeteren van de infrastructuur en de bereikbaarheid van de bedrijventerreinen. *“De infrastructuur is wel af, de grootschalige ingrepen zijn wel gebeurd”, stelt Herman Idema.*

Het tweede punt zorgt vanuit de kant van de ondernemers op de bedrijventerreinen nog wel voor irritatie. *“We kunnen alles zeggen over imago’s zijn enorm belangrijk, maar op het moment dat je Emmen binnenkomt en het gras staat anderhalf meter hoog, dan kun je bakken vol met geld uit gaan geven aan citymarketing, maar de eerste indruk staat”,* zegt Herman Idema. Dit wordt onderschreven door het onderzoek van Van der Galiën (2012) naar de revitalisatie van bedrijventerreinen. Groenvoorziening in het openbaar gebied werd als belangrijk probleempunt opgemerkt door de respondenten van het bedrijventerrein. Na de revitalisatie van het bedrijventerrein is er volgens de respondenten echter geen progressie geboekt op dit punt. Wat betreft leegstand daarentegen is volgens Van der Galiën (2012) na de revitalisatie van het bedrijventerrein wel progressie geboekt, volgens de respondenten is er minder leegstand op het bedrijventerrein.

Uit het BAHCO-project is VPB Emmen ontstaan, de Vereniging Parkmanagement Bedrijventerreinen. De vereniging voor ondernemers praat mee met het beleid van de gemeente, maar zorgt ook voor collectieve inkoopcontracten en het verbeteren van het ondernemersklimaat in Emmen en moet zorgen voor meer samenwerking tussen de bedrijven op de bedrijventerreinen. De verbetering van de infrastructuur en de oprichting van de VPB voor meer samenwerking tussen bedrijven zijn volgens de gemeente Emmen de belangrijkste successen van het BAHCO-project: *“Dat zeggen de bedrijven*

ook, dat dat heel veel heeft opgeleverd in de zin van beeldkwaliteit van de bedrijventerreinen en ook wat betreft de samenwerking”, aldus de Gemeente Emmen.

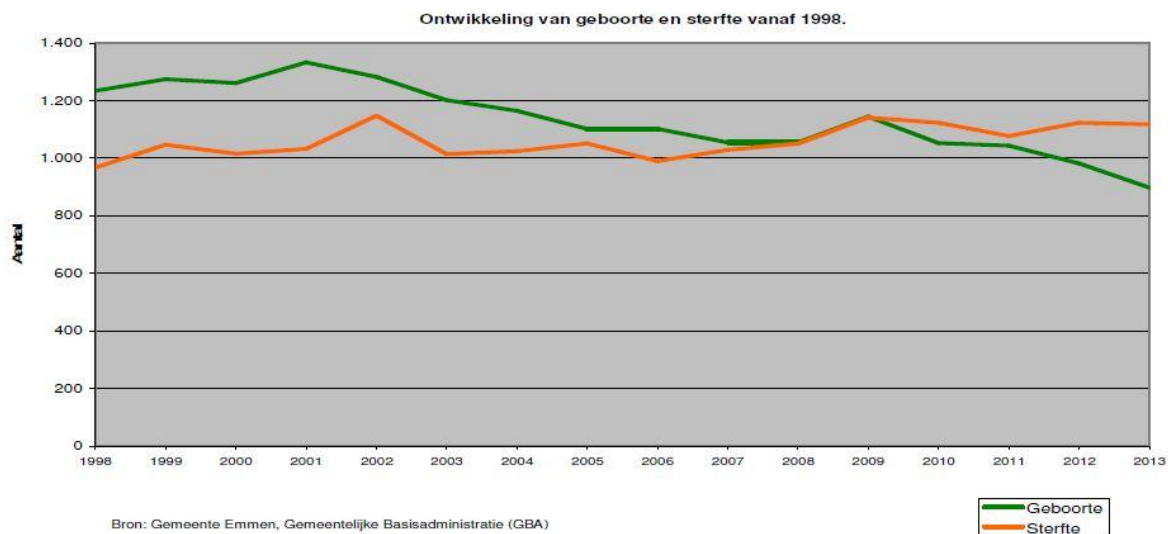
5.1.2 Demografie

Saai, rustig en vergrijsd zijn termen die veel genoemd werden door de respondenten van de enquête. Hoewel de drie begrippen niet per definitie een verband met elkaar hoeven te hebben, sluiten deze begrippen wel aan op de demografische situatie van Emmen. De ontgroening en vergrijzing in Emmen is relatief hoog. Dit sluit aan op het drietal oorzaken van bevolkingsdaling in krimpgebieden. In deze gebieden worden vaak minder kinderen geboren, verhuizen gezinnen met jonge kinderen naar grotere steden en verhuizen jongeren en hoogopgeleiden naar grote steden (Rijksoverheid, 2015).

In Nederland zijn acht regio's aangeduid als krimpregio, waar de krimp het hardst toeslaat. In deze gebieden zal in 2040 de bevolking met 16% gedaald zijn. Twaalf andere regio's zijn aangewezen als anticepeerregio, waar de bevolking vermoedelijk in 2040 met 4% is gekrompen. Oost-Drenth is een van die regio's, waartoe de gemeenten Aa en Hunze, Borger-Odoorn, Coevorden en Emmen behoren. Voor de rest van Nederland wordt een gemiddelde groei van 11% verwacht (Rijksoverheid, 2015). Deze cijfers spreken de ambitie van de gemeente in de Structuurvisie 2020 enigszins tegen, aangezien in het beleidsstuk gesproken wordt over een groei van de bevolking naar 120.000 inwoners (Gemeente Emmen, 2009).

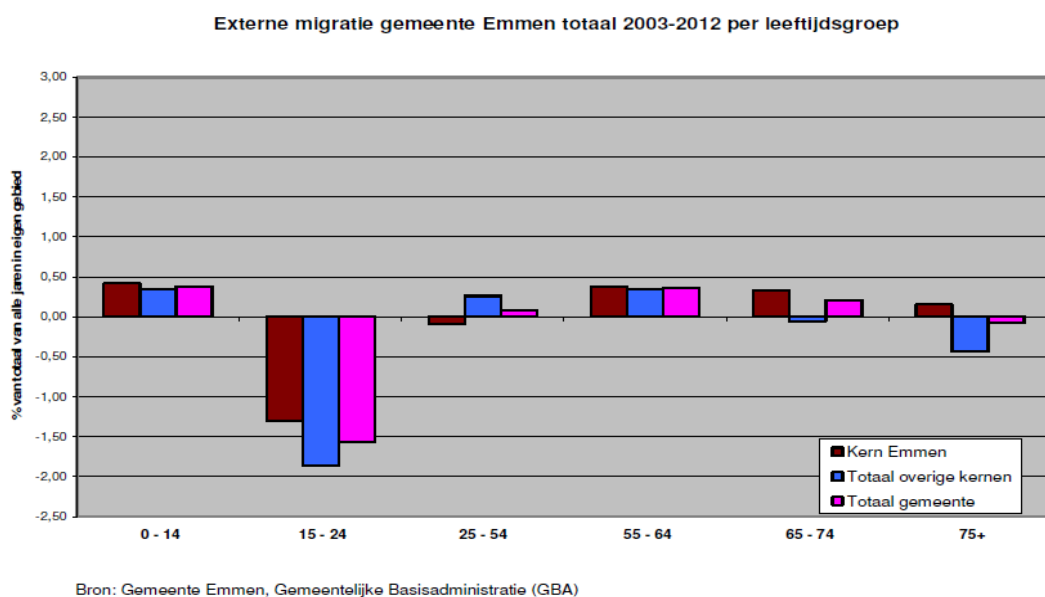
Doordat er minder kinderen worden geboren en jonge gezinnen en jongeren naar de stad verhuizen, gaat bevolkingsdaling vaak gepaard met vergrijzing. Een negatieve trend voor bedrijven, waarvoor het in een vergrijsd gebied moeilijker is om geschikt personeel te vinden. Daarnaast is een belangrijk gevolg van de bevolkingsdaling in deze gebieden het verdwijnen van voorzieningen, zoals winkels, scholen, sportaccommodaties, theaters en openbaar vervoer (Rijksoverheid, 2015). De gemeente Emmen onderstreept het belang van het behouden van voorzieningen binnen de gemeentegrenzen. *“Als het voorzieningenniveau, dat vinden we heel belangrijk, maar in stand blijft. En de werkgelegenheid, dat is al heel mooi. We hebben op zich een heel mooi voorzieningenniveau hier in Emmen”, aldus de Gemeente Emmen.*

Zoals gezegd wordt Oost-Drenthe en daarmee de gemeente Emmen aangeduid als een anticepeerregio. Emmen heeft in 2009 een piek bereikt qua aantal inwoners, namelijk 109.493 inwoners. Sinds 2009 is het aantal inwoners aan het dalen, mede doordat het sterftecijfer hoger is dan het geboortecijfer en dit niet gecompenseerd wordt met het migratiecijfer.

Figuur 5.1: Ontwikkeling van geboorte en sterfte vanaf 1998 in de gemeente Emmen (Gemeente Emmen, 2015).

In Figuur 5.1 is te zien dat sinds 2009 het aantal levend geboren in Emmen lager is dan het aantal sterfgevallen. De verwachting is dat het geboortecijfer de komende jaren stabiel blijft tussen de 950 en 1050, mede doordat de groep vrouwen in de leeftijdsklasse 24-34 jaar ook gelijk blijft. Het sterftecijfer zal de komende jaren wel iets verder gaan oplopen (Gemeente Emmen, 2015). Deze grafiek sluit aan op de oorzaken genoemd door de Rijksoverheid (2015), namelijk dat er minder kinderen worden geboren. Het feit dat er vergrijzing optreedt zorgt voor een hoger sterftecijfer. Het wegtrekken van jonge gezinnen en van jongeren en studenten (Rijksoverheid, 2015) is terug te zien in de migratiecijfers van de gemeente Emmen in de periode van 2003 tot 2012 in Figuur 5.2. Het migratiecijfer is opgesplitst in leeftijdsgroepen, waardoor goed te zien is dat in de leeftijd van 15-24 jaar het vertrek uit de gemeente Emmen erg groot is.

Figuur 5.2: Migratiecijfers gemeente Emmen opgesplitst naar leeftijdscategorieën (Gemeente Emmen, 2015).

In het onderzoek van Venhorst en Van Wissen (2007) is gekeken naar een drietal prognoses voor de gemeente Emmen voor de bevolkingsontwikkeling. In zowel de prognose van PEARL en PRIMOS wordt een groei verwacht voor de gemeente Emmen en daarmee ruim 112.000 inwoners in 2020. IPB Drenthe verwacht een lichte groei tot en met 2015, maar in 2020 een lichte daling qua het aantal inwoners. Een belangrijke kanttekening die gemaakt moet worden bij deze prognoses is dat ze opgesteld zijn voor de economische crisis.

Bevolkingsprognose XVIII Drenthe (2012) onderstreept de krimp voor de gemeente Emmen. Naast de krimpende bevolking wordt in Tabel 5.5 ook duidelijk dat in Emmen de beroepsbevolking de komende jaren flink gaat afnemen. Volgens Herman Idema zorgt dat voor een zelfversterkend proces, in negatieve zin. *“Dus ik ga voor het krimpscenario en ik denk dat we nog meer gaan krimpen dan de gemeente Emmen ons wil doen laten geloven. Dat heeft ook te maken met het vertrekken van arbeid. Als er geen arbeid is, dan trekken mensen weg”*, stelt Herman Idema.

Hoewel de potentiële beroepsbevolking zowel absoluut als relatief gaat krimpen in zowel Nederland, Drenthe als Emmen, neemt het aantal ouderen toe. In Emmen woonden in 2010 10.440 mensen uit de leeftijdscategorie van 65-74 jaar, de verwachting is dat in 2040 deze bevolkingsgroep bestaat uit 14.420 personen. Het aandeel van de bevolking dat 75 jaar of ouder is was in 2010 8.600, maar zal in 2040 16.850 zijn, oftewel bijna een verdubbeling (Bevolkingsprognose XVIII Drenthe, 2012). De grijze druk, de verhouding tussen het aandeel ouderen (65 jaar of ouder) en de potentiële beroepsbevolking (20 tot 65 jaar), gaat toenemen.

		Totale potentiële beroepsbevolking	In % van de totale bevolking	Waarvan (procentueel)				
				15-24	25-34	35-44	45-54	55-64
Emmen	2010	71.700	65,5	17,0	16,0	22,3	23,1	21,6
	2020	67.100	62,0	17,8	16,7	17,8	23,5	24,2
	2030	60.300	57,0	17,0	18,0	19,5	19,6	25,9
	2040	54.400	53,8	18,1	17,5	20,9	21,5	21,9
Drenthe	2010	316.100	64,4	16,4	15,1	22,5	23,9	22,1
	2020	299.800	60,8	17,7	15,5	17,7	23,9	25,1
	2030	272.600	55,8	17,0	17,2	19,4	19,9	26,5
	2040	249.000	52,6	17,9	17,1	21,1	21,8	22,1
Nederland	2010	11.123.750	67,1	18,2	18,0	22,3	22,2	19,4
	2020	11.066.758	64,2	18,8	19,7	18,3	22,0	21,2
	2030	10.653.825	60,2	18,1	20,9	20,4	18,7	21,8
	2040	10.353.177	58,0	19,0	20,2	21,5	20,7	18,5

Tabel 5.5: De prognoses van de beroepsbevolking in Emmen, Drenthe en Nederland (Bevolkingsprognose XVIII Drenthe, 2012).

Dat een vergrijzende bevolking, een proces dat in heel Nederland gaande is, maar harder toeslaat in krimpgebieden, aanpassingen vereist, onderschrijven Wolters en De Graaf (2009). Niet alleen voor productie, zoals bierbrouwerijen, producenten van spijkerbroeken en sportschoenen merken de

vergrijzende bevolking op in hun verkoopcijfers, de zorg voor ouderen gaat een steeds belangrijkere rol spelen in de maatschappij. In de provincie Drenthe is er echter nog geen specifieke aandacht vanuit de provincie voor het probleem van een steeds ouder wordende provincie. *“Als eerste denk ik dat je moet constateren dat er niet specifiek beleid is op ontgroening van de provincie. Ik heb geen weet van een specifieke notitie of beleidsnota op dat vlak. Er wordt wel gesproken over krimp, ook in een aantal nota’s, maar specifiek aandacht voor ontgroening en het behouden van jongeren is er volgens mij niet. Dat gezegd hebbende, ik denk wel dat dat heel belangrijk is”*, aldus Ard van der Tuuk.

5.1.3 Economie

Volgens Faun et al. (2010) is het mogelijk voor de provincie Drenthe om van de vergrijzende bevolking, een bedreiging, een kans te maken en de zorgsector te zien als belangrijke banenmotor in de regio. Hoewel de zorgsector met name een regionaal verzorgende functie heeft en niet direct bijdraagt aan de concurrentiekracht van de regio, kan een nog grotere zorgsector wel een stabiele factor worden in de Drentse economie. Mede ingegeven met het feit dat de zorgsector nauwelijks gevoelig is voor conjuncturele schommelingen.

In 2012 zijn er in de gezondheidssector 1.100 banen bijgekomen, terwijl vele andere sectoren mede door de economische crisis krompen inzake de werkgelegenheid. Mede door de groei van de zorgsector was er in Emmen sprake van een minimale dalingen (0,1%) van de werkgelegenheid (Arbeidsmarktregio Drenthe, 2013). Echter heeft de economische crisis hard toegeslagen in de toch al krimpende industriesector, waardoor er in die sector veel banen verloren zijn gegaan (Schudde et al., 2010).

Momenteel is de zorgsector al de grootste sector op het gebied van werkgelegenheid in de gemeente Emmen, zoals te zien is in Tabel 5.6. In het innovatiecontract Topsector Life Sciences & Health (Rijkshoverheid, 2012) wordt vanuit het Rijk de ambitie uitgesproken om als land in 2025 bij de wereldtop te behoren in de sector Life Sciences & Health. In het innovatiecontract wordt vermeld dat de sector in het WO-domein diep geworteld is, maar er de laatste jaren een verschuiving zichtbaar is naar het MBO- en HBO-domein. Dit sluit aan op de opleiding Life Science die gegeven wordt aan Stenden University in Emmen. Op deze hogeschool worden echter geen opleidingen verpleegkunde gegeven. Op korte termijn komt daar waarschijnlijk verandering in: *“Wat ik momenteel wel heb begrepen is dat door de fusie in 2016 tussen de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden en Stenden er ook in Emmen zorgopleidingen aangeboden kunnen worden. Het is een veel gehoorde oproep uit de regio, maar tot dusver kon dat niet”*, aldus Robert Dreier.

Sector	2013	Procentueel
Gezondheids- en welzijnszorg	9.439	19,6
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's	8.248	17,1
Industrie	7.657	15,9
Bouwnijverheid	3.698	7,7
Onderwijs	2.925	6,1
Specialistische zakelijke dienstverlening	2.417	5,0
Zakelijke dienstverlening	2.153	4,5
Landbouw, bosbouw en visserij	1.903	3,9
Vervoer en opslag	1.883	3,9
Openbaar bestuur en overheidsdiensten	1.722	3,6
Logies-, maaltijd- en drankverstreking	1.539	3,2
Cultuur, sport en recreatie	1.000	2,1
Overige dienstverlening	991	2,1
Informatie en communicatie	976	2,0
Financiële instellingen	527	1,1
Winning van delfstoffen	432	0,9
Verhuur van en handel in onroerend goed	424	0,9
Nutsbedrijven	306	0,6
Totaal	48.240	100,0

Tabel 5.6: Arbeidsplekken per sector (MMmeter, 2015).

De toenemende vergrijzing in Emmen zorgt niet alleen voor een groeiende zorgsector, het leidt ook tot een grote groep ouderen die binnen tien jaar met pensioen gaat. Dit leidt enerzijds tot enige ruimte op de arbeidsmarkt voor jongeren, maar anderzijds ook tot een verlies van vakmensen en zelfstandig ondernemers. Volgens het UWV (2014) zal er in verscheidene sectoren geen voldoende gediplomeerde vervanging zijn voor om te voldoen aan de vraag op de arbeidsmarkt.

Economische crisis

De economische crisis speelde heel Nederland parten, maar kwam hard aan in de gemeente Emmen. Dit kan grotendeels verklaard worden door de opbouw van de economie van Emmen. Uit Tabel 5.6 blijkt dat de industrie en bouw een grote speler zijn wat betreft de werkgelegenheid in Emmen. Uit het rapport van het UWV (2014) over de effecten van de crisis op de economie van Nederland blijkt dat de voor de productie de crisis het hardst toesloeg in de bouwnijverheid. In 2013 was de productie in deze sector 24% lager dan in 2008. Dit resulteerde in 19% minder banen in 2013 ten opzichte van 2008 in de bouwnijverheid.

De impact van de economische crisis op de economie in Emmen is groot. *“De recessie, hij komt hier altijd laat, maar als die komt, gaat die ook veel later hier weg. We zijn erg conjunctuurgevoelig”*, zegt Herman Idema. Faun et al. (2011) typeert de economie in Zuidoost-Drenthe als ‘het minste van de provincie’, met een hogere werkloosheid, een lage arbeidsparticipatie en een prominente rol van conjunctuurgevoelige sectoren. Dit heeft er voor gezorgd dat sinds het uitbreken van de wereldwijde

economische crisis in 2007 de werkgelegenheid in Emmen een nog belangrijkere positie op de agenda van de gemeente heeft gekregen.

Jeugdwerkloosheid

Op nationaal niveau krijgt jeugdwerkloosheid extra aandacht via het Actieplan Jeugdwerkloosheid. Het plan van het kabinet is om zoveel mogelijk jongeren die werkloos zijn aan een baan te helpen, te helpen aan een vervolgopleiding of een stage aan te bieden (Rijksoverheid, 2009). Dit plan heeft lokaal ook opvolging gevonden via het project 'Zet in op talent!' van onder andere de gemeente Emmen. Andere deelnemers aan het project waren de gemeenten Borger-Odoorn, Coevorden, De Wolden, Hoogeveen en Midden-Drenthe en het UWV. Het doel van het project is om het aantal werkloze jongeren, eind 2013 waren dit er bijna 900, met 25% terug te dringen. In augustus 2014 was dit aantal voor de gemeente Emmen gedaald tot 700 werkloze jongeren (UWV en SBB, 2014). Zoals uit Tabel 5.7 valt af te lezen heeft de crisis met name in 2012 en 2013 er hard ingehakt voor de werkzoekende jongeren in Drenthe en Emmen. Het project loopt tot 31 mei 2015, maar gezien de tussenstand lijken de doelstellingen gehaald te zijn.

	2010	2011	2012	2013	2014		2011- 2010	2012- 2011	2013- 2012	2014- 2013
Drenthe	1185	979	1240	1727	1544		-17,4	26,7	39,3	-10,6
Emmen	578	458	569	864	702		-20,8	24,2	51,8	-18,8

Tabel 5.7: Aantal werkloze jongeren (<27 jaar) in de provincie Drenthe en de gemeente Emmen (Peildatum per jaar is 1 augustus) (UWV en SBB, 2014).

5.1.4 Conclusie

Imago

De gemeente Emmen heeft een relatief negatief imago in Nederland. Hoewel begrippen als landelijk, saai en rustig verschillend geïnterpreteerd kunnen worden, kleven er in Emmen vaak wel harde negatieve cijfers aan vast. Zoals bijvoorbeeld op het gebied van werkloosheid, het opleidingsniveau van de beroepsbevolking en de vergrijzing en ontgroening van de bevolking. De gemeente Emmen probeert de beeldvorming over Emmen, onder andere via de Stichting Regiomarketing Emmen en de campagne Emmen maak het mee!, te verbeteren. Gezien de beeldvorming lijkt de keuze voor de eigen bewoners en bedrijven als belangrijkste doelgroep verstandig en in lijn met wat Hospers (2011) heeft onderzocht. De investering van de gemeente Emmen in het BAHCO-project met het ontstaan van VPB Emmen als gevolg heeft er voor gezorgd dat de bedrijventerreinen beter bereikbaar zijn geworden en er meer samenwerking is tussen de bedrijven. Winst valt er nog wel te behalen betreffende de uitstraling en de groenvoorziening, twee punten die wel belangrijk zijn voor het imago naar buiten toe.

Demografie

Uit verschillende onderzoeken komt naar voren dat de gemeente Emmen de komende jaren verder zal vergrijzen en ontgroenen, waardoor het bevolkingsaantal zal gaan krimpen, mits dit niet met het migratiesaldo gecompenseerd kan worden. Voor de gemeente Emmen zal de discussie omtrent het centrum blijven bestaan, namelijk of het centrum van Emmen gezien moet worden als stad of als een groot dorp. In de omliggende dorpen van de gemeente Emmen treedt krimp op, sluiten basisscholen en andere voorzieningen. In het centrum van Emmen daarentegen wordt flink geïnvesteerd met het

Atalanta-project en wordt eerder ingezet op groei. De achterliggende gedachte van de gemeente is de regionale functie van Emmen, als tussenliggende optie tussen Groningen en Zwolle.

Economie

De werkloosheid in Emmen is tamelijk hoog, mede ingegeven door de economische crisis die de afgelopen jaren in Nederland een belangrijke rol heeft gespeeld. Een ander belangrijk punt is de hoge werkloosheid onder jongeren, waar de gemeente via een actieplan de strijd tegen aan gegaan is. Daarnaast is de vergrijzing van de beroepsbevolking een belangrijk issue, zoals ook omschreven onder het kopje demografie. Toch liggen hier ook kansen voor de gemeente Emmen, meent Faun et al. (2010). De groeiende zorgsector kan in de toekomst voor extra werkgelegenheid zorgen. In de gemeente Emmen is de zorgsector al de belangrijkste sector inzake banen en met de komst van de opleiding verpleegkunde op Stenden University kan hier op het gebied van hoogopgeleide arbeiders meer terrein gewonnen worden.

5.2 Hoe is het gesteld met de creatieve klasse en de hoger opgeleiden in Emmen?

5.2.1 Creatieve klasse in Emmen

De creatieve sector in Emmen bestaat volgens Gemeente Emmen (2011) uit 4,9% tegen een landelijk gemiddelde van 8,7%. Volgens Marlet en Van Woerkens (2007) bestaat de creatieve klasse in Emmen uit 7,7%. Daarmee scoort Emmen wat betreft de creatieve klasse het laagst van vijftig grootste gemeenten van Nederland. Utrecht scoort met 33% het hoogste van Nederland, het landelijk gemiddelde van het aandeel van de creatieve klasse in de beroepsbevolking is 19%. In de Gemeente Emmen (2011) wordt het vergroten van de creatieve klasse in een adem genoemd met kennis. Hoewel volgens de theorie van Florida (2002) er verschil bestaat tussen de groep die tot creatieve klasse gerekend wordt en de groep hoogopgeleiden, is uit het theoretisch kader duidelijk geworden dat er een grote overlap tussen deze twee groepen en theorieën bestaat. Daarnaast geldt dat *“creativiteit goed gedijt op plaatsen waar kennisinstellingen aanwezig zijn”*, aldus ETIN (2005, p.22).

Uit de cijfers blijkt dat de creatieve klasse dus nog niet in groten getale voet aan de grond heeft gekregen in Emmen. Enerzijds kan dit verklaard worden uit het lage aandeel hoger opgeleiden in de gemeente, gezien het grote verband tussen hoger opgeleiden en personen uit de creatieve klasse. Anderzijds kan het lage aandeel creatieve klasse in de gemeente uitgelegd worden door terug te gaan naar de basis van de theorie van Florida (2002). *“Die creatieve klasse verenigt een calvinistisch arbeidsethos (met hard werken als levensdoel) en een hedonistische levensstijl (met genot als doel) in zich”*, aldus Marlet & Van Woerkens (2004, p. 1). Dus naast het aspect werken is het aspect van recreëren in de woonplaats ook een belangrijke voorwaarde van de creatieve klasse. Historische binnensteden met een hoog cultureel en culinair aanbod genieten de voorkeur van de creatieve klasse. Daarbij komt echter ook nog de tolerante cultuur, zoals omschreven in het theoretisch kader, om de hoek kijken. Dit alles maakt dat het om een totaalplaatje gaat waar de creatieve klasse naar op zoek is.

Hoewel een groot aantal gemeentebesturen in Nederland graag de creatieve klasse aan haar stad wil binden, maakt het complexe totaalplaatje dit tot een lastige opgave. Naast het feit dat de groep creatieve klasse niet oneindig groot is, de concurrentie tussen steden hevig is, is het creëren van het totaalplaatje een lastige opgave. De padafhankelijkheid, de historie van steden, speelt hierin een grote rol. Het imago, het banenaanbod en de cultuur van een stad worden veelal verklaard door hoe een stad door de jaren heen gegroeid is naar de huidige vorm. Het aanpassen van deze factoren is lastig. Daarnaast is er ook sprake dat mensen het liefst dicht bij mensen wonen met dezelfde kenmerken, zoals opleidingsniveau, inkomen en etniciteit (Bayer et al., 2007). Dit zorgt er voor dat bevolkingsgroepen met dezelfde kenmerken clusteren, wat dus zorgt dat mensen uit de creatieve klasse elkaar opzoeken en clusteren in steden. Veelal wordt het clusteren van bevolkingsgroepen uitgelegd met als voorbeeld dat bijvoorbeeld mensen uit de creatieve klasse zich graag in de nabijheid van veel andere mensen uit deze klasse vestigen. Maar dit kan natuurlijk ook gebeuren onder bijvoorbeeld lager opgeleiden, mensen uit een bepaalde sector of mensen met een voorkeur voor bepaald winkelaanbod. Voor Emmen zou dan mogelijk gelden dat mensen met een lagere of middelbare opleiding zich graag in elkaars nabijheid vestigen en hoger opgeleiden zich er minder thuisvoelen.

5.2.2 Brain drain

Het aandeel creatieve klasse en hoger opgeleiden in de beroepsbevolking in Emmen is relatief klein, zeker in vergelijking met steden als Groningen, Utrecht en Amsterdam. Een belangrijke oorzaak voor het relatief lage aandeel van deze twee groepen zit in het feit dat veel hoger opgeleiden de gemeente verlaten om elders, bijvoorbeeld Groningen of de Randstad, te gaan wonen en/of werken, wat ook wel een brain drain wordt genoemd.

Faun et al. (2011) deden onderzoek naar de Drentse arbeidsmarkt en onderzochten ook de kansen en bedreigingen van de arbeidsmarkt voor de provincie. Het verbeteren van en het aanbod van onderwijs is een belangrijk onderdeel om op de brain drain uit de provincie tegen te gaan. *“Zo ligt er bij het ontwikkelen van de primaire aandachtssectoren een kans voor Drenthe in het verstevigen van de regionale onderwijsstructuur. Het is van belang talentrijke jongeren vast te houden in de omgeving door ze op lager, middelbaar en hoger onderwijsniveau voldoende mogelijkheden te bieden hun talenten te ontplooiën. Als jongeren eenmaal de provincie verlaten om elders een opleiding te volgen, is de kans groot dat ze ook elders emplooi vinden en dus niet meer terugkeren. Dit dient voorkomen te worden”*, omschrijft Faun et al. (2011, p. 103).

Volgens Venhorst (2013) daarentegen valt het verhaal van brain drain voor Noord-Nederland en Drenthe enigszins mee. Uit zijn onderzoek blijkt dat met name de steden ‘winnen’, op de vestigingslocatie van hoger opgeleiden. De perifere gebieden in Nederland zijn wat dat betreft de verliezers. Om deze situatie voor de gemeente Emmen te duiden, is enigszins lastig. Want de stad Emmen heeft in de regio, ook buiten de gemeentegrenzen, een belangrijke functie als werkstad. Door de omvang van de gemeente is er echter ook een groot gedeelte van de gemeente dat als perifeer te omschrijven is en als verliezende regio opgemerkt kan worden. Uit onderzoek van Wagenaar (2014) blijkt ook dat in de case Noordoost-Friesland met name mensen met een HBO-opleiding werk vinden in de regio (namelijk 50%) en dat een grotere groep mensen met een WO-opleiding elders werk vindt. Zeker omdat in Emmen een HBO-kennisinstelling gevestigd is, zal het aandeel HBO-ers afkomstig uit Emmen en dat in Emmen werk vindt vele malen hoger zijn dan het aandeel WO-ers.

Uit het onderzoek van Venhorst et al. (2010) komt echter wel dat perifere regio's hoger opgeleiden verliezen aan de grotere steden. In totaal verlaat 21% van de HBO-afgestudeerden de regio, waarvan 3% naar het buitenland vertrekt. Van de universitaire afgestudeerden ligt dit percentage nog hoger, 42% verlaat de regio, waarvan 7% het buitenland verkiest. Latten et al. (2008) onderschrijft het verhuisgedrag van afgestudeerden naar met name het westen van Nederland. Een belangrijke kanttekening die gemaakt wordt heeft te maken met het roltrapmodel, waarbij Groningen in Noord-Nederland gezien wordt als de belangrijkste roltrap. Aangezien de Rijksuniversiteit Groningen de enige universiteit in de drie noordelijke provincies is, is de aantrekkingskracht van Groningen als stad om kennis te vergaren groot. Van de vwo-ers in Noord-Nederland kiest 75% voor een studie aan de RUG (TWIX, 2006, in Hospers et al., 2011). De instroom in de leeftijdsgroep 18-22 jaar in de stad Groningen is erg groot, maar daar staat een grote uitstroom van 25-jarigen tegenover. Dit betekent dat veel scholieren uit Friesland, Groningen en Drenthe met een havo- of vwo-diploma kiezen voor de stad Groningen om te wonen en studeren. Na het afstuderen is er weer een uitstroom te zien, met name naar West-Nederland. Toch blijkt uit onderzoek van Latten et al. (2008) dat er ook een grote groep zich vestigt in Drenthe, wat volgens de onderzoekers verklaard kan worden uit het feit

dat het om korte afstandverhuizingen gaat. Omdat het woonaanbod in Drenthe beter is dan in Groningen, maar er wel gewerkt wordt in Groningen. Dit verschijnsel is terug te zien in de cijfers van het aandeel hoogopgeleiden per gemeente, dat beduidend hoger is in de gemeenten in het noorden van Drenthe, zoals de gemeenten Noordenveld en Tynaarlo (Compendium, 2015).

5.2.3 Mismatch op de arbeidsmarkt

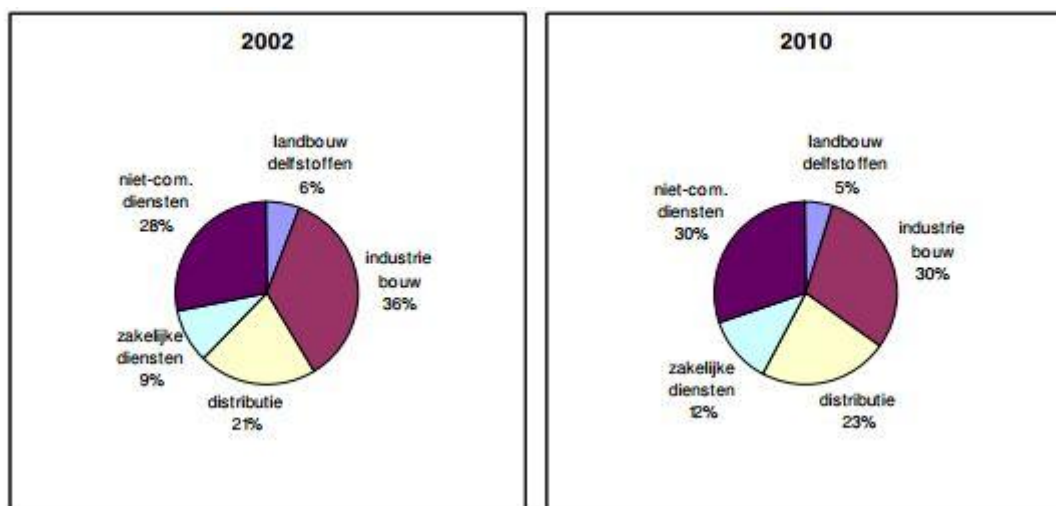
Het vertrek van hoogopgeleiden uit de regio, de brain drain, is gelinkt aan de mismatch op de arbeidsmarkt in Emmen. De mismatch op de arbeidsmarkt is tweeledig, zo is er sprake van een mismatch tussen de vraag en aanbod aangaande kennis in een bepaalde beroepsgroep, maar ook een mismatch tussen de vraag en aanbod op het gebied van opleidingsniveau van de beroepsbevolking.

Beroepsgroepen

De inleiding van het boek *De aantrekkelijke stad van Marlet* (2009) luidt als volgt:

“Heerlen, Emmen, Rotterdam en Zaanstad. Geografisch ver – althans voor Nederlandse begrippen – van elkaar verwijderd, maar met grote overeenkomsten. Alle vier zijn het steden met economische en sociale problemen, zelfs gedurende de tweede helft van de jaren negentig toen de Nederlandse economie aan haar derde Gouden Eeuw leek te beginnen. Vooral steden met een industrieel verleden kampen al decennia met de structureel teruglopende werkgelegenheid in die sector. De transitie naar een moderne diensteneconomie komt in die steden moeizaam tot stand”, aldus Marlet (2009, p.7).

Dat de economie van Emmen aan het veranderen is van een industriële economie naar een moderne diensteneconomie wordt duidelijk uit Figuur 5.3. In acht jaar tijd is het aandeel van de industrie- en bouwsector in de werkgelegenheid van Emmen met 6% kleiner geworden.

Figuur 5.3: Werkgelegenheid naar sector (Gemeente Emmen, 2011).

De aansluiting tussen de regionale vraag van uit het bedrijfsleven en het onderwijs in de gemeente Emmen kan beter. *“Wij geven altijd de vraag door, waar het bedrijfsleven op zit te wachten. Het onderwijs kan niet leveren wat wij graag willen hebben. Nog niet”,* stelt Herman Idema. De mismatch tussen de vraag van het bedrijfsleven en het aanbod vanuit het onderwijs is een landelijke trend. Het UWV (2014) constateerde dat er in sommige beroepsvelden enorme overschotten zijn, terwijl er ook een flink aantal ‘krapte-beroepen’ zijn: *“Op middelbaar niveau zijn er signalen van krapte in*

uitvoerende technische functies (verschillende soorten monteurs, CNC-verspaners, lassers) en technisch ‘kader’ (tekenaars, constructeurs en calculators). Met name op hoger en wetenschappelijk niveau zijn er ook signalen van krapte in andere richtingen, bijvoorbeeld bepaalde ICT-beroepen (programmeurs), het onderwijs (specifieke vakken) en specifieke financiële beroepen (bijvoorbeeld actuarissen en fiscalisten). In de zorg zijn er op dit moment alleen signalen van krapte in heel specifieke functies (bijvoorbeeld wijkverpleegkundigen en specialisten ouderengeneeskunde)”, staat in het rapport van het UWV (2014).

Opleidingsniveau

Ecorys (2010) onderschrijft de grote mismatch op de arbeidsmarkt in Emmen wat betreft hoogopgeleide arbeidsplaatsen die niet ingevuld worden. Zoals blijkt uit Tabel 5.8 zijn er in Emmen beduidend meer problemen met het invullen van banen met een hoog opleidingsniveau dan het gemiddelde van de 31 grootste gemeenten. Uit deze tabel komt ook duidelijk naar voren dat in de grote steden in de Randstad, de G4 (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag), minder problemen zijn met het invullen van functies met een hoog opleidingsniveau. Dit valt te verklaren door de hogere bevolkingsdichtheid en dus een groter aanbod van personeel, maar ook door de trek van hoogopgeleide studenten vanuit alle landsdelen van Nederland naar de Randstad, zoals Venhorst (2010) constateerde.

	Opleidingsniveau		
	Laag	Midden	Hoog
G4	31%	59%	39%
G31	29%	57%	46%
Emmen	43%	68%	72%

Tabel 5.8: Problemen bij het invullen van vacatures naar opleidingsniveau (Ecorys, 2010)

Zoals omschreven in het theoretisch kader is er in Nederland sprake van een brain drain vanuit vrijwel alle overige landsdelen van Nederland naar de Randstad. *“Er is een mismatch op de arbeidsmarkt zeg maar, je hebt vacatures voor hoogopgeleiden, maar voor lwo, mbo-ers is er krapte op de arbeidsmarkt”*, aldus Dènis Assen. Daarnaast kost het bedrijven soms enige moeite om vacatures voor hoogopgeleiden in te vullen, iets wat de mismatch tussen het bedrijfsleven en het onderwijs onderstreept. *“Een aantal bedrijven geeft dat ook aan. Dan hebben ze een vacature op HBO-niveau en dan moeten ze zoveel moeite doen voordat dat wordt ingevuld. Er zijn hier wel vacatures en dan doet men er heel lang over om dat in te vullen”*, zegt de Gemeente Emmen.

De mismatch in het opleidingsniveau wordt onderstreept door de getallen uit Tabel 5.9. Het aanbod van werkloze jongeren met een hoog opleidingsniveau in Emmen is laag, wat gedeeltelijk verklaard waarom het voor bedrijven langer duurt om bepaalde vacatures in te vullen. Landelijk gezien is het aandeel hoogopgeleide jongere dat werkloos is 11,3%, in Drenthe is dit ongeveer 7%. Een ander belangrijk aspect is dat een aantal vacatures bestemd is voor specialisten. Aangezien de arbeidsmarkt in Emmen kleiner is dan bijvoorbeeld in de Randstad, is de diversiteit van de arbeidsmarkt lager.

	Totaal	Opleidingsniveau		
		Laag	Middelbaar	Hoog
Nederland	79.142	36.777	33.313	8.975
		46,5%	42,1%	11,3%
Drenthe	1.544	679	752	112
		44,0%	48,7%	7,3%
Emmen	702	312	340	50
		44,4%	48,4%	7,1%

Tabel 5.9: Opleidingsniveau van Nederland, Drenthe en Emmen. (Bron UWV en SBB, 2014).

Volgens de Gemeente Emmen is de kritiek op het lage opleidingsniveau van de gemeente niet helemaal terecht, aangezien de aansluiting tussen de middelbaar opgeleide bevolking en het grote aanbod werk onder andere in de maakindustrie wel goed is. *“Het klopt wat je zegt wat betreft hoger opgeleiden. Hier is dat 19%, terwijl dat landelijk rond de 35% is. Maar met het middelbaar niveau zitten we hier weer hoger, dat zeggen de bedrijven ook, qua MBO+ is het goed hier, dat is wel een asset. Voor de bedrijven hier, de maakindustrie, zit het qua aanbod van MBO-ers goed”*, stelt de Gemeente Emmen.

Volgens de theorie van de creatieve klasse en ook uit empirisch onderzoek in de Verenigde Staten en Engeland blijkt dat bij het aantrekken van hoger opgeleiden, er ook meer banen komen voor lager opgeleiden (Mazzolari en Ragusa, 2013). In de theorie verwacht men in steden waar veel hoog opgeleiden wonen dat er meer geconsumeerd wordt, zoals in horecagelegenheden en in de persoonlijke dienstverlening. Volgens Marlet et al. (2014) zorgen in middelgrote steden in Nederland honderd extra hoger opgeleiden in de stad voor tien extra banen voor lager opgeleiden. Toch zorgt het niet direct voor een lagere werkloosheid, omdat door verdringing er ook mensen die hoger gediplomeerd zijn lager opgeleid werk gaan doen.

Resultaten enquête

Voor de indicatoren imago, werken, recreëren, ondernemen en studeren kan de nulhypothese worden aangenomen op basis van het verschil in waardering van hoger opgeleiden en niet hoger opgeleiden, oftewel er zit geen verschil tussen. Wat betreft de indicator wonen is wel een verschil, waarbij het gemiddelde ons leert dat lager opgeleiden Emmen positiever beoordelen voor het wonen dan hoger opgeleiden. Dit sluit enigszins aan op de gedachte dat hoger opgeleiden naar de stad trekken en het platteland verlaten (Rijksoverheid, 2015). Het feit dat de waardering voor werken in Emmen van hoger en lager opgeleiden daarentegen niet significant verschilt, spreekt het idee van de brain drain en de trek van hoger opgeleiden uit Emmen weer tegen. De cijfers van de 30 personen die momenteel een HBO of WO studie volgen zijn duidelijk. Slechts 2 van de 30 personen wil in Emmen gaan werken, 13 personen geven aan dat het niet veel uitmaakt waar ze gaan werken en 15 personen sluiten het uit dat ze in de regio Emmen gaan werken.

5.2.4 Conclusie

In de bestaande literatuur wordt op het gebied van de brain drain met name geschreven over de trek van hoger opgeleiden van de periferie naar de stad. Venhorst et al. (2010) kwamen tot dezelfde conclusie, 21% van de HBO-afgestudeerden verlaten de regio en 42% van de universitair afgestudeerden. Minder aandacht in de literatuur is voor de trek van jongeren die na het behalen

van het havo of vwo-diploma de periferie verlaten in ruil voor de stad, zoals in het geval van Emmen naar onder andere Groningen en Enschede aan de orde is.

Uit onderzoek naar verschillende data is gebleken dat in Emmen een grote mismatch is tussen de beroepsbevolking en wat gevraagd wordt door het bedrijfsleven. Zowel op het gebied van het opleidingsniveau, waarin naar voren komt dat Emmen een relatief laag opgeleide beroepsbevolking heeft, maar ook op het gebied in welke sectoren vacatures zijn en in welke sectoren er een overaanbod aan personeel is. In beleidsdocumenten op verschillende schaalniveaus, van de gemeente Emmen, provincie Drenthe en door de drie noordelijke provincies, wordt uitgebreid gesproken over het verbeteren van enerzijds de kennisvalorisatie, de samenwerking tussen kennisinstellingen en het bedrijfsleven, als ook het beter laten aansluiten van de afgestudeerden op het de vraag van het bedrijfsleven.

5.3 Wat is het beleid van de gemeente Emmen wat betreft de creatieve klasse en hoger opgeleiden?

De padafhankelijkheid, de historie die van invloed is op de huidige situatie, geldt in het geval van de creatieve klasse en hoger opgeleiden in Emmen sterk. De industrie die in het verleden en het heden de boventoon voert, zorgt voor een kleine groep creatieve klasse. Daarbij opgeteld de ligging, het imago en de huidige economische omstandigheden zorgen voor een lastige opgave voor de gemeente Emmen. Toch is het verbeteren van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking en het vergroten van de creatieve klasse een ambitie van het gemeentebestuur.

5.3.1 Emmen Kennisstad

In de Structuurvisie 2020 (Gemeente Emmen, 2009, p.22) staat de ambitie van de gemeente Emmen omschreven om te transformeren van een industriestad naar een kennisstad, ook wel een moderne industriestad genoemd. *“De ambitie van Emmen te transformeren van industriestad naar veelzijdige werkstad krijgt geleidelijk vorm en vergt aandacht voor kennis, innovatie en ICT. Door op het juiste moment in te spelen op nieuwe ontwikkelingen en het scheppen van een optimaal vestigingsklimaat is dit mogelijk. Hiertoe is in 2006 onder meer de Kenniscampus Emmen opgericht. Voorts wordt de komende jaren actief ingezet op de huisvesting van studenten.”*

De Gemeente Emmen (2009, p.22) voorziet problemen op de arbeidsmarkt voor het opleidingsniveau en de richting van de huidige beroepsbevolking ten opzichte van het aanbod van de banen in de toekomst. *“Een ander type arbeidsplaats vereist andere kwalificaties. Aandacht gaat hierbij zowel uit naar bij- en nascholing van de huidige generatie, als ook de opleiding van toekomstige generaties. Door optimale aansluiting van opleidingen op de regionale arbeidsmarkt verbeteren de mogelijkheden voor jongeren een baan te vinden in Emmen en omgeving.”*

Voor de jongeren en de opleidingen die zij volgen wil de Gemeente Emmen (2009, p.22) op een drietal punten verbetering zien. Ten eerste richt deze verbetering op het verleiden van oud-inwoners om op latere leeftijd terug te komen naar de gemeente. *“Een deel van de jongeren trekt weg omdat zij voor hun opleiding niet in Emmen terecht kan. Veelal betreft het de hoger op te leiden jongeren. Goede verbindingen over weg en spoor, samenwerking met kennisinstellingen in den lande en een aantrekkelijk woonklimaat maakt dat zij op latere leeftijd verleid worden terug te keren.”*

Daarnaast moet er betere aansluiting komen tussen de opleidingen die bij kennisinstellingen in de Gemeente Emmen (2009, p.22) worden aangeboden en wat er op de regionale arbeidsmarkt gevraagd wordt. *“Jongeren die een opleiding in Emmen volgen, dienen een passende baan te kunnen vinden. Een verschuiving binnen de economie vereist een verschuiving in opleidingen. Een verbreding en verandering van het opleidingsaanbod is noodzakelijk. Deze verbreding komt tot stand door onder meer het starten van nieuwe opleidingen in Emmen, samenwerking met andere opleidingsinstellingen (zowel landelijk als internationaal) en aandacht voor passende huisvesting.”*

Tot slot moet schooluitval voorkomen worden. *“Meer nog dan voorheen wordt het bezit van een diploma steeds belangrijker. Daarom vindt inzet plaats op het voorkomen van vroegtijdige uitval van leerlingen”,* aldus Gemeente Emmen (2009, p.22). De aanpak van dit probleem is nader omschreven in ‘De lokale educatieve agenda Emmen 2011-2014’.

5.3.2 Onderwijs

Op verschillende schaalniveau's wordt nagedacht en gewerkt aan het verbeteren van de kenniseconomie in Noord-Nederland, Drenthe en Emmen. Want niet alleen de gemeente Emmen heeft moeite met de transitie van een productie-industrie naar een moderne diensten economie, ook wel gekenmerkt als de kenniseconomie, maar dit probleem speelt ook op een hoger schaalniveau in de provincie Drenthe en het landsdeel Noord-Nederland. Opvallend is dat zowel in *Scholen voor ambities*, als in *Naar een gerichte versterking van de Drentse kennisinfrastructuur* en in *De lokale educatieve agenda Emmen* de nadruk wordt gelegd op een verbeterde samenwerking tussen het onderwijs en de regionale bedrijven.

Noord-Nederland

Om de kenniseconomie in Noord-Nederland te verbeteren is er het Sectorplan HBO Noord-Nederland 2010-2015: Scholen voor ambities opgesteld door de vier hogescholen uit de regio, namelijk De Hanzehogeschool Groningen, de NHL Hogeschool, Stenden hogeschool en Hogeschool Van Hall Larenstein. Door meer onderlinge samenwerking en meer samenwerkingsverbanden met regionale bedrijven en instellingen moet Noord-Nederland zich positioneren als technische kennis- en onderwijsregio (Boer & Croon, 2010).

Om de kenniseconomie te verbeteren zijn er drie programmalijnen opgesteld. De eerste programmalijn is gericht op het verhogen van het kennisniveau in Noord-Nederland, aan de hand van vier thema's (Boer & Croon, 2010).

- De kwaliteit van het onderwijs moet verhoogd worden, afhankelijk van het niveau moet er maatwerk geleverd worden.
- Focus en massa: technologieopleidingen en lerarenopleidingen krijgen prioriteit
- Vernieuwing van onderwijs met thema's die in de noordelijke kenniseconomie relevant zijn
- Internationalisering: aantrekken van buitenlandse studenten

De tweede programmalijn van Boer & Croon (2010) is gericht op onderwijs voor jong en oud. Zowel het onderwijs voor de jongste jeugd moet verbeterd worden, omdat Noord-Nederland bijvoorbeeld in taal achterloopt op de rest van Nederland. Maar ook de onderwijsmogelijkheden voor volwassenen moeten verbeterd worden, bijvoorbeeld via het traject 'Een leven-lang-leren'.

De derde en laatste programmalijn is gericht op de toepassing van kennis in de praktijk. Noord-Nederland moet kiezen uit kansrijke en succesvolle sectoren en daar vervolgens op in zetten met een aantal kenniscentra, waar het bedrijfsleven en de onderwijswereld elkaar ontmoeten (Boer & Croon, 2010).

Drenthe

In het strategische rapport 'Naar een gerichte versterking van de Drentse kennisinfrastructuur' heeft de provincie Drenthe in samenwerking met de gemeente Emmen en Stenden University een aantal thema's opgesteld waar aandacht aan besteed moet worden. Aan de hand van twee sporen, horizontaal en verticaal, worden aan de verschillende thema's inhoud gegeven.

Het horizontale spoor heeft betrekking op het algehele opleidingsniveau dat verbeterd moet worden. Aan de hand van het traject 'Een leven-lang-leren' van Stenden University is er de mogelijkheid om een studie te combineren met werken. Daarnaast moet er een nieuw impuls gegeven worden aan de

Kenniscampus Emmen, onder andere door de Kamer van Koophandel te huisvesten in de Kenniscampus (Provincie Drenthe, 2010).

Het verticale spoor is gericht op een drietal sectoren die belangrijk zijn voor de Drentse economie, namelijk transport en logistiek, de toeristische sector en de chemie. Het onderwijs moet goed aansluiten op deze drie sectoren, zodat de regio zich op termijn sterker kan profileren in deze sectoren.

Een voorbeeld hiervan is de groene chemie-sector en Green PAC, een samenwerkingsverband tussen Stenden (Emmen) en Windesheim (Zwolle). *“Bij Green PAC worden technologische vraagstukken vertaald naar researchthema’s. In nauwe samenwerking met het bedrijfsleven, voeren studenten, docenten, onderzoekers, lectoren en professoren onderzoek uit in deze toepassingsgerichte technologie- en businesscases. Deze cases dragen vervolgens bij aan bedrijvigheid in de vorm van start-ups en nieuwe ondernemingen”*, meldt Green PAC (2015). Een concreet voorbeeld is het Biobased Business Event van 17-03-2015, waar het bedrijfsleven uit de groene chemie en het onderwijs elkaar troffen (DvhN, 2015). *“Inmiddels zijn er ongeveer negentig bedrijven die bij ons meedoen met projecten. Het begint altijd met een vraag vanuit de regio. Zo’n samenwerking eindigt altijd in een prototype of innovatie”*, aldus Margie Topp, lector Kunststoftechnologie op Windesheim (Bert van Dijk, Financieel Dagblad, 05-01-2015).

Emmen

De lokale educatieve agenda Emmen 2011-2014 geldt voor het volledige onderwijsaanbod in de gemeente Emmen, van basisonderwijs tot hoger beroepsonderwijs en alles wat daartussen zit. Een belangrijke ambitie is echter volledig toegespitst op de kenniseconomie. Om als gemeente te kunnen groeien naar een kenniseconomie is het verbeteren van het opleidingsniveau een pre. De gemeente wil met name Mbo-studenten stimuleren om door te gaan met een Hbo-opleiding. Daarnaast legt de gemeente de nadruk op een verbeterde samenwerking tussen onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven (Gemeente Emmen, 2011).

Een concreet voorbeeld van een samenwerking tussen het bedrijfsleven en een onderwijsinstellingen is de Kenniscampus Emmen. Het moet dienen als verlengstuk van Stenden University, om makkelijk in contact te treden met regionale bedrijven en instellingen, maar ook een fysieke plaats waar kennis uitgewisseld en gebundeld kan worden. Gelegen naast Stenden University is de Kenniscampus Emmen. Hier is ruimte voor startende bedrijven om zich in het gebouw te vestigen (Kenniscampus Emmen, 2015).

Vanuit het bedrijfsleven in Emmen wordt aangegeven dat er vraag is naar gediplomeerden in andere sectoren dan nu wordt opgeleid, maar dat krijgt nog geen navolging vanuit de onderwijswereld. *“Het onderwijs wordt gefinancierd op basis van de aantallen. Ik heb in het verleden al wel eens gepleit voor een numerus fixus voor de opleiding Sport, spel en bewegen. De markt zit gewoon niet te wachten op een paar duizend gymdocenten of vrije tijdsmanagers. Nou weet ik wel dat het altijd makkelijk is om te roepen vanaf de zijlijn, ik ben geen directeur van een school, maar je zult meer moeten samenwerken met de scholen en duidelijk de vraag in beeld brengen. Waar is nou behoefte aan. Je zult een visie moeten gaan ontwikkelen”*, stelt Herman Idema.

Uit onderzoek van Faun et al. (2011) blijkt dat er in een aantal beroepsgroepen krapte (meer vraag dan aanbod) is op de arbeidsmarkt in Drenthe, namelijk in de middelbare technische beroepen, lagere (para)medische beroepen, lagere niet-specialistische beroepen, middelbare transportberoepen, middelbare docenten transport- en sportvakken, middelbare wiskundige en natuurkundige beroepen en lagere wiskundige en natuurwetenschappelijke beroepen. Absoluut gezien is er met name een tekort aan lagere en middelbare technische beroepen en de middelbare (para)medische beroepen.

5.3.3 Projecten

Over concrete invulling van het vergroten van de creatieve klasse en het aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking wordt niet gesproken in Gemeente Emmen (2011). *“De gemeente kan volgens de verkenning een rol vervullen door samenwerking te realiseren met de onderwijsinstellingen (mbo, hbo) om op deze manier de ontwikkeling van creatief talent en ondernemerschap te stimuleren. Verder kan de gemeente meewerken aan betaalbare en voor de doelgroep aantrekkelijke bedrijfsruimte. Ten slotte kan de gemeente in een vroegtijdig stadium creatieve ondernemers betrekken bij plannen en ambities van de gemeente Emmen. Deze aanbevelingen vormen de basis voor het ontwikkelen van activiteiten gericht op het stimuleren van deze sector en van kennisinnovatie.”* (Gemeente Emmen, 2011, p.20).

Het resultaat van bovenstaande ambitie van de gemeente Emmen is een breed palet van verschillende stichtingen, netwerken, evenementen en projecten die allemaal geënt zijn op het verbeteren van het aandeel creatieve klasse en/of hoogopgeleiden in de arbeidsmarkt van Emmen. Zoals in Tabel 5.10 te zien is zijn alle initiatieven gericht op het netwerken, zowel tussen bedrijven onderling, maar ook met onderwijsinstellingen en studenten. Slechts een van de initiatieven is direct gericht op het creëren van banen en werkgelegenheid, namelijk de ondernemersfabriek Drenthe, waarover later meer.

	Netwerk	Subsidies	Banen	Onderzoek	Opleiden	Innovatie
Stenden Professionals Kennisnetwerk van Stenden University	X			X	X	
Kennispoort Drenthe Innovatie- en kennisnetwerk	X			X		X
Emmen! Maak het mee Stichting tbv regiomarketing	X			X		
Young Business Award Stichting tbv promotie start-ups	X	X				
Growing Workplace Flexwerkplek voor creatieve/innovatieve ondernemers	X					X
BioBased Event Evenement gericht op biobased economy	X				X	X
Ondernemersfabriek Drenthe Begeleiden van jonge ondernemers	X	X	X		X	X
Stichting IK Drenthe Innovatie- en kennisnetwerk	X			X		

Tabel 5.10: Verschillende initiatieven in de gemeente Emmen om de creatieve klasse en de kenniscirculatie te verbeteren (eigen bewerking).

5.3.4 Chemiecluster

Eerdergenoemde initiatieven hebben als doelstelling om de kennisinfrastructuur in Emmen te verbeteren. Naast deze initiatieven heeft de gemeente Emmen ook gekozen voor een specifieke sector om zich volledig op te focussen wat betreft werkgelegenheid en kenniscirculatie, namelijk de chemiecluster. De chemiesector wordt door alle vijf de respondenten expliciet genoemd als kansrijke sector voor de gemeente Emmen, waarin veel ondernomen wordt. In een adem met de chemiecluster in Emmen wordt vaak ook de biobased cluster of de biobased economy genoemd. De biobased economy houdt in dat de we *“niet meer de aarde opgebruiken, maar onze economie laten draaien op wat we hebben. Hergebruik van afval, het sluiten van kringlopen en duurzaam omgaan met de mogelijkheden”*, aldus Van der Hoeven en Reinshagen (2015). De kenniscluster richt zich echter niet alleen op de chemiesector. Ook de sectoren tuinbouw/agribusiness, energie en transport en logistiek maken deel uit van deze cluster en moeten in 2015 zich ontwikkelen tot een volwaardige kenniscluster (BioBasedDrenthe, 2015).

De keuze van de gemeente Emmen om zowel voor het behoud en verbeteren van de werkgelegenheid als het verbeteren de kenniscirculatie in de regio vol in te zetten op de groene chemiesector sluit aan op de visie van Platform31 (2015): *“Niet elke regio heeft een even sterke marktpositie. Maar ook ‘achterblijvende’ regio’s kunnen hun positie versterken, bijvoorbeeld door slimme netwerken aan te gaan met sterkere regio’s of door historisch gegroeide padafhankelijkheid te (h)erkennen en daar met passende nieuwe economische activiteiten op voort te bouwen.”*

De chemiecluster, met de opkomst van de biobased economy, is goed vertegenwoordigd in de gemeente Emmen. Zoals gezegd bezit Emmen de grootste concentratie industriële bedrijvigheid van Noord-Nederland, waarvan de chemie sector een belangrijk onderdeel is. Daarnaast is er een tuinbouwcluster aanwezig, een groot agrarisch productiegebied en is de bereikbaarheid goed, onder andere door de A37. Tot slot beschikt Emmen over een kennisinfrastructuur op gebied van de biobased economy, in samenwerking met het Drenthe College (MBO) en Stenden University (HBO) (Gemeente Emmen, 2011). Daarnaast is de keuze voor de biobased economy met het oog op de toekomst ook verantwoord. Volgens Langeveld et al. (2010) is door de verwachte voedseltekorten in de toekomst en het klimaatdebat een economie gebaseerd op duurzaamheid en biobased producten de toekomst.

De chemische industrie in de provincie Drenthe staat in de top drie van Europa op het gebied van innovaties in de kunststofbranche en de vezelchemie. De helft van de synthetische vezelproductie van Nederland vindt plaats op het Emmtec-terrein in de gemeente Emmen (Brochure BioBasedDrenthe, 2015). Grote bedrijven als de NAM, Philips, DSM en Tejin Aramid zijn in Emmen gevestigd. Laatstgenoemde investeerde sinds de overname in 2000 van het supervezel twaron (wordt onder andere verwerkt in kogelvrije vesten) van CVC Capital ruim 1 miljard euro in de vestigingen in Emmen en Delfzijl (Van Dijk, 2015).

In het Kader voor economische investeringen (2011) van de provincie Drenthe wordt onder andere aandacht geschonken aan de chemiecluster, wat met name gericht is op de gemeente Emmen. *“Om de werkgelegenheid de komende jaren verder te versterken, willen Gedeputeerde Staten inzetten op het optimaliseren van het vestigingsklimaat, het versterken van de sectoren toerisme en agribusiness,*

het verder ontwikkelen van kennis en innovatie en het bevorderen van een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt.” (Kader voor economische investeringen, 2011, p.5).

Een voorbeeld van het versterken van de agribusiness en het versterken van de kenniscirculatie was het Biobased Business Event Emmen op 17 maart 2015, waar 400 belangstellenden uit de politiek, het bedrijfsleven en de onderwijswereld elkaar troffen op deze beurs om over de ontwikkelingen in de sector te praten. Daarnaast heeft Stenden University een samenwerkingsverband met de hogeschool van Zwolle, Windesheim, genaamd Green Pac. De doelstelling van Green Pac is om technologische vraagstukken uit de praktijk te vertalen naar researchthema's voor in het onderwijs, waar zowel studenten als docenten aan werken. Dit alles om de beschikbare kennis uit het onderwijs meer te delen met het regionale bedrijfsleven.

De gemeente Emmen heeft in deze sector een actieve rol. *“Wat betreft vezelchemie zijn we in Europa de meest gespecialiseerde regio. Dat houdt in, we hebben de meeste bedrijvigheid. Niet qua output, er zullen regio's zijn met hele grote bedrijven die meer output hebben, maar qua concentratie van bedrijven in de regio. Toen we dat constateerden hebben we als gemeente, provincie en ministerie van Economische Zaken een aanjaagorganisatie op touw gezet. Innovatiemakelaars helpen bedrijven uit de groene chemie om nieuwe producten op de markt te brengen. Zij helpen bedrijven waar ze zelf amper aan toekomen. Veel MKB-bedrijven zijn druk met de waan van de dag, maar hebben amper de tijd om de haalbaarheid van een nieuw idee te onderzoeken. Die aanjaagorganisatie helpt met kennis en onderzoek of plannen haalbaar zijn”, stelt de Gemeente Emmen.*

Dit valt terug te zien in het Programmaplan Biobased Economy 2012-2016 (Folkersma, 2013). In dit programmaplan staan de ambities en doelstellingen op gebied van de biobased economie en de rol van de gemeente wordt als volgt omschreven: *“De gemeente Emmen wil een initiërende en stimulerende rol vervullen naar markt- en kennispartners om samen de kansen te benutten aan de verdere ontwikkelingen rond de biobased economy. De gemeente doet dat door partijen te verbinden rondom gezamenlijke ambities, doelen en resultaten. Daarin trekt ze nauw op met de provincie Drenthe als overheidspartner”, aldus Folkersma (2013).*

Zoals gezegd bestaat de chemiecluster en de biobased economy niet alleen uit het hoge aantal bedrijven dat in deze sector in Emmen gevestigd is, maar spelen de kennisinstellingen ook een belangrijke rol. Stenden University biedt een deeltijd masterprogramma aan in de polymer engineering, gericht op hoogwaardige kunststoffen, wat aansluit op de chemiesector in Emmen. Stenden University probeert de aansluiting van de opleidingen met de groene chemiesector te verbeteren: *“Daarnaast zie je vooral dat de speerpunten in de verschillende opleidingen terug te zien zijn. Van Stenden bijvoorbeeld de BioBased Economy, de duurzame kunststoffen waar je een kenniscentrum op ontwikkelt”, aldus Robert Dreier.*

5.3.5 Stimuleren van ondernemerschap

Om je als gemeente te richten op het aantrekken van enkele grote multinationals om daarmee de regionale economie een boost te geven is vrijwel kansloos en voor een gemeente als Emmen naïef. Onder het mom van 'alle beetjes helpen' kiezen de provincie Drenthe en de gemeente Emmen er voor om lokaal ondernemerschap te stimuleren (Kader voor economische investeringen 2011-2015, 2011; Gemeente Emmen, 2011).

Hoewel start-ups een overwegend positief effect op de regionale werkgelegenheid hebben (Fritsch, 2008), zit er wel een verschil tussen het effect van start-ups op de werkgelegenheid in verschillende sectoren. Koster en Van Stel (2011) vonden een sterkere invloed van start-ups op de werkgelegenheid in de dienstensector, terwijl dit verband in de industrie en bouwsector kleiner is. Het feit dat het effect van concurrentie in de industriesector kleiner is, heeft volgens de onderzoekers te maken met de relatief gezien kleinschaligheid van Nederland, terwijl de bedrijven op de internationale markt gericht zijn. De concurrentie-effecten van start-ups voor sectoren die in Drenthe en Emmen belangrijk zijn, de industrie en bouw, zijn dus minder groot.

Vanaf september 2015 zal in navolging van de Ondernemersfabriek in Assen ook Emmen een begeleidingsproject voor startende ondernemers beginnen. De provincie Drenthe wil bedrijvigheid stimuleren en wil daarom beginnende ondernemers begeleiden bij de marketing, juridische zaken en bedrijfsfinanciering. *“De Ondernemersfabriek is de mooiste startplek voor ondernemers in het Noorden. Het wordt een dynamische plek waar kennis en ervaring samen komen en worden overgebracht op een nieuwe generatie ondernemers. Dit geeft een meerwaarde aan de lokale en regionale economie, want met de juiste ondersteuning overleven meer startende ondernemers”*, aldus Ard van der Tuuk in Provincie Drenthe (2014). Koster en Van Stel (2011) en Van Stel (2008) onderschrijven het idee dat ondernemerschap en start-ups een positieve uitwerking hebben op de regionale economie, maar in beide onderzoeken worden wel kanttekeningen geplaatst die relevant zijn voor Emmen. De concurrentievoordelen in de industrie en bouwsector zijn minder groot dan bijvoorbeeld in de dienstensector. Daarnaast zijn de effecten van ondernemerschap in landelijke gebieden minder groot, dankzij een gebrek aan agglomeratievoordelen en het wegtrekken van hoger opgeleiden uit deze gebieden.

5.3.6 Stimuleren werkgelegenheid voor lageropgeleiden

De gemeenten Emmen, Coevorden, Hoogeveen en Hardenberg hebben in 2014 samen het actieplan ‘*Vierkant voor werk*’ opgezet, om de werkloosheid in deze vier gemeenten te laten dalen. De werkloosheid in deze vier gemeenten is 25% hoger dan het landelijk gemiddelde, wat volgens de vier burgemeesters onacceptabel is. Het plan is gericht op het behouden en uitbouwen van de werkgelegenheid en het verbeteren van het opleidingsniveau, met name aan de onderkant van de arbeidsmarkt, om daarmee het verschil tussen het regionale en landelijke werkloosheids- en inkomenscijfer structureel te verkleinen.

Het plan richt zich op een vijftal speerpunten die moeten zorgen voor een verbeterde arbeidsmarkt in de regio Noordoost-Nederland. Werk wat in het verleden is uitbesteed aan bedrijven in Azië moet teruggehaald worden en tevens moeten er buitenlandse investeringen aangetrokken worden. Ten tweede moet het opleidingsniveau verhoogd worden. Ook wordt er ingezet op het versterken van de kunststof, chemie en vezelcluster. Als vierde speerpunt worden investeringen in de techniek genoemd. Tot slot willen de gemeenten Emmen, Coevorden, Hoogeveen en Hardenberg meer inzetten op een grensoverschrijdende economie en meer inwoners van de gemeenten in de regio over de grens in Duitsland laten werken. De vier gemeenten investeren gezamenlijk 75 miljoen euro in het plan, maar hopen op financiële ondersteuning van de rijksoverheid.

Niet alleen vanuit het actieplan Vierkant voor werk vraagt de gemeente Emmen ondersteuning vanuit de Rijksoverheid. De gemeente kreeg bijval van de meerderheid van de Tweede Kamer, die op 25 maart 2015 instemden met een motie van Mei Li Vos (PvdA). De motie werd ingediend in verband met de mogelijke sluiting van Philips Lighting en mogelijke reorganisaties bij andere bedrijven, waardoor 1.500 banen op de tocht staan. Daarnaast schreef Vos dat *“in de regio initiatieven genomen worden om nieuwe werkgelegenheid te creëren.”* Daarom verzoekt ze de regering *“om, in overleg met de regio te treden over deze werkgelegenheidsplannen, daar waar nodig ondersteuning te bieden en de Kamer hierover te rapporteren”* (Motie Vos, 2015). Door de motie moet minister Henk Kamp van Economische Zaken kijken of er financiële middelen beschikbaar zijn om de regio Emmen te ondersteunen.

Tijdens dezelfde vergadering werd tevens een motie ingediend door Agnes Mulder (CDA) en Carola Schouten (CU), die betrekking had op met name het actieplan Vierkant voor werk. In de motie werd de regering verzocht om *“de regio Emmen-Coevorden-Hoogeveen-Hardenberg te ondersteunen in het benutten van EFRO-subsidie, INTERREG-subsidie en nationale regelingen voor het verbeteren van het vestigingsklimaat en het investeringsklimaat voor bedrijven.”* Om hoeveel geld het exact gaat is niet bekendgemaakt.

Maakindustrie

Hoewel de gemeente Emmen veel plannen en ambities heeft en er een aantal initiatieven zijn om de creatieve klasse in Emmen te vergroten, moet er toch een kanttekening bij het huidige beleid geplaatst worden. De focus van de gemeente Emmen en het beleid is namelijk erg geënt op het herstellen van de economische crisis en vervolgens zorgen dat kwetsbare groepen als jongeren, ouderen en lager opgeleiden weer aan het werk komen, onder andere via het actieplan ‘Vierkant voor werk’. Het feit dat de focus van de Emmen hierop gericht is, heeft met twee oorzaken te maken, namelijk de hoge werkloosheid en de grote maakindustrie die er al is in Emmen. De hoge werkloosheid in de gemeente zorgt ervoor dat de gemeente prioriteit op het behoud en uitbouw van de werkgelegenheid, zonder specifiek te focussen op arbeid voor hoger opgeleiden. Het behoud van arbeid is gericht op grotendeels de maakindustrie, zoals bedrijven als Philips Lighting en Tejin Aramid, waar begin 2015 banen onder druk stonden. *“We hebben hier meer maakindustrie dan bijvoorbeeld in Twente of Zuid-Holland. Dat is een tak die het goed doet. Die exporteert ook veel, daardoor ben je minder afhankelijk van de binnenlandse vraag”*, aldus de Gemeente Emmen.

5.3.7 Conclusie

Mede door de economische crisis, die in 2007 begon en met name in de grensregio's in 2015 nog altijd duidelijk zijn naweeën heeft, is het beleid van de gemeente Emmen met name gericht op het behouden van werk en vechten tegen het hoge werkloosheidscijfer.

De gemeente Emmen zet niet vol in op het vergroten van de creatieve klasse. De reden daarvoor is drieledig. Ten eerste is de arbeidsmarkt van Emmen aan het herstellen van de economische crisis en is er meer focus op het omlaag krijgen van het werkloosheidscijfer dan op de creatieve klasse. Ten tweede is de economie van Emmen niet toegespitst op een grote groep creatieve klasse, historisch gezien zijn de maakindustrie en logistiek naast de zorg de belangrijkste sectoren in Emmen, wat niet direct bekend staat als sectoren die uitblinken in de creatieve sector. Tot slot kampt Emmen met een drietal problemen, namelijk een imagoprobleem, een krimpprobleem en een probleem met

betrekking tot het opleidingsniveau van de beroepsbevolking. Deze drie problemen zorgen afzonderlijk en met elkaar voor een slechte voedingsbodem van de creatieve klasse in Emmen. Er vanuit gaan dat deze groep proportioneel gaat groeien in de gemeente is dan ook niet evident. De focus van Emmen ligt, logischerwijs, in eerste instantie op het behoud en creëren van banen voor de grootste groep van de werkloze beroepsbevolking.

5.4 Wat zijn de landelijke trends in het beleid om creatieve klasse en hoger opgeleiden aan te trekken?

5.4.1 Het beleid in Emmen afgezet tegen het landelijk beleid

De theorie van Richard Florida over de creatieve klasse kon meteen rekenen op veel aandacht, zowel in de wetenschappelijke wereld als ook in de bestuurlijke wereld, met name op gemeentelijk niveau. Ook in Nederland omarmden vele gemeenten het beleid van de creatieve klasse en de creatieve stad, wat moet leiden tot groei van de werkgelegenheid. Steden als Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Nijmegen zetten met gemeentelijk beleid fors in op de creatieve klasse, terwijl deze steden niet per definitie tot de top 10 behoren waar de creatieve klasse tot dusver is gevestigd in Nederland. Het intypen van een willekeurige naam van een grote Nederlandse gemeente en het begrip creatieve klasse levert op Google al snel een hit op. Het feit dat de gemeente Emmen in haar beleid spreekt over het vergroten van de creatieve klasse en het verbeteren van de kennisinfrastructuur binnen de gemeente is dan ook niet uniek. Het laatstgenoemde punt, het verbeteren van de kennisinfrastructuur, komt zelfs alleen in Noord-Nederland al op drie verschillende schaalniveaus terug in beleidstukken. De gemeente Emmen stelde 'De lokale educatieve agenda Emmen 2011-2014' op, de provincie Drenthe maakte het rapport 'Naar een gerichte versterking van de Drentse kennisinfrastructuur' en een samenwerking tussen de drie noordelijke provincies resulteerde in het 'Sectorplan HBO Noord-Nederland 2010-2015: Scholen voor ambities'.

De WRR, de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, heeft gekeken naar hoe de Nederlandse economie klaargestoomd kan worden met structurele maatregelen voor de toekomst. Een belangrijke aanbeveling die de WRR (2013) doet is het verbeteren van het beschikbaar stellen van kennis en het absorberen van kennis. Volgens de Raad is er inmiddels niet meer sprake van een kenniseconomie, maar een lerende economie. Kennis raakt steeds sneller verouderd en de focus ligt in de hedendaagse economie veel meer op het inspelen op nieuwe situaties en het absorberen van hedendaagse kennis, waardoor kenniscirculatie een steeds prominentere rol heeft gekregen.

In de periode 2007/2009 was in Groningen 27% hoger opgeleid, in Friesland 22% en in Drenthe 23% (CBS, 2011). Het landelijk gemiddelde lag destijds op 29% en de best scorende provincie was Utrecht met 39% hoger opgeleiden in de beroepsbevolking. Dat de drie noordelijke provincies en gemeenten uit deze provincies beleidsmatig inzetten om de kennisinfrastructuur te verbeteren en een poging wagen om dichterbij het landelijk gemiddelde toe te kruipen lijkt dan ook logisch. Daarentegen zullen echter de gemeenten en provincies die boven het landelijke gemiddelde scoren de hoge kennisintensiteit in hun regio als sterk punt van de regio zien en dit proberen verder uit te bouwen, wat resulteert in een concurrentiestrijd tussen gemeenten en provincies door vrijwel geheel Nederland.

Echter schuilt in de concurrentiestrijd tussen gemeenten een gevaar, omdat steden te gespecialiseerd kunnen raken. Het investeren van gemeenten in voorzieningen gericht op hoogopgeleiden kan resulteren in een trek van hoogopgeleiden naar die gemeente. Naast het feit dat er niet gekeken wordt naar de effecten voor de verliezende gemeenten, kan het ook gebeuren dat steden zich verder specialiseren dan optimaal is.

5.4.2 Do jobs follow people or do people follow jobs

Daarnaast kan de vraag gesteld worden in hoeverre in de Nederlandse context de concurrentie tussen gemeenten mensen ook daadwerkelijk beïnvloed. De geografische factoren van Nederland, een relatief klein land met veel steden in elkaars nabijheid, zorgt ervoor dat mensen niet perse wonen en werken in een stad. Dit sluit aan op de discussie die al jaren gaande is in de economische geografie, namelijk: wonen volgt werken of werken volgt wonen. Steinnes (1982) wierp als eerste de vraag op: *“do people follow jobs or do jobs follow people?”* en kwam tot de conclusie dat in de productie-industrie de werkgelegenheid de mensen volgt. Waar ‘vroeger’ bedrijven zich vestigden in de buurt van grondstoffen, is mede door een groter wordende diensteneconomie, maar ook door daling van de transportkosten, de factor arbeid steeds belangrijker geworden. Bedrijven willen zich vestigen daar waar het aanbod van arbeid groot is. Door velen is er onderzoek gedaan naar dit vraagstuk, maar een eenduidig antwoord wordt er niet op gegeven. De reden dat er geen universeel antwoord bestaat, ligt in het feit dat voor elke regio en elke periode een ander resultaat mogelijk is, de veranderlijkheid is erg groot, mede omdat het afhangt van een groot aantal factoren. Ook voor de verschillende regio’s in Nederland is er geen eenduidig antwoord te vinden, blijkt uit onderzoek van De Graaf et al. (2008). Ze hebben de woon-werkdynamiek in Nederlandse gemeenten onderzocht, met als conclusie dat in de periode 1996-2005 in Nederland het werken het wonen heeft gevolgd.

Toch is De Graaf et al. (2008) voorzichtig in zijn conclusies, aangezien zelfs in Nederland de verschillen per gemeente, sector en landsdeel groot zijn. Met name voor de Randstad geldt dat het aanbod van werkgelegenheid plaatsvindt in regio’s waar het aanbod van bevolking hoog is. Voor de periferie in Nederland, waar de gemeente Emmen toebehoort, daarentegen, geldt dat het wonen het werken volgt. Het significantieniveau voor deze conclusie is echter niet heel hoog, waardoor de onderzoekers geen harde uitspraken doen over de perifere regio’s. Het feit dat in de periferie het wonen het werken volgt komt ook duidelijk terug uit veel antwoorden van respondenten van de enquête. De respondenten die aangaven niet in de regio Emmen te willen gaan werken, gaven vaak als reden dat ze verwachten dat het aanbod van werk niet aansluit op hun wensen en verwachtingen, zowel qua niveau als studierichting. Wel denken De Graaf et al. (2008) dat in de perifere regio’s van Nederland, waar volgens het onderzoek Friesland, Groningen, Drenthe, Limburg, Zeeland, vrijwel heel Overijssel en nog enkele delen van het land toebehoren, mensen bereid zijn om grotere afstanden af te leggen tussen het wonen en werken. De conclusie van De Graaf et al. (2008) dat in Nederland, met name de Randstad, het werken het wonen volgt is internationaal gezien bijzonder, omdat er veelal geen eenduidig antwoord wordt gevonden op het vraagstuk.

Voor het perifere Emmen lijkt dus eerder op te gaan dat mensen wegtrekken op zoek naar een baan, wat ook aansluit op de cijfers uit de enquête, waarin van de 30 respondenten die momenteel een HBO- of WO-opleiding volgen er 15 aangaven niet in Emmen te willen werken. Veelal werd als motief gegeven dat ze niet verwachten werk te vinden wat aansluit bij zijn of haar opleiding, wat aansluit op het idee dat mensen uit de perifere gebieden in Nederland zich zullen vestigen daar waar werk is. Actuele onderwerpen als de sluiting van het kantoor van de belastingdienst in Emmen en de sluiting van het bedrijf Philips Lighting zorgen voor veel weerstand. Met lobby’s, gesteund door lokale politiek, de provincie en ook partijen uit de Tweede Kamer probeert Emmen de bedrijven binnen de gemeentegrenzen te houden. Op 27 maart 2012 werd een motie van Van Vliet (PVV) met ruime meerderheid in de Tweede Kamer aangenomen. Van Vliet opperde dat de regering moest kijken naar alternatieven om geld te besparen en daarin de kantoren in Emmen en Venlo moest ontzien. Sluiting

zou een grote klap voor de werkgelegenheid zijn die, anders dan in de Randstad, moeilijk op te vangen is voor de regio's Emmen en Venlo. Voor het in stand houden van de Philips-fabriek in Emmen is een werkgroep onder leiding van Bernard Wientjes, voormalig voorzitter van VNO-NCW, in het leven geroepen. De werkgroep doet onderzoek of de vestiging een doorstart kan maken of overgenomen kan worden door een ander bedrijf. Om het bedrijfsleven in Emmen in stand te houden wordt een beroep gedaan op zowel de overheid als de bedrijven. *“Die verantwoordelijkheid ligt bij de overheid, maar ik vind ook bij het bedrijfsleven zelf. We doen dit samen met elkaar. En als het misgaat hebben we de neiging in onze liberale markteconomie om de overheid aan te kijken. Maar een kenmerk van de liberale markteconomie is ook dat je kijkt wat werkt en dat komt vaak juist door geen bemoeienis van de marktverheid. Maar dat de markt zichzelf corrigeert en je ziet dat het in het geval van Emmen niet gebeurt. Het lijkt soms een race naar de bodem, bedrijven die vertrekken naar Polen, Roemenië, China enzovoorts. Daar heb ik grote zorgen over. Met name zie je dat in de perifere gebieden in Nederland, en dus ook in Emmen, naar voren komen”*, aldus Ard van der Tuuk.

5.4.3 Conclusie

De ambitie van de gemeente Emmen op het gebied van hoogopgeleiden en creatieve klasse verschilt niet met de ambitie van andere gemeenten uit Noord-Nederland, maar ook niet met de ambitie van gemeenten uit de rest van Nederland. De theorie van de creatieve klasse van Florida vond navolging in veel westerse landen, ook in veel Nederlandse gemeenten. Steden en gemeenten die al goed scoren op creatieve klasse en/of hoger opgeleiden willen dat pluspunt verder uitspelen, terwijl gemeenten die daarin lager scoren het juist zien als kans om die groep voor zich te winnen. Dit met resultaat dat vrijwel alle gemeenten in Nederland op zoek zijn naar de creatieve klasse en hoger opgeleiden en zich dus zullen verkopen als de plek om heen te trekken als hoger opgeleide.

Maar uit onderzoek blijkt juist dat de hoger opgeleiden zich laten leiden door één ding: waar kunnen zij passend werk vinden. In de perifere gebieden van Nederland, zoals Emmen, volgen de mensen de banen (De Graaf et al., 2008), terwijl de trend juist is dat de overheid en het bedrijfsleven wegtrekken uit deze perifere gebieden. Het lijkt dus zaak voor deze 'verliezende' gemeenten om deze grote bedrijven vast te houden, door samenwerking van zowel de overheid als het bedrijfsleven.

5.5 Wat zijn de verwachtingen van actoren en bewoners over de toekomst van Emmen aan de hand van de scenario's?

Aan de hand van een drietal scenario's is er gevraagd aan de respondenten van de interviews en de enquête om de toekomst van Emmen te voorspellen.

5.5.1 Scenario's

Zowel de respondenten van de interviews als die van de enquête zijn een drietal scenario's voorgelegd, zoals te zien in Tabel 5.11, over waar de gemeente Emmen over ongeveer tien jaar zal staan op gebied van een aantal onderwerpen. Er is bewust gekozen voor een beperkt aantal onderwerpen om het scenario overzichtelijk te houden, maar het gaat meer om de richting waar de gemeente Emmen heen gaat.

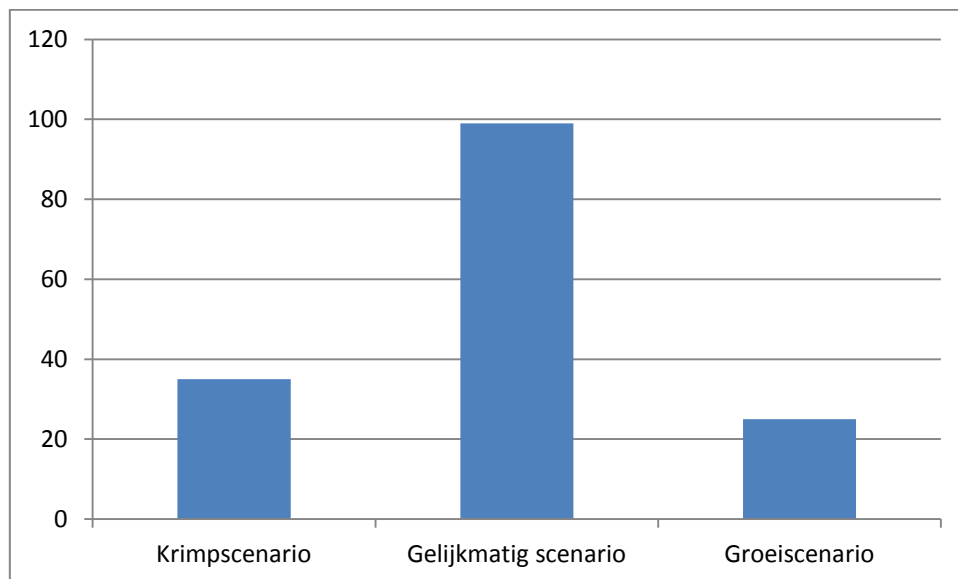
	Nu	Krimp scenario	Gelijkmatig scenario	Groei scenario
Binnenstad	Groot overdekt winkelcentrum dat druk wordt bezocht, maar door de hele binnenstad heen staan er een aantal panden leeg.	Het aantal panden dat in Emmen leeg staat groeit, een aantal straten begint te verpauperen.	Enkele panden staan leeg, maar Emmen blijft een belangrijke winkelkern voor de omliggende regio.	Door De Verbinding heeft Emmen meer uitstraling gekregen, wat zorgt voor meer winkelpubliek en meer aanbod van winkels.
Dierentuin	In 2013: 700.000 bezoekers (-4%)	Het nieuwe dierenpark slaat niet aan en de bezoekersaantallen blijven teruglopen	De bezoekersaantallen zijn redelijk stabiel, ondanks de bouw van het nieuwe dierenpark.	De bezoekersaantallen gaan jaarlijks stijgen, het nieuwe dierenpark is een doorslaand succes.
Migratie	Veel huizen te koop, Delftlanden groeit nauwelijks	Meer wijken gaan leegstand vertonen, woningen zijn moeilijk te verkopen en de huizenprijzen dalen verder.	De Delftlanden begint mondjesmaat vol te lopen, maar in andere wijken staan wel veel huizen te koop. De huizenprijs ligt onder het landelijk gemiddelde.	Er is weinig leegstand in de wijken van Emmen, daarnaast wordt er veel gebouwd in De Delftlanden.
Aandeel hoogopgeleiden	19% van de arbeiders is hoogopgeleid	Meer en meer hoogopgeleide studenten verlaten de gemeente, mede doordat er een laag aanbod werk voor hoogopgeleide personen is	Het aandeel hoogopgeleiden in de economie van Emmen neemt iets toe, maar blijft ver achter liggen op het landelijk gemiddelde van 33%.	Steeds meer vacatures in de gemeente Emmen zijn voor hoogopgeleiden: Emmen groeit toe naar het landelijk gemiddelde van 33%

Tabel 5.11: De drie scenario's voor de gemeente Emmen.

De respondenten van de interviews vonden het lastig om voor alle onderwerpen een eenzijdig antwoord te geven betreffende de richting, aangezien bijvoorbeeld de bevolking in Emmen vermoedelijk zal krimpen de komende jaren, maar ze verwachten dat het aandeel hoogopgeleiden wel toe zal nemen. Een aantal respondenten kozen, zoals ze zelf ook aangaven, voor de meest veilige keuze, namelijk het gelijkmatige scenario. *"Het is altijd lastig om dit soort te dingen voorspellen. Het krimpscenario is voor de hand liggend om daar voor te kiezen, we zijn een krimpgebied. Maar ik heb toch het idee met de investeringen die momenteel allemaal gebeuren, zowel in het centrum van Emmen als op andere plekken in de gemeente, dat er alles aangedaan wordt om dat verder te voorkomen. Die groei zie ik ook niet meteen zitten, maar ik denk dat een scenario 2, een gelijkmatig scenario, het meest voor de hand liggend is momenteel"*, aldus Robert Dreier.

De respondenten van de enquête werden ook gevraagd om een scenario te kiezen. Zoals te zien is in Figuur 5.4 koos de meerderheid voor het gelijkmatige scenario, waarbij er geen significant verschil was tussen de keuze van de inwoners van de gemeente Emmen en inwoners van een andere gemeente. Een veel gehoorde opmerking bij mensen die voor deze optie kozen was: *"Naar mijn mening zullen de huidige veranderingen in Emmen positieve invloed hebben op de desbetreffende organisaties, zoals de dierentuin en het theater zelf. Maar ik denk dat de omgeving geen grote veranderingen zal laten zien door de huidige veranderingen. Daarom denk ik dat er sowieso geen*

groeiscenario zal plaats vinden. En een krimpscenario zal denk ik niet plaatsvinden, omdat er wel zodanig genoeg werk is om de huidige gemeente enigszins in stand te houden qua bijvoorbeeld inwonersaantal. Dus het gelijkmatig scenario."

Figuur 5.4: De verdeling van de keuze van de 159 respondenten voor een scenario voor de gemeente Emmen.

Onder de respondenten waren echter ook 25 mensen die het groeiscenario voor Emmen zien zitten. Een respondent verantwoordde zijn keuze als volgt: *"Ik denk dat met de huidige economische ontwikkelingen Emmen goed heeft gedaan aan een centrum met beleving. Zodra de diertuin onderdeel wordt van het centrum, wordt het centrum ook een nieuwe attractie. Daarnaast wordt Stenden Hogeschool met haar opleidingen landelijk en internationaal hoog aangeschreven, waardoor meer en meer studenten naar Emmen zullen komen. Veel studenten zullen hierdoor ook in Emmen blijven plakken."*

Daarentegen verwachten 35 mensen een krimpscenario voor Emmen. Een respondent denkt dat banen in Emmen voor hoger opgeleiden ingevuld gaan worden door mensen van buiten de gemeente, omdat de laag opgeleide inwoners van Emmen die werkloos thuis zitten niet in aanmerking komen voor die functies. *"Een kwestie van vraag en aanbod. De economie krimpt. Vraag om laaggeschoold personeel elders in andere regio's zal wellicht een migratiestroom tot stand brengen. Persoonlijk denk ik van niet. Dus zal het aantal uitkeringsgerechtigden zal toenemen. Als de vraag om hoogopgeleiden toeneemt zullen deze vacatures niet door de huidige populatie uitkeringsgerechtigden worden ingevuld, maar door mensen van "buitenaf". De kans dat de laagopgeleiden een baan zullen vinden zonder "versterking" (opleiding) of andersoortige hulp zal niet groot zijn. Immers de werkgelegenheid voor deze doelgroep zal verder afnemen. Mijns inziens moet de economie van Emmen juist een gigantische impuls krijgen waardoor werkgelegenheid zal ontstaan, in plaats van een prestige-project zoals het Atalanta-project."*

Herman Idema, van VPB Emmen, verwacht eveneens een krimp in Emmen, mede ingegeven door de hoge werkloosheid en de vergrijzing van de beroepsbevolking. *"Je ziet gigantische leegstand en dat wordt alleen maar meer. Dus ik ga voor het krimpscenario en ik denk dat we nog meer gaan krimpen"*

dan de gemeente Emmen ons wil doen laten geloven. Dat heeft ook te maken met het vertrekken van arbeid. Als er geen arbeid is, dan trekken mensen weg. En de hoogopgeleiden gaan als eerste kan ik je vertellen.”

Je kan je afvragen wie de beste voorspellers zijn voor de toekomst van de gemeenten Emmen. Enerzijds kan je stellen dat de inwoners van de gemeente een te rooskleurig beeld van de eigen gemeente kunnen hebben, maar daarnaast zijn de eigen inwoners vaak beter op de hoogte van de gang van zaken binnen de gemeentegrenzen. Anderzijds kunnen de inwoners van andere gemeenten ‘neutraler’ beoordelen hoe de toekomst er uit zal zien, maar is deze groep wellicht minder goed geïnformeerd.

Om deze groepen toch uit elkaar te trekken in hun voorspelling van de drie scenario’s is Tabel 5.12 opgesteld. Te zien is dat in alle drie de categorieën de meeste mensen kiezen voor het gelijkmatige scenario, maar dat inwoners van een andere gemeente hier toch vaker voor kiezen dan inwoners van de gemeente Emmen. Het groeiscenario daarentegen wordt door de inwoners van de gemeente Emmen vaker gekozen. Dat het grootste deel kiest voor het gelijkmatige scenario, ligt wellicht voor de hand, omdat zowel de inwoners als de niet-inwoners van Emmen niet de illusie zullen hebben dat Emmen het nieuwe Amsterdam zal gaan worden. Daarnaast zullen veel (beleidsmatige) ingrepen door de gemeente niet direct zichtbaar zijn voor de bevolking. Daarentegen is het Atalanta-project wel ruimtelijk zichtbaar, maar zullen bewoners op het gebied van economische en demografische groei daar niet direct hoge verwachtingen van krijgen.

	Inwoners van gemeente Emmen	Inwoners van andere gemeente	Beide
Krimp	24%	20%	22%
Gelijkmatig	56%	75%	61%
Groei	20%	5%	17%

Tabel 5.12: Uitslag enquête wat betreft de drie scenario’s, verdeeld naar woonplaats.

5.5.2 Conclusie

Het grootste gedeelte van de respondenten, zowel van de interviews als van de enquête, verwachten dat er de komende jaren weinig zal veranderen voor de gemeente Emmen voor de binnenstad, de dierentuin, het migratiecijfers en het aandeel hoger opgeleiden in de beroepsbevolking. Mede ingegeven door de regionale functie die het centrum van Emmen heeft verwachten de respondenten dat onder andere het voorzieningenniveau in de gemeente, en dan met name het centrum van Emmen, de komende jaren gelijk zal blijven. Daarentegen zijn er ook mensen die denken dat de krimp en de vergrijzing Emmen in een negatieve spiraal gaan brengen, waardoor als eerste de hoogopgeleiden weg zullen trekken. Tot slot wordt er ook door een aantal mensen groei verwacht in de gemeente Emmen, mede ingegeven door het Atalanta-project en andere projecten om hoger opgeleiden aan de gemeente te binden.

6. Conclusie

6.1 Conclusie

Krimp, hoge werkloosheid en een brain drain zijn onderwerpen die zeer actueel zijn in de perifere gemeenten van Nederland. Een extra handicap voor enkele van deze gemeenten is bovendien de geografische ligging, het feit dat het grensgemeenten zijn. De gemeenten doen er op verschillende manieren van alles aan om de regionale economie te stimuleren, maar de onderlinge concurrentie op zowel banen als personeel/inwoners is groot.

In dit onderzoek is het beleid en de ambitie van de gemeente Emmen om zowel de creatieve klasse als meer hoger opgeleiden aan de gemeente te binden nader bekeken. Hoewel de harde cijfers over werkloosheid, opleidingsniveau van de beroepsbevolking en demografische krimp van de gemeente Emmen niet rooskleurig zijn, werkt de gemeente hard aan het verbeteren van zowel het imago als de regionale arbeidsmarkt. Het relatief negatieve imago wordt jaarlijks bevestigd in de Atlas voor gemeenten, waarin Emmen al enkele jaren onderaan het lijstje van de 50 grootste gemeenten bungelt qua aantrekkelijkheid. Naast het negatieve imago zijn zoals gezegd de cijfers over de arbeidsmarkt niet altijd even positief: in maart 2015 was 13,3% van de beroepsbevolking in Emmen werkloos. Daarnaast is 19% van de beroepsbevolking hoger opgeleid, tegen een landelijk gemiddelde van 33%. De gemeente Emmen is aangewezen als anticipeerregio, wat betekent dat de verwachting is dat de bevolking in 2040 met 4% gedaald is, terwijl een landelijke groei van 11% wordt verwacht. Daarnaast is de verwachting dat de bevolking in Emmen gaat vergrijzen en ontgroenen, waardoor de beroepsbevolking kleiner zal worden. De vraag is of het beleid van Emmen aansluit bij de theorieën op het gebied van creatieve klasse en de human capital theory, of de ambities realistisch zijn en hoe Emmen de problemen die spelen in de gemeente het hoofd biedt.

Zoals gezegd heeft Emmen de ambitie om de arbeidsmarkt te verbeteren, meer hoger opgeleiden binnen de gemeente te laten werken en de werkloosheid te verlagen. Hoewel de gemeente bezig is met een reeks plannen en projecten, is een rode draad in de aanpak moeilijk te vinden. Veel kleinschalige projecten, op gemeentelijk en provinciaal niveau, worden ondersteund, gefinancierd of gepromoot door de gemeente Emmen. Door de gemeente is er voor gekozen vol in te zetten op de groene chemiesector, omdat dit al een grote sector is in Emmen en de verwachting is dat deze duurzame sector de komende jaren een steeds belangrijker rol gaat spelen in de economie. Daarnaast hoopt de gemeente dat de bedrijvigheid in Emmen toe zal nemen, zodra de centrumvernieuwing, met verplaatsing van de dierentuin en theater, voltooid is. Een groot deel van de respondenten van de interviews en de enquête verwachten echter dat de centrumvernieuwing alleen van invloed gaat zijn op het imago en het recreëren, maar dat het geen stormloop naar Emmen van bedrijven en werkgelegenheid gaat opleveren.

Emmen heeft de enige hogeschool van Drenthe, maar profiteert daar eigenlijk nauwelijks van. Het aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking is laag, wat verschillende oorzaken kent. Veel mensen die klaar zijn met de middelbare school en een havo- of vwo-diploma hebben behaald, verlaten de gemeente Emmen. In Noord-Nederland gaat 75% van de personen met het vwo-diploma studeren aan de Rijksuniversiteit Groningen. De instroom van jongeren (18-22 jaar) in de gemeente Groningen is enorm hoog, maar de uitstroom van mensen rond de 25 jaar naar met name het westen van Nederland is vervolgens ook erg hoog, wat duidt op een brain drain vanuit Noord-Nederland naar het westen. Daarnaast is het aanbod van hoogopgeleid werk in de gemeente Emmen relatief en

absoluut gezien lager dan bijvoorbeeld in Utrecht, dus is het enigszins logisch dat er ook minder hoger opgeleiden in de gemeente zullen wonen. Dat het aanbod van werk op hbo- of wo-niveau laag is stuwt het brain drain-verhaal, zo blijkt ook uit veel reacties van respondenten van de enquête die aangeven niet in de gemeente Emmen te willen gaan werken. Vanuit de landsdelen noord, oost en zuid is er een trek van hoogopgeleiden naar de Randstad. Dit speelt een belangrijke rol in de discussie omtrent 'do jobs follow people or do people follow jobs'. In de Nederlandse context geldt dat in de Randstad de banen de mensen volgen. Daarentegen geldt voor het perifere gedeelte van Nederland, waar het noorden en oosten van Nederland volgens het onderzoek toebehoren, dat mensen de banen volgen.

Emmen heeft niet als enige gemeente de ambitie om hoogopgeleiden aan de regio te binden om daarmee de werkgelegenheid een boost te geven. Regio's zoals Emmen willen het aandeel hoogopgeleiden graag vergroten, regio's daar waar het aandeel hoogopgeleiden al hoger is willen dit graag behouden en/of verder uitbreiden. Met andere woorden, de concurrentie is erg groot. De gemeente Emmen staart dan ook niet blind op het aantrekken van de creatieve klasse, maar heeft het samen met de gemeenten Hoogeveen, Coevorden en Hardenberg een project om de regionale werkgelegenheid te stimuleren. Een van de speerpunten van het project, waar 75 miljoen euro in wordt geïnvesteerd, is om het opleidingsniveau aan de onderkant van de arbeidsmarkt te verbeteren. Op korte termijn het werkloosheidspijl verlagen resulteert automatisch in het zorgen voor banen voor lager opgeleiden.

De situatie van Emmen, zoals die geschetst is, is in Nederland niet uniek. Emmen is niet de enige regio waar de werkloosheid een stuk hoger is dan het landelijk gemiddelde. Ook zijn er meer regio's in Nederland met een relatief laag opleidingsniveau. Er zijn krimpregio's waar men in 2040 een bevolkingskrimp van 16% verwacht, terwijl voor Emmen een krimp van 4% verwacht wordt. En wellicht niet geheel toevallig, maar er zijn ook meerdere regio's in Nederland aan te wijzen waar deze problemen alle drie spelen. Veelal bevinden deze regio's zich in de perifere gebieden van Nederland, vaak gaat het om grensgemeenten. Deze regio's hebben als eerste prioriteit om de krimp enigszins te beperken, met name door werkgelegenheid passend bij de huidige bevolking te garanderen. Nadenken over eventuele maatregelen om de economie te stimuleren aan de hand van het aantrekken van de creatieve klasse en hoger opgeleiden zal ook in raadszalen van deze regio's gebeuren, maar de kansen en prioriteiten liggen zeker op korte termijn ergens anders.

Maar in hoeverre sluiten de ambities en het beleid van de gemeente Emmen aan op de theorieën over creatieve klasse en human capital? Deze twee theorieën zijn gebaseerd op het idee dat de groep hoogopgeleiden/creatieve klasse in grote mate aanwezig is in een bepaalde regio en ook bovengemiddeld verantwoordelijk zijn voor de groei van de regionale economie. Voor de gemeente Emmen is dit moeilijk om te bewerkstelligen, gezien het verleden, het heden en de toekomst.

Door het verleden, de padafhankelijkheid, is de economische structuur van de gemeente Emmen met name gericht op de industrie- en bouwsector. Het heden, de huidige economische en demografische omstandigheden zijn niet de perfecte voedingsbodem om het aandeel creatieve klasse en hoogopgeleiden te vergroten. Tot slot de toekomst, de verwachting is dat het beleid van de gemeente Emmen niet zal zorgen voor een ommekeer, oftewel geen grote toename van het aandeel hoogopgeleiden of creatieve klasse in de beroepsbevolking. Dit komt omdat het beleid enerzijds niet specifiek genoeg gericht is op het aantrekken van deze doelgroepen en anderzijds omdat het enorm

lastig is om deze doelgroepen aan te trekken, helemaal voor een gemeente als Emmen met een bepaalde afhankelijkheid en de huidige economische en demografische omstandigheden.

6.2 Reflectie op onderzoeksresultaten

Mimoent Benali en Bas Dijkema, beleidsmedewerkers van de provincie Drenthe, hebben hun licht laten schijnen op de conclusies van dit onderzoek en aan de hand van een aantal stellingen de resultaten bediscussieerd. De huidige economische en demografische situatie van de gemeente Emmen wijten zij met name aan de afhankelijkheid, de historie waar de gemeente Emmen nou eenmaal mee te maken heeft. Een belangrijke kanttekening die gemaakt werd heeft te maken met de geografische ligging van Emmen. *“Het lastige van Emmen is dat ze in een uithoek van Drenthe en misschien ook wel van Nederland zitten. De ligging is dus niet handig. Daarnaast zitten ze tegen de Duitse grens aan, waardoor ongeveer 2/3^e van het aangrenzend grondgebied Duits is en ongeveer 1/3^e Nederlands, waardoor de invloedssfeer veel kleiner is”, aldus Dijkema.*

Daarnaast heeft ook Gert-Jan Hospers, economisch geograaf van de Universiteit Twente en bijzonder hoogleraar City- en Regiomarketing aan de Radboud Universiteit Nijmegen, de conclusies van mijn onderzoek bediscussieerd. De belangrijkste kanttekening die Hospers maakte bij de conclusies van dit onderzoek dat het beleid van de gemeente Emmen niet gebaseerd hoeft te zijn op de gemiddelde cijfers van Nederland. Volgens Hospers is het relevanter hoe Emmen zich verhoudt tot buurgemeenten en gemeenten in perifere regio's in Nederland, dan constant de vergelijking te maken tussen het landelijk gemiddelde (waar de cijfers van gemeenten uit de Randstad een grote stempel op drukken) en Emmen.

“De economische en demografische cijfers van de gemeente Emmen zijn zeer zorgelijk.”

Op deze stelling reageert Hospers als volgt: *“Een gemiddelde is nooit iets om je aan te spiegelen. Je kan veel beter kijken hoe je het ten opzichte van de rest van Drenthe of de rest van Oost-Nederland doet. Daar binnen kijken waarin je toch uniek bent en waarschijnlijk valt het dan allemaal best wel mee. Het is altijd jammer om je aan een abstract landelijk gemiddelde te gaan meten. Je moet ook vooral niet hopen, vooral niet streven, dat je het landelijk gemiddelde gaat halen.”*

Daarbij vindt Hospers dat een gemeente zich moet profileren met de zaken die wel goed gaan, in plaats van altijd maar hameren op de zwakke punten van een regio. Vanuit de gemeente Emmen werd aangegeven dat voor het hogere opleidingsniveau er te weinig aanbod is, maar het aanbod van mensen met een mbo-opleiding wel in orde is in Emmen. *“Heel veel mensen gaan tegenwoordig studeren, maar er is ook heel erg behoefte aan laag opgeleide werknemers. Althans volgens de statistieken, zoals handen in de zorg, dat soort zaken. Dus als dat gewoon goed zit, dan kan dat een hele mooie basis zijn voor Emmen. Politici hebben vaak minder oog voor dat soort dingen”, zegt Hospers.*

“Emmen zich beter kan richten op het behouden van de huidige bedrijven, bewoners, bezoekers en bollebozen in plaats van het richten op het aantrekken van deze doelgroepen van buiten de gemeente.”

Met die stelling is Benali het eens: *“Ik denk dat het wel goed is om te behouden. Als je een goede baan hebt in de regio en een leuke woning, dan wil je wel dat jouw omgeving er mooi uit blijft zien. Wat dat betreft is het goed dat ze daar ook op richten. Op mensen aantrekken die in Emmen willen*

werken of wonen, vanuit een andere regio, die zul je niet trekken. De meeste verhuizingen vinden plaats tussen de 0 en 10 kilometer.”

De veranderingen van het Atalanta-project schatten Benali en Dijkema positief in Emmen voor het imago en de attractiviteit van Emmen. Met name de toeristische en horeca sector zullen profiteren van de centrumvernieuwing, maar tot grote effecten binnen de werkgelegenheid en een stroom van inwoners van buitenaf naar Emmen zal het niet leiden. Hoewel het belang van een aantrekkelijk woonmilieu belangrijk is, met name voor de huidige bewoners, is het hebben van werk in de regio een nog belangrijker thema. Het belang van het openhouden van bijvoorbeeld de vestiging van Philips in Emmen, of in het verleden de Belastingdienst, wordt door Benali en Dijkema benadrukt: *“Als het werk verdwijnt, dan verdwijnen de mensen ook”*, stelt Dijkema.

De discussie van ‘do jobs follow people or do people follow jobs’ is voor de gemeente Emmen zeer relevant. Door demografische krimp is het voor veel Nederlandse gemeenten in de periferie lastig om qua bevolkingsaantal te groeien, terwijl Emmen op termijn wil groeien naar 120.000 inwoners. Inzetten op het behouden van de huidige inwoners lijkt een betere keuze. *“Krimp is een feit, dat houd je niet tegen. Er zullen meer mensen sterven dan dat er geboren worden, dus is er bevolkingsdaling. Die vijver is dusdanig klein, dat het aantrekken van inwoners lastig maakt”*, geeft Dijkema aan.

Volgens Hospers is het voor Nederland lastig om te kiezen in de discussie ‘do jobs follow people or do people follow jobs’. *“Ik wil daar eigenlijk een tussentap in hebben. Ik denk dat in Nederland steeds meer mensen een plek gaan kiezen waar ze willen wonen en vervolgens gaan pendelen naar hun werk. Nederland is heel klein, het is dus niet zo zoals in Duitsland, Zweden of Amerika dat je echt moet verhuizen om bij je werk in de buurt te wonen. Ik denk dat er nu veel meer een tussencategorie is die zegt misschien werk ik wel in een andere stad, maar ik woon het grootste gedeelte van de week op een plek waar ik het gewoon prettig vind. In Nederland is wat dat betreft de schaal gewoon klein genoeg om dat te kunnen faciliteren”*, aldus Hospers.

Ondanks de verwachte bevolkingskrimp hoeft een regio als Emmen niet helemaal met lege handen achter te blijven en vanaf de zijkant toe te kijken hoe mensen de gemeente verlaten. Duidelijk kiezen voor meer hoger opgeleiden in de beroepsbevolking moet zorgen voor een betere sociale mix. Het duidelijk kiezen wordt ook in de citymarketing als toverwoord gezien, omdat regio’s zich duidelijk moeten profileren. *“Als je daar als gemeente voor wilt gaan, dan zul je wel focus moeten aanbrengen. Niet denken van ‘we doen alles, we zeggen alles’, ik denk dat je moet kiezen in je profilering. We zijn de chemieregio in Drenthe en hier gebeurt alles. Het is wel goed om daar op te focussen”*, besluit Benali. Volgens Hospers is vol inzetten op het aantrekken van de creatieve klasse enigszins kansloos. *“Om te investeren in allerlei ‘Richard Florida-achtige dingen, zoals theaters, het klinkt allemaal wel leuk, maar ik denk dat veel hoogopgeleiden hun eigen keuzes daarin maken.”*

De keuzes die zowel hoogopgeleiden als ook laagopgeleiden maken bij het vestigen in een bepaalde regio zijn veelal geënt op het vinden van geschikt werk. Door de resultaten van de ‘jobs follow people or do people follow jobs-discussie’ lijkt het dat bedrijven zich met name vestigen in regio’s met inwoners en dat de inwoners trekken naar plaatsen waar bedrijven zitten. Hoewel de volgende stelling kort door de bocht lijkt, zit er een kern van waarheid in voor de grensregio’s in Nederland:

“Eenmaal een verliezende regio, altijd een verliezende regio.”

“Dat is voor Emmen een pijnlijke stelling”, opent Benali. Volgens Dijkema gaat de stelling voor de gemeente Emmen zeker op. “Zolang ik al werk bij de provincie Drenthe, weet ik dat er specifiek aandacht is voor Zuidoost-Drenthe. Emmen heeft daar weer een speciale rol in met veel voorzieningen. Er is altijd meer aandacht voor die regio, omdat het gewoon lastiger gaat. Het is een minder aantrekkelijk gebied, voor velen een pokke-eind weg, minder bereikbaar qua openbaar vervoer, de banen liggen er niet voor het oprapen, een krimpende bevolking, versterkte vergrijzing en het voorzieningenniveau wordt minder. Het imago van Emmen wordt deels veroorzaakt door de ligging en deels door de beeldvorming.

6.3 Discussie

Het ingezette beleid van Emmen om de creatieve klasse en de groep hoger opgeleiden te vergroten roept een aantal vragen op. Wordt er genoeg aandacht en/of geld aan besteed en wat zijn de effecten van het beleid? Hoe kansrijk is het beleid voor een gemeente als Emmen? Hoe groot is de invloed van een gemeente ten opzichte van de (vrije) markt?

Vragen die enerzijds bij de gemeentelijke verkiezingen beantwoord worden, maar anderzijds ook aan de hand van de cijfers, literatuur en de meningen van betrokkenen en experts besproken kunnen worden. Hoeveel aandacht en geld er door de gemeente exact aan de plannen om de groep van creatieve klasse en hoger opgeleiden te vergroten wordt besteed is lastig te beoordelen. Vaak is beleid of zijn projecten niet eenzijdig qua motieven of het gewenste resultaat. Neem bijvoorbeeld het Atalanta-project in Emmen, waarvan niet alleen gezegd kan worden dat het project bestaat om de groep creatieve klasse en hoger opgeleiden aan de gemeente te binden. Het is een project met meervoudige doelen, zoals de aantrekkelijkheid en het imago van de gemeente te verbeteren, de directe en indirecte werkgelegenheid te verbeteren, de sfeer van de binnenstad verbeteren, de horeca een boost te geven en zo zijn er nog tal van motieven. Vervolgens is het ook enorm lastig om vervolgens het effect van beleid of een project te meten al dan niet voor de volle 100% toe te schrijven aan het beleid of het project. Wat was er gebeurd als de gemeente helemaal niks had geïnvesteerd, was de werkgelegenheid dan opeens gedaald? Of misschien was het wel meer toegenomen?

Wat betreft de kansen voor de gemeente Emmen op succesvol beleid is het behoorlijk koffiedik kijken. Het Atalanta-project kan zorgen voor een boost van het centrum van Emmen, maar gaat niet in korte tijd zorgen voor een oplossing van de problemen omtrent het imago, de krimp, de werkloosheid en het opleidingsniveau van de bevolking. De afzonderlijke projecten moeten zorgen voor meer kenniscirculatie in de regio, maar de vraag is of dat ook direct zorgt voor bijvoorbeeld meer werkgelegenheid. Maar dat Emmen in de beleidsplannen schrijft over het aantrekken van de creatieve klasse en hoger opgeleiden hoort bij een trend die in Nederland heerst, met name sinds de theorie van Richard Florida werd gepubliceerd. Alle regio's willen meedoen om de strijd om deze groep, wie niet meedoet lijkt bij voorbaat al te verliezen.

Al is het natuurlijk maar de vraag hoe gevoelig bedrijven en bewoners zijn voor de 'marketing' en het beleid van gemeenten op het vergroten van de creatieve klasse en het aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking. Bedrijven in de Randstad vestigen zich daar waar veel mensen wonen en de vijver van personeel dus groter is, terwijl mensen in het noorden naar plekken trekken daar waar ze kunnen werken. Waar het voor steden in de Randstad dus zeer relevant is om te investeren in attractiviteit en het verbeteren van het woonklimaat, omdat dat mensen trekt en vervolgens dus bedrijven, is het voor steden in de periferie lastiger. Uiteraard kunnen deze steden inzetten op het verbeteren van het woonmilieu, maar zolang er geen extra banen komen zullen de inwoners ook vertrekken of wegblijven. Er moet dus een manier gevonden worden om het tij enigszins te keren. Inzetten op een bepaalde sector, doelgroep of marketingmethode lijkt het beste middel, onder het mom van "wie kiest wordt gekozen".

6.4 Reflectie op eigen onderzoek

In het onderzoek zijn de verwachtingen en de analyse voor een gedeelte gebaseerd op de mening van de respondenten van de interviews. Daarom is er geprobeerd om actoren te benaderen die

vanuit verschillende invalshoeken te maken hebben met het beleid en de plannen van de gemeente Emmen, om een zo volledig mogelijk beeld te scheppen. Door de directe betrokkenheid van sommige actoren kan het wel zijn dat hun mening enigszins gekleurd is. Omdat er bij de geïnterviewde actoren een aantal personen zaten die in het verleden ook betrokken zijn geweest bij vergelijkbaar beleid in andere gemeenten, was er vanuit de respondenten ook materiaal aanwezig om het beleid van Emmen te vergelijken met dat van andere gemeenten. Bovendien levert de reflectie op de onderzoeksresultaten ook een belangrijke bijdrage om dit onderzoek niet alleen als case-study te zien, maar om ook een vergelijking te kunnen maken met andere gemeenten.

Daarnaast is het goed om te vermelden dat de onderzoeker zelf inwoner is van de gemeente Emmen. Enerzijds geeft dat een voordeel, omdat de onderzoeker uit eigen ervaring op de hoogte is van het gevoerde beleid. Ook kan het zijn dat wanneer een respondent niet alles verteld, of alleen een bepaalde kant van iets, dat de onderzoeker op de hoogte is van ook de nadelige aspecten. Daarentegen schuilt er echter ook het gevaar dat de onderzoeker enigszins bevooroordeeld is, als inwoner van de onderzochte gemeente.

Het gebruik maken van verschillende methoden van onderzoek is zeer goed bevallen. Enerzijds omdat het verzamelen van de data daardoor vernieuwend bleef, anderzijds omdat de resultaten van de verschillende methoden ook andere inzichten opleverden. Wanneer enkel en alleen literatuuronderzoek gedaan zou zijn, zou er alleen een beleidsanalyse gemaakt kunnen worden, maar niet hoe het beleid ervaren wordt in de praktijk.

6.5 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Zoals uit de conclusie blijkt speelt werk een belangrijke rol in het al dan niet aantrekken van de creatieve klasse en hoger opgeleiden binnen een gemeente. Voor een vervolgonderzoek zou het interessant kunnen zijn om de werkgelegenheid in Emmen nader te bestuderen en te bekijken of er een trend zichtbaar is in de gemeente Emmen met een verschuiving naar meer werk voor hoger opgeleiden.

Een ander belangrijk gedeelte van dit onderzoek is gericht op het verhaal van de brain drain, wat een vervolgvraag oproept of dit echt een belangrijk issue is in Emmen. Trekken de hoger opgeleiden ook daadwerkelijk weg en zo ja, op welke leeftijd en wat kan er gedaan worden om dat tegen te gaan? Mijn persoonlijke ervaring is dat veel jongeren Emmen verlaten na het afronden van de middelbare school, om een HBO- of WO-opleiding te gaan volgen in met name Groningen, Zwolle en Enschede. Willen deze studenten terugkeren na het afronden van hun studie, mits er werk is, of willen ze in een andere regio gaan wonen en werken? Interessant is het om de motieven van de huidige scholieren en studenten te onderzoeken, omdat dit de toekomstige potentiële inwoners en arbeiders zijn van de gemeente Emmen.

Tot slot is het interessant om na ongeveer tien jaar na de oplevering van het Atalanta-project te kijken wat de centrumvernieuwing Emmen heeft gebracht. Heeft het überhaupt de horeca en het toerisme van Emmen een boost gegeven, zoals wordt verwacht, of reiken de effecten verder? De kosten van grootschalige ruimtelijke ingrepen zijn veelal hoog, de effecten vaak lastig te meten, maar wel zeer relevant en interessant.

Literatuurlijst

Aalst, I. van, Atzema, O., Boschma, R. & Oort, F. van (2006). *Creatieve klasse en economische groei in stedelijk Nederland*. Den Haag: Elsevier.

Arbeidsmarktregio Drenthe (2013). *Actieplan jeugdwerkloosheid*. Emmen: Gemeente Emmen.

Bayer, P.J., Ferreira, F.V. & McMillan, R. (2007). A unified framework for measuring preferences for schools and neighborhoods. *Journal of Political Economy*, 115, 588-638.

Beer, M. de (2012). *De klap te boven: Een onderzoek naar de economische veerkracht van Helmond en Oss na de crises in de jaren '70 en '80*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Bevolkingsprognose XVIII Drenthe (2012). *Bevolkingsprognose XVIII Drenthe*. Assen: Provincie Drenthe.

BioBasedDrenthe (2015). *Biobased Economy Drenthe*. Geraadpleegd op 13-03-2015 via [http://www.biobaseddrenthe.nl/\\$921](http://www.biobaseddrenthe.nl/$921).

Boer & Croon (2010). *Scholen voor ambities*. s.l.: s.n.

Boschma, R.A. & Fritsch, M. (2007). Creative class and regional growth. *Jena economic research papers*, 66.

Bovenberg, L. & Theeuwes, J.J.M. (2004). Arbeid en innovatie. In Jacobs, B. & Theeuwes, J.J.M. (Red.), *Innovatie in Nederland*, (pp. 137-160). Den Haag: Studio Daniëls BV.

Brochure BioBasedDrenthe (2015). *Brochure Drenthe prominent en succesvol in biobased innovaties*. s.l.: s.n.

Brouwer, D. (2013). (G)een verrassend verschil. Twee gemeentelijke ranglijsten nader bekeken. *Beleidsonderzoek online*.

Castles, S. & Miller, M.J. (2009). *The age of migration*. 4e editie. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Compendium (2015). *Opleidingsniveau bevolking*. Geraadpleegd op 16-04-2015 via <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl2100-Opleidingsniveau-bevolking.html?i=15-12>.

CBS (2011). *Regionale verschillen in aandeel hoogopgeleiden en arbeidsparticipatie*. s.l.: s.n.

CBS (2015). *Statline*. Geraadpleegd op 26-04-2015 via <http://statline.cbs.nl/Statweb/>.

CBS (2015). *Opleidingsniveau bevolking*. Geraadpleegd op 23-03-2015 via <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl2100-Opleidingsniveau-bevolking.html?i=15-12>.

Citymarketing Emmen (2011). *Citymarketingbeleid Emmen 2012-2016*. Emmen: Gemeente Emmen.

Claassen, R., Daamen, T. & Zaadnoordijk, M. (2012). De strategische waarde van een gebouw als aanjager in gebiedsontwikkeling. *Real Estate Research Quarterly*, 53-60.

- Dijk, B. van (2015). Noord-Nederland moet groene banenmotor worden. *Het Financieele Dagblad*, 05-01-2015.
- DvhN (2015). Groene economie pioniers in Drenthe. *Dagblad van het Noorden*, 17-03-2015.
- DVHN (2015). RUG breidt uit naar Drenthe. *Dagblad van het Noorden*, 03-01-2015.
- ECORYS (2010). *Benchmark Gemeentelijk Ondernemingsklimaat 2010*. Rotterdam: ECORYS Nederland BV.
- Elsevier (2014). Beste gemeente van Nederland. Geraadpleegd op 20-04-2015 via <http://bestegemeenten.elsevier.nl/onderzoek/beste-gemeenten/6>.
- ETIN (2005). *Creatieve pijler onder de Noord-Nederlandse economie?! Haren: s.n.*
- Faun, H.M.F.G.M., Gardeniers, J.W.M., Meuwissen, J.J.L., Paashuis, B.L.E. & Schakel, L.P. (2011). *Arbeidsmarktonderzoek: Ontwikkelingen en prognoses op de Drentse arbeidsmarkt*. Maastricht: ETIL.
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: And how it's transforming work leisure and everyday life*. New York: Basic Books.
- Folkersma, R. (2013). *Programmaplan Biobased Economy*. Gemeente Emmen: s.n.
- Fritsch, M. (2008). How does new business formation affect regional development? Introduction to the special issue. *Small business economics*, 30, 1-14.
- Galiën, M. van der (2012). *Evaluatie revitaliseren van bedrijventerreinen*. Groningen: RUG.
- Gemeente Emmen (2006). *Subsidieaanvraagformulier KOMPAS-programma*. Emmen: s.n.
- Gemeente Emmen (2011). *Kadernota Economie 2011-2015*. Emmen: s.n.
- Gemeente Emmen (2011). *De lokale educatieve agenda Emmen 2011-2014*. Emmen: Gemeente Emmen.
- Gemeente Emmen (2012). *Themapagina Centrumvernieuwing*. Emmen: s.n.
- Gemeente Emmen (2015). *Mensenpark*. Geraadpleegd op 07-01-2015 via <http://gemeente.emmen.nl/wonen-en-leven/centrumvernieuwing/mensenpark.html>.
- Gemeente Emmen (2015). *Begroting 2015*. Emmen: Gemeente Emmen.
- Gemeenteraad Emmen (2015). *Samenvatting Financieel Meerjaren Perspectief Atalanta*. Geraadpleegd op 16-02-2015 via <https://www.gemeenteraademmen.nl/nc/vergaderingen/document/document/35663/via/theme%3A1449.html>.
- Glaeser, E.L. & Saiz, A. (2004). The rise of the skilled city, *Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs* 5, 47-94.
- Graaf, T. de, Oort, F. de & Boschman, S. (2008). *Woon-werkdynamiek in Nederlandse gemeenten*. Rotterdam: NAI Uitgevers.

Green PAC (2015). *Green PAC*. Geraadpleegd op 17-3-2015 via <http://www.greenpac.eu/nl/green-pac/>.

Grubel, H. & Scott, A., (1966). The international flow of human capital. *American Economic Review*, 56, (1-2), 268-274.

Hay, I. (2010). *Qualitative research methods in human geography*. 3e editie. Victoria: Oxford University Press.

Hoeven, D. van der & Reinshagen, P. (2015). *Biobased Economy Noord*. Den Haag: Opmeer Drukkerij.

Hospers, G.J., Verheul, W.J. & Boekema, F. (2011.), *Citymarketing voorbij de hype*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

InfoNu.nl (2015). *Onderzoeksmethoden*. Geraadpleegd op 03-06-2015 via <http://wetenschap.infonu.nl/onderzoek/86838-onderzoeksmethoden.html>.

Jacobs. J. (1984), *Cities and wealth of nations; principles of economic life*. New York: Random House.

Kader voor economische investeringen (2011). *Kader voor Economische Investerings 2011-2015*. Provincie Drenthe: s.n.

Kenniscampus Emmen (2015). *Kenniscampus Emmen*. Geraadpleegd op 17-03-2015 via <http://www.kenniscampusemmen.nl/html/nl/19>.

Koster, S & Stel, A. (2013). The relationship between start-ups, market mobility and employment growth: An empirical analysis for Dutch regions. *Papers in regional Science*, 93(1), 203-217.

Knooppunt magazine (2014). *Emmen als een pauw die zijn veren niet laat zien*. Geraadpleegd op 21-11-2014 via <http://knooppuntmagazine.nl/emmen-als-een-pauw-die-zijn-veren-niet-laat-zien/>.

Kwok, V. & Leland, H. (1982). An economic model of the brain drain. *American economic review*, 72(1), 91-100.

Latten, J., Das, M., & Chkalova, K. (2008). De stad Groningen als roltrap van Noord-Nederland. *Bevolkingstrends*, 56(2), 52-59.

Langeveld, J.W.A., Dixon, J. & Jaworski, J.F. (2010). Development Perspectives Of The Biobased Economy: A Review. *Crop Science*, 50, 142-151.

Lombarts, A. (1991). Citymarketing: spanningen en uitdagingen in de stedenstrijd. In Hospers, G.J.,

Lopes, M.P., Da Palma, P.J. & E Cunha, M.P. (2010). Tolerance is Not Enough: The Moderating Role of Optimism on Perceptions of Regional Economic Performance. *Social Indicators Research*, 97(3), 1-18.

Marlet, G.A. & van Woerkens, C.M. (2004). Het economisch belang van de creatieve Klasse. *Economisch Statistische Berichten*, 4435, 280-283.

Marlet, G.A. & Woerkens, C.M. van (2007). The Dutch creative class and how it fosters urban employment growth. *Urban Studies*, 44(13), 2605-2626.

Marlet, G.A. (2009). *De aantrekkelijke stad*. Nijmegen: VOC Uitgevers.

- Marlet, G.A., Ponds, R. & Woerkens, C.M. van (2014). *Sijpelt het door in de aantrekkelijke stad?*
- Mazzolari, F. & Ragusa, G. (2013). Spillovers from high-skill consumption to low-skill labor markets. *Review of Economics and Statistics*, 95(1), 74-86.
- Meisner, M.J. (2011). *De Internationale student: effect en opbrengst*. Groningen: s.n.
- MKB Nederland (2013). *Totaalrapport MKB-vriendelijkste gemeente*. Groningen: Lexnova.
- MMmeter (2015). *Buurtmonitor*. Geraadpleegd op 16-03-2015 via <https://emmen.buurtmonitor.nl/>.
- Nelson, R.R. & Winter, S.G. (1982). *An evolutionary theory of economic change*. Cambridge: Belnap Press.
- Nieuwsbrief gemeente Emmen (2011). *Nieuwsbrief Centrumvernieuwing*. Emmen: s.n.
- O'Leary, Z. (2010). *The essential guide to doing your research project*. 3^e editie. London: Sage.
- Oort, F. van, Ponds, R., Vliet, J. van, Amsterdam, H. van, Declerk, S., Knobens, J., Pellenbarg, P. & Weltevreden, J. (2007). *Verhuizingen van bedrijven en groei van werkgelegenheid*. Rotterdam: Nai Uitgevers en Ruimtelijk Planbureau.
- Pater, B. de (2005). Wat is goede regionale geografie? Eén vraag, vele antwoorden. In Pater, B. de, Groote, P. & Terlouw, K. (Red.), *Denken over regio's* (pp. 45-76). Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Pellenbarg, P. (2002). Bedrijfsverplaatsingen. In: Pen, C.J. (red.), *Besluitvormingsprocessen bij verplaatste bedrijven*. s.l.: s.n.
- Planbureau voor de leefomgeving (2013). *Vergrijzing en Ruimte*. Den Haag: PBL.
- Platform31 (2015). Regionale economie en lokaal ondernemerschap. Geraadpleegd op 08-04-2015 via <http://www.platform31.nl/economie/regionale-economie-en-lokaal-ondernemerschap>.
- Porter, M.E. (1990). The competitive advantage of nations. *Harvard business review*. 68(2), 73-93.
- Provincie Drenthe (2014). *Arbeidsmarkt en onderwijs*. Geraadpleegd op 15-01-2015 via <http://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/ondernemen/arbeidsmarkt-en/onderwijs-0/>.
- Provincie Drenthe (2014). *Ondernemersfabriek*. Geraadpleegd op 18-03-2015 via <http://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/ondernemen/mkb-actieprogramma/nieuws-0/@113893/ondernemersfabriek/>.
- Provincie Drenthe (2010). *Arbeidsmarktonderzoek*. Assen: Provincie Drenthe.
- Raspe, O., Oort, F. van & Bruijn, P. de (2004). *Kennis op de Kaart: Ruimtelijke patronen in de kenniseconomie*. Rotterdam: NAI Uitgevers.

- Rijksoverheid (2009). *Actieplan Jeugdwerkloosheid*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Rijksoverheid (2012). *Samenvatting innovatiecontract topsector life sciences health*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Rijksoverheid (2015). *Oorzaken en gevolgen bevolkingskrimp*. Geraadpleegd op 13-03-2015 via <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bevolkingskrimp/oorzaken-en-gevolgen-bevolkingskrimp>.
- RTV Drenthe (2015). *Emmen weer minst aantrekkelijke stad van Nederland*. Geraadpleegd op 21-01-2015 via <http://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/emmen-weer-minst-aantrekkelijke-stad-van-nederland>.
- Schudde, B., Gardenier, J.D., Broersma, L. & Dijk, J. van (2010). *Noordelijke Arbeidsmarkt Verkenning 2010*. Groningen: CAB.
- Steinnes, D.N. (1982). Do 'people follow jobs' or do 'jobs follow people'? A causality issue in urban economics. *Urban Studies*, 19, 187-192.
- Stel, A. van (2008). *Hoe beïnvloedt ondernemerschap economische groei*. Amsterdam: ACE.
- TWIX (2006). Twente index 2006. In Hospers, G.J., Verheul, W.J. & Boekema, F. (Red.), *Citymarketing voorbij de hype*, (pp. 83). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- UWV & SBB (2014). *Basiscijfers Jeugd*. Zoetermeer: Bestenzet.
- UWV (2015). *Basisset Regionale Arbeidsmarktinformatie*. Amsterdam: UWV.
- Venhorst, V.A., J. van Dijk and L.J.G. van Wissen (2010). Do the best graduates leave the peripheral areas of the Netherlands? *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 101(5), 521-537.
- Venhorst, V.A., Edzes, A.J.E., Broersma, L. & Dijk, J. van, (2011). Hoger opgeleiden in grote steden – braindrain or braingain?. Den Haag: NICIS Institute.
- Venhorst, V.A. (2013). Graduate migration and regional familiarity. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 104, 109-119.
- Volberda, H. (2003). Mkb wel degelijk motor van vernieuwing. *De Volkskrant*, 25-09-2003.
- Wagenaar, D. (2014). *Should I stay or should I go?* Enschede: Netwerk Noordoost
- Wellink, J. (2008). *Met een incubator gaat het beter*. Rotterdam: ING Real Estate.
- Winkelcentrum De Weiert (2014). *Winkelcentrum De Weiert*. Geraadpleegd op 14-11-2014 via <http://www.winkelcentrumdeweiert.nl>.
- Witzenburg, P. & Kamps, P. (2002). *Masterplan Bahco*. Gemeente Emmen: Emmen.
- Wolters, W. & Graaf, N.D. de (2009). *Maatschappelijke problemen*. 2^e editie. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- WRR (2013). *Naar een lerende economie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.